
Pápai Eperfa Könyvek 14.

KÁLVIN JÁNOS

**Az egyház
megreformálásának
szükségességéről**

1543.

Fordította: Ceglédi Sándor

PRTA 2005

**PÁPAI EPERFA KÖNYVEK 14.
SOROZATSZERKESZTŐ: MÁRKUS MIHÁLY**

KÁLVIN JÁNOS

**AZ EGYHÁZ MEGREFORMÁLÁSÁNAK
SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL**

1543.

Fordította: CEGLÉDI SÁNDOR

Pápa, 1906.

**A második kiadást nyomtatásra előkészítette Hargita Pál István
(2006-tól Heidfogel Pál) nemesgörzsönyi református lelkész, 2005.**

**2005. október 11-én Nemesgörzsönyben a Pápai Református Egyházmegye,
a Pápai Református Teológiai Akadémia, a Pápai Református Kollégium Gimnáziuma,
a Nemesgörzsönyi Református Egyházközség, és az EUNIKÉ-ALAPÍTVÁNY által
közös tartott KÁLVIN KONFERENCIA alkalmából.**

**ISSN: 1585-8249
ISBN: 963 86763 37**

© PRTA 2005.

TARTALOM

Az egyházat szüntelenül reformálni kell

AZ EGYHÁZ REFORMÁLÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

A fordító utószava

Az egyházat szüntelenül reformálni kell

Mind az egyes ember, mind a kisebb-nagyobb közösségek riadtan észlelik, riadtan vesszük észre, hogy valami nincs rendben.

Lehetnek kisebb hibák, lehetnek nagyobbak. Lehetnek könnyűnek tűnő gondjaink, lehetnek megoldhatatlannak látszók. Valamit változtatni kell! Ez így nem mehet tovább. Érezzük, gondoljuk, mondjuk, – s utána megpróbálunk valamit tenni is.

Reformokra van szükség nem csak az oktatásügy területén, nem csak az egészségügy intézményeiben, hanem az egyház életében is! Ezzel az utóbbi mondattal elárultuk, hogy a reformációnak történeti és teológiai gondolkozásáról bizony már nem sokat tudunk. Magukat a reformátorokat, majd a reformáció második nemzedékét máig az a vád éri: ezek hitújításba kezdtek!

Semmi ilyen szándék nem volt, csak riadtan rádöbentek, hogy a középkorvégi egyház élete abban a formájában már nem folytatható. Tudatosan nem új utakat kerestek, hanem – a reneszánsz gondolkozásának megfelelően – régi megoldásokat, régi válaszokat. Pontosan szólva: az egyházatyák idejének, a bibliai időknek megoldásait újra felfedezve ahhoz igyekeztek igazítani az egyház gondolkozását, az egyház mindennapi gyakorlatát, az egyház irányítását.

Tehát amikor valljuk, és ismételten valljuk a címben írt gondolatot: az egyházat szüntelenül reformálni kell, akkor arról teszünk vallást Kálvinnal, reformátor eleinkkel, puritán őseinkkel együtt, hogy a modern világ megválaszolható kérdéseire a múlt legszebb korszakaiból találjuk a megfelelő választ. Az egyházat nem átalakítani akarjuk (transzformáció), hanem krisztusi alapra, az apostolok által felépített, jól működő formáját akarjuk helyreállítani.

Ezen az úton Kálvin nem a múltnak lassan halványodó emléke, hanem velük együtt gondolkodó kortársunk.

Dr. Márkus Mihály

AZ EGYHÁZ REFORMÁLÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

A LEGLEGYŐZHETETLENEBB CSÁSZÁRHOZ, V. KÁROLYHOZ, A NAGYTEKINTÉLYŰ FEJEDELMEKHEZ S A MÁS RENDEKHEZ, KIK MOST SPEYERBEN BIRODALMI GYŰLÉST TARTANAK

ALÁZATOS BUZDÍTÁS,

HOGY AZ EGYHÁZ HELYREÁLLÍTÁSÁNAK GONDJÁT KOMOLYAN VEGYÉK FÖL. MINDAZOK NEVÉBEN, AKIK KRISZTUS URALMA UTÁN VÁGYÓDNAK.

ÍRTA: KÁLVIN JÁNOS.

1543.

Összehívtad ezt a gyűlést, Felkent Császár, hogy végre határozz és dönts a Birodalom nagytekintélyű Fejedelmeivel és rendeivel az egyház jelen állapotának ügyében, melyről mindannyian tudjuk, hogy siratni való. Tehát, midőn e tanácskozásra összeültök, alázatosan kérlek téged, Császár, egyúttal könyörgök előttem, nagytekintélyű Fejedelmek, hogy ne terheltessetek elétek terjesztett írásomat olvasni és komolyan megfontolni. Az ügy elég komoly és fontos arra, hogy figyelmeteket felhívja. Én pedig mondanivalómat úgy adom elő színetek előtt, hogy könnyen határozhattok, bármely párthoz tartoztok is. Akárki legyenek, bevallom, hogy én itt a kegyes tudomány és az egyház védelmére kelek. Azt hiszem, hogy ilyen minőségemben azt az egyet legalább elérem, hogy figyelmeteket mindaddig nem vonjátok meg tőlem, míg kitűnik, hogy jogtalanul vallok-e ily hivatást vagy pedig hűségesen előadom s igazában tárgyalom, amit magam elé tűztem. Ámbár tudom, hogy az ily feladat erőmet felülhaladja, mégis nem félek, hogy hallva kötelességem eredő okát, engem akár esztelenséggel, akár vakmerőséggel vádoltok, hogy ily szándékkal merészlek megjelenni előttem.

Két dolog van, amivel az emberek, bármit cselekesznek, dicsérni vagy legalább igazolni iparkodnak, mert egyrészt, amit kegyes buzgalommal, becsülettel cselekszünk, dicséretre méltónak tartjuk, másrészt legalább abban sem találunk kivetőt, ha valamely cselekedetünk a közszükség hatása alatt jó létre. Mivel pedig ez mind a kettő áll rám nézve, azért nem is kétkedem, hogy szándékomat szívesen helyesli méltányosságtok. Mert ugyan hol fejthetném ki jobban, tiszteletre méltóbban erőmet, mely dolog szorulhatna támogatásomra ez időben inkább, mint Krisztus egyháza, melytől semmit sem szabad megtagadni, mely most szenved, mely a tönk szélére jutva kívánja, hogy egész férfiúi erőmmel segélyére keljek? Hallgassátok meg, amit mondok, olyképpen, mintha mindazok kiáltanának felétek egy hangon, akik az egyház jó rendben való helyreállításáért hevülnek, vagy már gondjukba is vették a helyreállított gyülekezetet. Ebben az állapotban van sok nem legalsóbb méltóságú herceg, nem kevés kiváló város, állam. Mindezeknek érdekében én magam úgy szólok, hogy inkább ők valamennyien beszéljenek általam egy ajakon. Gondoljátok el, hogy ezen kívül a keresztyén világ részeiben mily sok kegyes ember él szétszórva, akik egy érzelemben magukévá teszik ez ügyben való véleményemet. Végül gondoljátok el azt is, hogy ez mindazok közös esedezése, akik az egyház jelen megromlását oly komolyan gyászolják, hogy tovább szinte tűrni sem tudnak, s a bánkódással nem is hagynak alább, míg valamelyes tisztulást nem látnak. Jól tudom, hogy mily gyalázatos neveken jelölnek bennünket a

becstelenségre. De nevezhetnek bennünket akármilyen néven, ha az ügyünket meghallgatjátok. Aztán döntsétek el, mely helyre vagyunk méltók.

Először nem az jó kérdésbe, hogy az egyház sok és nehézsúlyában szenved, (mert ez mind azok előtt tisztán áll, akik csak valamelyes ítélőképességgel bírnak), de, hogy a nyavalyái olcsószerek, melyeknek gyógyítása hosszú ápolást nem bír el, s amelyekkel szemben sem nem hasznos, sem nem ésszerű felettébb lassan ható gyógyszerekre várni. Vakmerő és istentelen újítással vádolnak, mivelhogy elég merészek voltunk az egyházban a régi állapotból némely dolgot kimozdítani. Hogyan? Hát ha nem is ok nélkül s nem is rosszul történt a dolog? Amint hallom, némelyek azért is könnyen ítéletet mondanak felettünk, mert a javítást ugyan követelnünk kellett volna, de megkísérelnünk szükségtelen volt. Ezekről a jelenben semmi egyebet nem kérek, mint hogy egy kis időre még függesszék fel ítéletüket, míg magából az ügyből kimutathatom, hogy mi idő előtt nem siettünk, semmit megfontolatlanul nem tettünk, kötelességünkől idegen dolgot nem erőszakoltunk, s hogy végül minden cselekedetünkre a végső kényszer bírt bennünket. Hogy ezt megtehessem, lássuk, mely pontok körül forog a küzdelem.

Azt állítjuk, hogy midőn küzdelembe szólította Isten Luthert és másokat, akik az üdvösség útjának feltalálásában fáklyát vittek előttünk, és kiknek buzgalma alapította és állította fel a mi egyházainkat. Akkor a keresztyén tudomány ama kútfejei, melyekből a mi vallásunk igazsága, melyekből Isten tiszta és törvényes tisztelete, melyekből az emberiség üdvössége csörgedezik, majdnem végképp meg voltak semmisítve; azt állítjuk, hogy a sákramentumokkal való élés sokféleképpen meg volt rontva és fertőzve; azt állítjuk, hogy az egyház kormányzata az utálatos és túrhetetlen zsarnokság képére volt változtatva. Azonban talán e beszéd még nem elég arra, hogy némelyekre hasson, míg jobban meg nem magyarázom. Teszem, pedig ezt nem oly mértékben, mint amennyire az ügy megkívánná, hanem amennyire tehetségem engedi. Mégsem az a szándékom, hogy minden ellentétet megítéljek és megszüntessek, mert ebben hosszú vitatkozásra volna szükség, s annak itt nincs helye. Csak azt akarom előterjeszteni, hogy mily jogos és szükségszerű okok kényszerítették bennünket az újításra, melyet nekünk véték gyanánt rónak föl. Azért mégsem lehet elkerülnöm, hogy három dolgot fel ne öleljek elmélkedésemben. Először nyilván fel kell említenem azokat a bűnöket, melyek az orvosszerek keresésére sarkalltak. Aztán beszélni fogok magukról a gyógyszererekről, amelyeket a mieink alkalmaztak, melyek annyira alkalmasak és üdvösek. Utoljára megvilágosítom a helyzetet, mely összetett kezeket és halogatást már nem tűr, mivel az egyház gyors tisztítást kíván.

Mindjárt az első pontot próbálom meg egy pár szóval érinteni; amennyi elég lesz, hogy utat találjunk a többi kérdésekhez. A szentségtörő vakmerőség és a lázadás vétkének lemosásánál, mintha féktelen sietséggel jogtalanul tapodtunk volna oly területeket, melyek nem a mieink, hosszabban fogok időzni. Ha valaki azt kérdi, hogy leginkább miben áll közöttünk a keresztyénség s miben van annak igazsága, bizonyos, hogy a két következő tulajdonság nemcsak hogy első helyet foglal el a többiek között, de a többi részeket, sőt a keresztyénség egész lényegét is magába foglalja: a keresztyénség ad utasítást arra, mint kell Istent igazán szolgálni, s hogy mint tudhatják meg az emberek, hol kell keresni üdvösségüket. S ha ezek hiányoznak, akkor ugyan dicsekedhetünk Krisztus nevével, de vallomásunk üres és haszontalan. Aztán következnek a sákramentumok és az egyház kormányzata, amelyek amint a keresztyén tan fenntartására vannak felállítva, úgy más cél szolgálatában nem is állhatnak: más szempontból méltányolni sem lehet őket, hogy vajon szentül, rendben vagy másként gyakoroltatnak-e, ha egyszer nem a fent jelzett cél szolgálatában állanak. Ha valaki még tisztább és meghittebb rajzot akar erről: az egyház igazgatása, a pásztori tisztség s a többi rendtartás, a sákramentumokkal együtt mintegy a testet képviseli. Az a tan pedig, mely megtanít bennünket az Isten helyes tiszteletére s megmutatja az emberek lelkiismeretének,

hogy az üdvösségbe vetett bizodalunkat hová kell irányítanunk: ez a tan a lélek, mely magát a testet áthatja, élénkké és tevékenyé teszi, és végre azt eszközli, hogy ne legyen halott és haszontalan holttetem. Mindaz, amit eddig mondtam a kegyes, józan és okos lelkületű emberek között vita tárgyát sem képezheti.

Most határozzuk meg az Isten törvényszerű tiszteletét. Ennek pedig kiinduló pontja és alapja az, hogy Őt minden erény, igaz ítélet, szentség, bölcsesség, igazság, hatalom, jóság, kegyesség, élet és üdv egyedülvaló forrásául ismerjük meg, s hogy ezért minden jó ember dicséretét egyedül neki szánjuk, mindent egyedül neki adjunk, mindent Őbenne keressünk, s ha valamire szükségünk van, Őreá tekintünk. Ebből származik a felfohászokodás, ebből a dicséret és hálaadás, melyek jelei a dicsőségnek, mit neki tulajdonítunk. Ez az Ő nevének igaz megszentelése, amit elsősorban kér tőlünk. Ezekhez fűződik az imádás, mint amivel kifejezzük az Ő nagyságához, fenségéhez méltó tiszteletünket. Viszont ehhez tartoznak megint a ceremóniák s úgy a segédeszközök, mint a szerszámok, hogy az istenitisztelet végrehajtásában a test a lélekkel együtt legyen foglalatos.

Aztán következik a magunk megtagadása: hogy a testnek és a világnak ellenállván, átalakuljunk a mi értelmünk megújulására, s ezáltal többé már ne éljünk magunknak, de adjuk át magunkat Őneki, hogy kormányozzon és igazgasson. Ezen önmegettagadás hajt bennünket az engedelmessegre, az Ő akarata teljesítésére úgy, hogy félelme mintegy szívünkben székel, s igazgatja életünk minden cselekményét. Hogy pedig az Isten igaz és tiszta tisztelete ezen elemekből áll, hogy ezt helyesli, ebben gyönyörködik, tanítja egyrészt a Szentlélek mindenütt az Írásban, de erre vezérel másrészt hosszú vita elkerülésével a kegyesség érzése is. Kezdetől fogva nem is volt más az Isten tiszteletének módja: csakhogy az a szellemi igazság, mely előttünk lepel nélkül és egyszerűen áll, az ótestamentomban jelképekbe volt burkolva. S ez az, amire Krisztus szavai céloznak: „eljő az óra és az most vagy, mikor az igaz imádók imádják az Atyát lélekben és igazságban.” (Ján. 4. 23.) Mert nem akarta Ő ezen szavakkal kétségbe vonni, hogy az ősök istentisztelete nem ilyen lelki módon történt, csak mintegy a külalakra vonatkozólag jelzi a különbséget, mely abban áll, hogy míg az ősök előtt a lélek különböző jelképek által beárnyékolva állott, addig előttünk közvetlenül megjelen. Egyébként mindenkorra állott, hogy az Istent, aki lélek, lélekben és igazságban kell imádni.

Továbbá egyetemes szabály az Isten helyes tiszteletének a helytelenítől való megkülönböztetésére, hogy ne gondoljunk ki mi felőle semmit, ami csak előttünk tűnik fel jó dolognak, de azt vegyük figyelembe, amit Ő parancsol, akinek egyedül van hatalma a parancsolásra. Ha tehát a mi tiszteletünket neki tetszővé akarjuk tenni, akkor szorgalmasan meg kell tartanunk azt a szabályt, melyet Ő mindenütt a legnagyobb szigorral állít velünk szembe. Mert két oka van annak, hogy Isten megakadályozva és elítélve nevének minden hazug tiszteletét arra hív, hogy csak az Ő szavának engedelmeskedjünk. Mivel elsősorban nagy mértékben hozzátartozik az Ő fenségének megszilárdításához, hogy ne csak gondolatainkban szolgáljunk Neki, hanem egészen irántunk való jó indulatától függjünk, másodsorban meg olyan lelki vakságban élünk, hogy hogyha egyszer szabadra bocsátanak, nem tudunk mást: csak tévelyegni. Ha pedig egyszer letévelyedtünk az útról, tévelygésünknek aztán nincs határa, mígnem babonák mélyére temetkezünk. Ennélfogva az Úr, mivel teljhatalmú uralkodást követel a maga számára, méltán adja elénk úgy, hogy mily cselekedeteket kíván tőlünk, hogy egyúttal mindazt visszaveti, amit az Ő utasításán kívül költöttek az emberek. Ezért méltán cselekszi azt is, hogy az Ő szavával határokat szab elénk, nehogy Isten ellen való tiszteletet eszelvén ki, haragját magunkra vonjuk. Tudom, mily nehéz elhíttetni a világgal, hogy az Isten nevének minden tiszteletét helyteleníti, amely igéjétől idegenül jött létre. Sőt elfogadottabb ama másik vélemény, és mintegy az embereknek csontjában és vérében gyökerezik, hogy bármit tesznek is, cselekedetükre elég elismerés rejlik abban, hogy ha valami hév áthatja őket az Isten

dicsőítésére. Ha azonban Isten nemcsak haszontalannak tartja, bármibe kezdünk tisztelése céljától utasításán kívül, hanem az igéjétől idegen tisztelését nyilván meg is utálja: mi hasznunk van abból, ha ellenkező irányban törünk. Istennek tiszta és világos szavai (1. Sám. 15. 22; Máté 15. 9.) mondják, hogy az engedelmisséget jobb szereti az áldoztnál, hogy őt haszontalanul imádják emberek rendelése szerint, hogy amit igéjéhez különösen e részben hozzátesznek, hazugság, hogy az „ethelothreskeia” (εθελοθησκεια) (magaválasztotta istentisztelet) tisztára haszontalanság. Ahol egyszer a bíró ítelt a pörben, további perlekedésre nincs idő.

Most lássa be velem együtt Császári Fenséged s ti, előkelő Fejedelmek, hallgassátok meg tőlem figyelemmel, hogy milyen homlokegyenest ellenkeznek ezen véleménnyel mindazon cselekmények, amelyekbe ma szerteszéjjel az egész keresztyén világ helyezi Istennek tisztelését. Szóval ugyan minden jó dicsőségét ráruházzák Istenre, tényleg azonban felerészben, vagy tán nagyobb részben meg is fosztják attól, mikor tökéletességeit megosztják a szentek között. Gúnyoljanak ellenfeleim, amint tetszik nekik, rágalmazzanak meg, hogy (amint ők elferdítik a dolgot) aprócska tévedéseket fúvok ilyen nagyra föl: én csak egyszerűen előterjesztem a dolgot, amint az mindenki előtt egészen áttekinthető. Isten munkái így a szentek között ki vannak osztva, úgy hogy a fenséges Isten mellé mintegy társakat adtak ez emberek, és sok dologban az Ő munkáját kell végezniök, amíg Isten látókörünkön kívül marad. Nem is panaszkodom más felől, csak amit egy népszerű szólás formában az egész világ elismer. Mert mit jelenthet ez a mondás, hogy az „Istent sem lehetett megismerni az apostolok előtt”, ha az apostolokat oly magasságba nem emeljük, hogy ez által Krisztus méltósága hanyatlik alá, vagy legalább homályosodik el. Ezen oktalanság következménye az, hogy a világ az élő víz forrásait odahagyva, mint Jeremiás mondja (2. 13.) tanult beomlott, összedőlt kutakat ásni, amelyekben nincsen víz. Mert hol keresik az üdvösséget, hol keresnek minden egyéb jót? Vajon magánál Istennél? És az egész életük nyilván ellentmond ennek. Azt mondják ugyan, hogy az üdvösséget és minden jót az Istennél keresnek, de ez hazug ürügy, mert másutt is keresik, nemcsak egyedül öbenne.

Ezen felfogásra vonatkozólag kézzelfogható bizonyítékul szolgál a sok vétek, melyek az Istenhez való imádkozást először megrontották, azután majdnem ledöntötték és megsemmisítették. Mondtuk, hogy az imádság nyújt kellő bizonyítást arra vonatkozólag, hogy az emberek megadják e Istennek a köteles tiszteletet. Tehát ebből lehet arra vonatkozólag is következtetést vonnunk, hogy vajon Istennek amaz elragadott dicsőségét ráruházzák e más teremtményekre. Továbbá az Isten igaz imádságában több foglaltatik ám valami kisebb felfohászkodásnál. Az imádkozónak lelkében tisztán kell éreznie, hogy az Isten amaz egyedül való létező, akihez menekülnünk kell, egyrészt azért, mert nyomorúságunkban egyedül csak Ő segíthet, másrészt azért is, mert Ő ezt megígérte. S ez a meggyőződés senkiben addig nem üthet tanyát, amíg nem fordítja figyelmét egyrészt azon hívogató szózatra, mellyel az Isten bennünket magához von, másrészt míg át nem látja az ígéretet, melyet a mi kérésünk meghallgatására vonatkozólag a hívogató szózathoz csatol. De mégis Isten hívogató szózatának annyi értéket sem tulajdonítottak, hogy angyalokat és elhalt embereket vegyesen imádott az emberi tömeg Istennel együtt. A bölcsebbek mégis, ha nem imádták is azokat Isten gyanánt, legalább közbenjáróknak tartották, kiknek közvetítése által megnyerhetik Istentől azt, amit kértek. Hol volt tehát akkor az az ígéret, amely egyedül Krisztus közbenjárására támaszkodott? Ennélfogva Krisztusnak, az egyedül való közbenjárónak mellőzésével mindenki a maga patrónusához fordult, akit persze csak úgy eszelt ki a maga számára, vagy ha valaha adtak helyet a Krisztusnak is, úgy eltűnt a tömegben, mint valami közpap. Bár az Isten igaz imádságával semmi annyira nem ellenkezik, mint a habozás és a bizalmatlanság, annyira uralomra került ez, hogy majdnem elfogadták az emberek szabály gyanánt a helyes imádkozásra. S miért történt ez? Bizonyára azért, mert a világ nem értette meg Isten

kijelentésének erejét, s hogy Isten imádásunkat kívánja s megígéri mindazon dolgoknak teljesítését, melyeket csak hívogató szózatában és ígérétében bízva kérünk, s élénk állítja védőnk gyanánt Krisztust, kinek nevében kéréseink meghallgatásra találnak. Ezek után vizsgáljuk meg azon ünnepies imádságokat, melyeket szerteszét a gyülekezetekben alkalmaznak, azt találjuk, hogy azok számtalan folttal vannak beszennyezve. Ezekből ítélnéljük meg, hogy Isten tisztelése e részben mennyire volt megromtva. Nem kisebb megromlás észlelhető a hálaadásokban sem, milyenek a közhasználatú énekek, melyekben minden jó adományért való magasztalás a szenteknek van tulajdonítva, mintegy az Isten munkatársainak.

Mit szóljak most már az imádság felől? Vajon az emberek nem a szobrokat és a képeket részeltetik-e azon tiszteletben, melyben Istent akarják részesíteni? És mindenki téved, aki azt gondolja, hogy van valami különbség e közt és a pogányok oktalan bálványimádása közt. Mert Isten nemcsak azt tiltja meg nekünk, hogy köveket imádjunk, de még ezt is, hogy az ő isteni lelke székhelye gyanánt tekintsük azokat, mint amelyekben az ő imádása lakozik. Akik ezt az utálatosságot védeni akarják, ugyanazon ürügyeket hozzák fel, melyet hajdan már alkalmaztak a pogányok, hogy hitelenségüket megvédjék. Azonkívül bizonyos, hogy a szenteket Isten gyanánt imádják, sőt csontjaikat, ruháikat, saruikat, képeiket is. Itt valami furfangos ember felhozhatja ellenem, hogy az imádnak különböző fajtái vannak: a dulia (amint mondják) a szentek s azok képei, csontjai számára fenntartandó tisztelet; a latria Isten tiszteletére szolgál, valamint csak őt illeti meg; végre mintegy növekvő örültségben kieszelték a hyperdulia fokát, melynek magaslatára a többiek fölött a szent szüzet állították. Minthogyha ezek a pontos megkülönböztetések oly ismeretesek volnának s eszükbe jutnának azoknak, akik a szobrok előtt leborulnak! S így a világ telve van nem kevésbé vaskos, s hogy úgy szóljak, nem kevésbé hízelgő bálványimádással, mint hajdan Egyiptom, melyet minden próféta annyira fedd mindenütt a művében. Röviden érintek még néhány dolgot, mivel nem sokára bővebben kell ezzel foglalkoznom. Áttérek a ceremóniákra, melyeknek bár az Isten tisztelése nyomatékos bizonyítékainak kellene lenniök, sokkal inkább gúnyolódások Istennel szemben. Azon kívül, hogy egy új judaizmus támadt annak helyén, melyet Isten oly határozott igékkel törölt el, igen sok gyermekes képtelenséget gyűjtöttek az emberek egyrakásra, istentelen, világias szertartásokat, melyek inkább színi játékokra, mint vallásunk méltóságára vannak összeállítva. Az első rossz ebben az, hogy oly ceremóniatömeg, melyet Isten fenségével egyszer s mindenkorra megtiltott, új életre kelt. Az is baj, hogy (míg a ceremóniáknak a kegyesség élő gyakorlásaképpen kell szerepelniök,) addig az emberek most egész sereggel el vannak látva belőlük, pedig hát teljesen haszontalanok. De mindezeknél nagyobb veszély rejlik abban, hogy az emberek, mikor így gúnyolják Istent az ő ceremónijukkal, egyúttal azt gondolják, hogy egészen jól végezték a dolgukat, mint ha a ceremóniákba volna belefoglalva a kegyességnek s Isten tisztelésének lényege.

Ami meg a magunk megalázását illeti – amitől az új életre való születés függ, ez az egész tudomány vagy teljesen ki volt törölve az emberek lelkéből, vagy legalább félig el volt temetve úgyannyira, hogy csak néhányan, s azok sem valami jól tudtak felőle. És ez ama lelki áldozat, melyet Isten első sorban kér tőlünk, hogy megölkölvén a régi embert, alakuljunk át új emberré. Talán megeshetik, hogy ezen dologról ejtenek akadozva egy pár szót a hitszónokok. De hogy a dolog lényege felől nincsenek egészen tisztában, már abból is kiderül, hogy mindig hévvel szállanak velünk szembe, ha Isten tiszteletének emez ágát helyre akarjuk állítani. Ha a bűnbánásról szólanak, azt, ami fő, csak futólag érintik, csak a test külsőségeinél maradnak huzamosabb ideig, ami pedig Pál apostol szerint (Kol. 2. 23; 1. Tim. 4. 8.) nem valami hasznos dolog. S ez a bűnös eljárás annál kevésbé tűrhető, mert az emberek vétkez tévelyből a dolog helyett annak árnyéka után futnak, mikor az igazi bűnbánatról megfélelkezve egész buzgalommal a világtól való elzárkózásnak, a böjtnek s a vallásos

ünnepléseknek, amint Pál apostol mondja az erőtlén, szegény elemeknek (Gal. 4. 9.) szeretnék magukat átadni.

Mivel azt mondtuk, hogy Isten ígéje az az ismertető jegy, mely megkülönbözteti annak igaz tiszteletét, hibás és bűnös imádásától, könnyen levonhatjuk ebből azt a következtetést, hogy Isten tiszteletének manapság általánosan divatos formája teljesen meg van romolva. Mert nem is fordítanak figyelmet arra, amit Isten parancsolt, vagy helyesel, hogy Neki, amint illenék engedelmeskedjenek, hanem szabadságot vesznek arra, hogy istentiszteleti formákat eszeljenek ki, s ezt szeretnék engedelem gyanánt Istenre erőszakolni. Ha azt véli valaki, hogy kifejezéseim túlzottak, jöjjön velem, és vizsgáljuk meg mindazon műveleteket, melyekről a világ azt hiszi, hogy Isten tiszteletére szolgálnak. Alig merném ezeknek egy tizedét kiválasztani, s azt mondani felőle, hogy nem emberi agyban született. Mi kell még több? Isten visszaveti, elítéli és kárhoztatja nevének minden hazug tiszteletét. Ígéje fékét ránk veti, hogy megtartsen bennünket egyszerű engedelmisségben. Mert hogyha széttörve igánkat, a mi eszünk ábrándképei után megyünk, s emberi vakmerőséggel kieszelt tiszteletet mutatunk be neki, bár előttünk tetszetős a dolog, az Ő színe előtt haszontalan beszéd, sőt utálatos fertő. Az emberi hagyományok védelmezőinek birtokában vannak élénk színek, hogy ezt az eljárást szép tarkán lerajzolják, sőt Pál is bevallja, (Kol. 2. 23.) hogy a bölcsesség látszata nem hiányzik munkájukból, de mivel Isten az engedelmisséget többre becsüli, mint minden áldozatot, már magában ez elégséges, hogy minden tiszteletet visszavessen, ami nem alapszik valamely parancsolatán.

A keresztyén tan másik fő ágához jutunk most el, mely szerint vallásunk megtanít bennünket arra, hogy üdvösségünket hol keressük. Üdvösségünk megismerésének három foka van. Mert saját nyomorúságunk megismerésével kell kezdenünk s ennek oda kell vezetnie bennünket, hogy lelkünket olybá vegyük, mintha meghaltunk volna. Ez akkor történik meg, mikor kiderül a mi természetünknek öröklött és eredeti bűnössége, s hogy ez forrása minden rossznak, bizalmatlanságot, lázadást szül Isten ellen, gögőt, fukarságot, szenvedélyeket és minden fajta rút vágyakat támaszt bennünk, minket, akik minden helyes úttól s igaz ítélettől elhajoltunk, a bűnnek igájába, fogságba vet. Mindez addig tart, míg le nem lepleződik szemünk előtt bűnös voltunk, úgyannyira, hogy bűneink rútságában kényszerülünk harcba állani magunkkal s magunkat és minden mi dolgainkat haszontalan semmiségnek állítani. Aztán másfelől a lelkiismeret idéztetik Isten ítélőszéke elé, hogy megismerve az átkot, mely sújtja, és egy pillanatra mintegy hallva az örök halálról szóló híradást, megtanuljon rettegni Isten haragjától. Mint mondtam, az üdvösséghez vezető úton az első lépés az, hogy az ember lesújtva és megrettenve önmagában a testiség minden biztatásáról lemondjon s ne szegüljön mégse az Isten ítélete ellen, ne tompuljon el lelkülete önmagában, hanem reszketve és kételkedően nyögjön fájalmában és sóhajtson szabadulás után. Ezen keresztül jutunk el a második lépcsőhöz. Ez abban áll, hogy a bűnös megismerve Krisztust ismét lélegzethez jut. Mert az ember számára, aki (mint mondtuk) oly mélyre sújtatott, nem marad egyéb hátra, mint, hogy Krisztushoz forduljon, nyomorúságából az Ő jótéteménye által szabaduljon meg. De Krisztusban üdvösséget éppen az keres, ki elismeri, hogy hatalma képes ennek megadására. Azaz, aki elismeri, hogy Ő az egyedülvaló főpap, ki által az Atyával megbékülünk, aki elismeri, hogy egyedülvaló áldozat, mely által meg vannak bocsátva bűneink, elég van téve Isten ítéletének, s meg van szerevezve az igaz és tökéletes igazság; az talál üdvöt, ki végre nem akar osztozkodni az érdemben Krisztussal, hanem elismeri, hogy megigazulása teljesen ingyen való jótétemény. E fokról el kell jutnunk a harmadikra; ez abban áll, hogy aki megértette Krisztus halálának és feltámadásának hasznát, abban erős és szilárd bizalommal megnyugodjék, érezze szívében, hogy Krisztus egészen az övé, s Őbenne van igazsága, élete.

Most pedig lássátok: ez a tudomány fenekestől ki volt forgatva. Az eredendő bűnről fogós kérdezősködések folytak az iskolában, melyek az ember e halálos betegségének fullánkját (amennyire lehet) ki akarták tépni. Mert mikor erről vitatkoznak, valami olyan csekély dolognak tartják, mint pl. a falánkság vagy a kéjvágy mértéktelenségét. Az ész vakságáról és haszontalanságáról, melyből a hitelenség és képmutatás származik, a lélek benső telhetetlenségéről, a gögről, a csúszás mászásról, a megátalkodottságról és egyéb titkos vétkekről nem esik szó. A templomi beszédek semmivel sem jobbak. Mít tud véghez vinni a szabad akaratról való prédikálás, melyről Luther s a többiek előtt is lehetett hallani? Legfeljebb önerényünk hazug látszatával tölti el az embereket úgy, hogy felfuvalkodva nem adnak helyet a Szentlélek kegyelmének és segélyének. Minek hozzak fel sok dolgot? Nincs közöttünk semmiről nagyobb versengés, nem vádolnak semmi bűnnel inkább a mi elleneink, mint a megigazulás felől vallott nézetünkért. Hitből szerezzük-é azt meg, vagy cselekedetek által! Sehogy sem engedik meg, hogy Krisztust a mi igazságunknak nevezve tiszteljük, ha ebben az igazságban egyúttal cselekedeteink érdeme is nem játszik szerepet. Nem vitatkozunk mi itt afelől, hogy vajon kell é a kegyeseknek a jót cselekedniök, hogy az Isten elfogadja é a jócselekvést, van-é annak jutalma; de azt már vitatjuk, hogy a jó cselekvés kiengesztelne bennünket Istennel, az Ő fenségével, hogy ez áron megszerezhetnénk magunknak az örök életet, hogy ez volna amaz ellenérték, mely feloldaná Isten megalkotott ítéletét, s hogy az üdvörl táplált hitünket ebbe kellene helyeznünk. Azt a tévelygést elítéljük, mely szerint az embereknek inkább a maguk cselekedeteire kell tekinteniük, mint a Krisztusra, ha Isten kegyelmét meg akarják szerezni, ha az örök életet akarják örökség gyanánt bírni s végre igazak akarnak lenni az Isten színe előtt.

Először cselekedeteiknek érdemére büszkék, mint ha velük Istent lekötelezték volna. S ez a gög lehet é valami más, mint az értelem halálos kábulása? Mert magukhoz imádkoznak Krisztus helyett, s mikor a halál mély örvényébe merülnek, arról álmodnak, hogy megnyerték az életet. Vannak ugyan, akik azt állítják, hogy én hevesen túlzok; de az már egészen bizonyos, hogy az iskolákban és valamennyi templomban erősen tárgyalták azt a tant, hogy jó cselekedetekkel kell megnyerni Isten kegyét, hogy jó cselekedetekkel kell megszerezni az örök életet, hogy vakmerő és gögös dolog bizakodnunk az üdvösségben, ha jócselekedeteink nem szólnak mellettünk. Hogy jócselekedeteink elégtételt képezhetnek Isten előtt, a bűnbocsánatot nem ingyen nyerjük, hogy a jócselekedetek az örök üdvöre nézve érdemszerzők nem azért, mert megigazulásunkba ingyen Krisztus érdeméért beszámítja őket az Isten, hanem a törvény megállapodása szerint. Valahányszor az emberek Isten kegyelmétől elidegenedtek, a bocsánatot megszerezhetik nem a bűnök ingyen való megbocsátása által, hanem (amint mondják) az elégtévő jócselekedetek által, s ezt még jobban elősegíti Krisztusnak és a vértanúknak érdeme; csak arra törekedjék a vétkes, hogy ebben legyen része. Bizonyos, hogy mielőtt Luther feltűnt, ezen istentelen vélemény az egész világot megigézte. Manapság is ellenségeink tudományunknak éppen ezen részeit támadják meg a legmakacsabb s legkitartóbb ostrommal.

Végre az a borzasztó tévedés is fennállott, (és nemcsak hogy szerteséjjel elfoglalta az emberek szívét, hanem mintegy a hit egyik főtétele gyanánt szerepelt, amiről még kétkedni sem szabad,) hogy a hívőknek Isten kegyelmére vonatkozólag magukban szüntelen kételkedniök kell, s lelkiismeretüket állandóan függőben kell tartaniok. Ez az ördögi képzelődés aztán belülről kiirtotta a hit erejét, tönkretette Krisztus jótéteményét, felforgatta az embereknek üdvösségét. Mert Pál apostol szerint (Róm. 5. 2.) a keresztyén hit olyan, hogy szívünkben bizakodást támaszt, mellyel meg merünk állani az Isten színe előtt is. Különbem nem állana meg, amit más helyen mond, hogy a Szentlélek bizonyossága szerint meg van bennünk a fiúvá való fogadás tanúsága, melyben bízva Istent Atyánknak nevezzük (Róm. 8. 15, 16). Minek az az ingadozás, melyet a mi ellenségeink tanítványaiktól megkövetelnek, ha

Isten ígéreteibe vetett hitünk egészen meg nem inog? Pál apostol azt véli, hogy a hit hiábavalóvá lenne, az ígéretek haszontalanokká, ha törvényből vagy az örökség (Róm. 4. 14). Mire való ez? Bizonyára, mivel a törvény az embert állandó kételkedésben tartja, hogy bizonyos, erős hiedelemben megnyugodnia ne lehessen. Amazok azonban ellenkezőleg olyszerű hitről álmodoznak, mely az embert a Pál apostol szerint való bizonyosságból kizárja, s elűzve mérlegelő számításokra kényszeríti, s hasonlóvá teszi az ingtag nádhoz. De nem is csodálatos, hogy ilyen képtelenségbe kerültek, mivel az üdvösségbe vetett hitet a jócselekedetek érdemére alapították. Másként nem is lehetett: ily meredélyből ily romlásba kellett hullaniok. Mert ugyan cselekedeteiben mit találna az ember kételkedésre, sőt kétségbeesésre készítő anyagon kívül? Látjuk hát, hogy egyik tévedés maga után vonja a másikat.

Győzhetetlen császár, előkelő fejedelmek, emlékezetekben fel kell itt újítanotok azt, amit előbb mondtam, hogy ti. az egyház üdve ettől a tantól épp annyira függ, mint az emberi élet a lélektől. Ha a tan tisztasága csak megromlott volna, az egyházat igen nehéz seb érte volna. Ha pedig azt bizonyítom be, hogy ez a tan a legnagyobb részben megsemmisült, annyit jelent, mintha azt mondanám, hogy az egyház végveszélybe döntő sebet kapott. Ezt azonban én mindeddig csak futólag érintettem; de azonnal tisztábban adom elő. Áttérek most azokra a dolgokra, melyeket szerintem a test jelképez: az egyházkormányzatra, a sákramentumok kiszolgáltatására. Ha ezeknek külalakjában semmi hiba nem volna; erejük és hasznosságuk a tan ama süllyedésével úgyis kihalt volna. Mit? Hát sem belül, sem kívül nincs semmi ép? Pedig nem is lesz nehéz ennek a dolognak a bebizonyítása. Ami először a sákramentumokat illeti, ilyenek gyanánt egyformán elfogadják a Krisztus rendelte szentségeket s az emberek által kiesztelt ceremóniákat. Mert minden egyéb vitatás nélkül hét sákramentum van elfogadva, melyek közül csak kettőt rendelt Krisztus, a többi legfeljebb emberi tekintély alapította. Ezekhez nem kevésbé csatolták hozzá Istennek kegyelmét, mint hogyha beléjük lett volna zárva Krisztus. Továbbá az a kettő is, melyet Krisztus rendelt, borzasztó módon meg volt rontva. A keresztség annyi felesleges hozzáadással van átszöve, hogy az igazi keresztségnek halovány nyomait is nehezen ismernéd föl benne. A szent vacsora pedig nemcsak külső járulékaiban romlott meg, de éppen egyenest ellenkező alakra van változtatva. Tiszta és világos előttünk, hogy Krisztus mit, hogyan parancsolt e tekintetben. S most parancsát megvetve színészi cselekményt róttak össze, mely a szent vacsorát helyettesíti. Mert a misékben mi hasonló van az Úr igaz vacsorájához? Míg Krisztus parancsolata szerint a hívőknek egymás között kellene kiosztaniok az Úr teste és vérének jegyeit, az, ami a misében végbemegy, inkább kiközösítésnek nevezhető. Mert eltávolodik a pap a gyülekezettől, hogy külön költse el azt, amit a község előtt tartozott volna kiosztani. Aztán mintha Áronnak valami utóda volna, színleli, hogy a nép bűneinek kiengesztelésére áldozatot mutat be. Hol tesz áldozatról valaha említést Krisztus? Azt parancsolja, hogy vegyünk és együnk. Ki engedi meg az embereknek, hogy a vételt felajánlássá változtassák? Honnét ez a változás, ha Krisztusnak örök és változ hatatlan parancsa meg nem hajol az emberek vakmerő vélekedése előtt. Ez bizonyára nagy baj. De még ennél is sokkal rosszabb az a képmutatás, hogy ezt az áldozatot élőkre és holtakra egyaránt alkalmazzák, az üdv elnyeréséhez feltétlenül szükséges eszköz gyanánt. És így Krisztus halálának hatását haszontalan színházi cselekményre ruházták át; az örök papság méltóságát Krisztustól elragadták, hogy embereknek adhassák. Ha pedig valaha úrvacsorára hívják a népet, csak fele részére bocsátják. Mi ez? Krisztus a poharat mindenkéért itta ki, s azt parancsolja, hogy mindenki igyék belőle: ezek az emberek ellenkezőleg: megtiltják a hívek gyülekezetének, hogy a kelyhet csak érintse is. Így ama jelek, melyeket Krisztus tekintélye feloldhatatlan köteléssel fűzött össze, emberi önkény által szét vannak választva. Ehhez járul, hogy úgy a keresztség, mint a mise általában nemigen különbözik a bűvös ráolvasásoktól. Mert azt gondolják, hogy leheléssel, suttogással, érthetetlen hangokkal misztériumokat végeznek. Mintha azt akarta volna Krisztus, hogy szavait miszté-

riumok végrehajtásánál csak úgy mormogják el, s ne hirdessék inkább érthető hangon. Az evangéliumban a keresztség ereje, természete és kiszolgáltatása nem homályos szavakban jut kifejezésre. Krisztus a végvacsorán nem mormog, de érthető szóval beszél apostolaihoz, míg előadja ígéretét és hozzácsatolja ama rendelkezését, hogy a hívek kölcsönösen vallást tegyenek. Most az ígehirdetés helyében titokzatos ördögüzéseket súgnak-búgnak, melyek, amint mondtam, alkalmasabbak bűvészcselekményekhez, mint a sákramentumokhoz. Most már elsőbbség helytelen dolog, hogy a népet csak a ceremóniák látványosságában részesítik, anélkül, hogy annak értelmét és igazságát megmagyaráznák. Mert a sákramentumokban való részesítés nem eshetik másképpen, mint hogy kimagyarázzuk azt az értelmet, amit a kép szemre nézve jelent.

Ha hát egyéb semmi sincs a nép előtt, mint haszontalan képletek, melyekkel csak a szemeit tarthatja jól, s nem hall semmi tanítást, mi az igazi célhoz vezérelhetné, magára a külső cselekményre szegezi egészen figyelmét és ezen csüng. Innét van aztán az a borzasztó tévely, hogy nem törődnek se bűnbánattal, se hittel, se magával Krisztussal, mintha a sákramentumok magukban elégségesek volnának az üdvösségre, a jegyeket az azok által jelképezett dolgok lényege gyanánt ragadják magukhoz. És valóban amaz istentelen dogma nemcsak a tudatlan nép közt terjedt el szerteszét, hanem az iskolákban is, hogy a sákramentumok magukban hatásosak, csak ne álljunk működésüknek ellent halálos bűnnel. Mintha a sákramentumok valami más célra és használatra adódtak volna nekünk, mint hogy kézen vezessenek bennünket Krisztushoz. Ehhez járul még, hogy a kenyeret, melyet inkább oktalan ráénekeléssel, mint kegyes vallásossággal áldanak meg, szekrényben őrzik, néha néha díszmenetben körülhordozzák, hogy az emberek Krisztus helyett tiszteljék és imádják. Ennél fogva ha valami veszély közelít, e kenyérhez menekülnek, mint egyetlen oltalomhoz; minden ártalom ellen használják, mint valami amulettet; Isten megbocsátásának kieszközlésére úgy alkalmazzák, mint a legjobb engesztelő szert. Mintha Krisztus azt akarta volna, hogy midőn testét sákramentumban nekünk adta, azt mindenféle képtelenségekre használjuk. Mert mit tartalmaz az ígéret? Bizonyára azt, hogy mi valahányszor a szent vacsorát végrehajtjuk, az Ő testének és vérének részeseivé leszünk. „Egyétek és vegyétek” (mondja Ő) „ez az én testem, ez az én vérem: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” Nemde látjuk, hogy az ígéretnek mindenfelől zárt határai vannak, melyek közt meg kell maradnia annak, aki az ígéretben felhozott dolgokat venni akarja. Tévednek tehát azok, kik azt gondolják, hogy a szent vacsora törvényszerű kiosztásán kívül mást is vesznek, mint közönséges és köznapi kenyeret. Aztán minden vallásos szokást közönségesé tesz, hogy csúf adás vevés tárgyait képezik, mintha nem is más célra volnának megalkotva, mint hogy keresetet nyújtsanak. Ez az adás-vevés sem történik titokban vagy legalább az illendőség határai között, hanem nyilván, mint valami országos vásáron. Tudvalevő dolog, hogy némelyik vidéken mennyit jövedelmez a mise. Más vallási szokásoknak is még van állapítva az árak. Így végre a templomok semmiben sem különböznek az üzleti helyiségektől, ha jobban szemügyre veszi az ember a dolgot, és nincsen a szentségeknek olyan neme, ami pénzért ne volna kapható.

Ha az egyházkezelés hibáiról akarnék szólni, talán vége sem lenne a mondanivalómnak. Tehát csak néhány feltűnőbb dologról teszek röviden említést, mit rejtegetni nem lehet. A lelkesi tisztaság úgy, amint Krisztus rendelkezett, régen kiment a divatból. A püspököket és lelkipásztorokat, (vagy nevezzük őket bármi más néven) Pál apostol tanúsága szerint Krisztus azért állította az egyház élére, hogy azt igaz tudománnyal építsék. Ezen szabály szerint az egyháznak nem igazi lelkipásztora az, aki a tanítás kötelességében nem foglalatlan. S ma majdnem mindenki másra toltta a tanítás terhét, bár a pásztor nevet viseli. A püspökök közül talán a századik sem vállalkoznék szívesen a tanítás terhének hordozására. De ez nem is csodálni való. Mert a püspökségek satrapiákká süllyedtek; mert az alsóbbrendű papok vagy azt gondolják, hogy haszontalan, Krisztus parancsával ellenkező cselekményekkel betöltik tisztüket, vagy követve a püspökök példáját a rájuk nehezdedő gondot mások vállára vetik.

Ezért a papság bére adása éppoly szokásos, mint az ingatlan birtokoké. Mit hánytorgassam tovább? Az a lelki uralom, melyet Krisztus ránk bízott, tönkre van téve; új, hazug kormányzati alak nyert alkalmazást, mit, bárha az Ő nagy nevével próbálnak is forgalomba hozni, közte és Krisztus között semmi nagyobb hasonlóság nincsen, mint a világ és Krisztus uralma között. Ha már most valaki azt veti a szememre, hogy ha némelyek nem teszik kötelességüket, nem kellene ezt az egész rend hibájául felrónom: először azt válaszolom, hogy a baj szerteszéjjel uralkodván, közszokássá vált már. Másodszor, tegyük föl, hogy minden püspök és a többi alantasabb rendű presbiter saját állomásán székel, s teljesíti, amit ma kötelességének tart; mit használna ez Krisztus igaz utasítása betöltésének szempontjából? Énekelnének, mormognának a templomban. Színészi ruházatban mutogatnák magukat, végeznének sok ceremóniát. A tanításra kevés vagy semmi gond sem volna. Krisztus tanítása szerint püspök vagy pásztor címre nem tarthat számot az, ki nem legelteti nyáját az Úr igéjével.

Ha mármost a többiek felett példás szent életükkel kell kitűnniök azoknak, kik az egyház élén állanak, nézzük, hogy hivatásuknak e részben hogyan felelnek meg, kik manapság ezt a fokozatot elfoglalják. Bár a világ eljutott a romlottság tetőfokára, mégis rend, mely mindenfajta gázzal jobban el volna árasztva. Vajha ártatlanságukkal cáfolnák meg, amit mondok! De mindenki szeme előtt tisztán áll piszkosságuk, nyilvánvaló fősvénységük és kapzsiságuk, nyilvánvaló türehetlen gögjük és kegyetlenségük. Szemérmetlen táncok zaja zúg házaikban, hevít a kockaszennvedély, mértéktelen lakmározások: mindez szokás és erkölcs nékik. Fényűzéssel s drága szenvedélyekkel dicsekesznek, mintha azok valami kiváló erények volnának. Hogy egyéb dolgokról ne szóljak: a papi nőtlenséget, amit köztiszteletre való címnek tartanak, mennyi tisztátalanság fertőzteti meg? Szégyenlek elmondani oly dolgokat, melyeket jobb szeretnék elhallgatni, ha csendben is lehetne rajtuk segíteni. Mégsem hozok nyilvánosság elé titkos üzemeket: mikor úgyis több az elégnél az a sok becstelenség, ami a nyilvánosság előtt forog. Kérem, hogy hány pap mentes a ledérségtől? Sőt: hánynak a házában nem üti fel tanyáját naponta a gyalázat is? Hány tisztességes családot becstelentettek meg csatangoló szenvedélyükkel? De nem gyönyörködném bűneik felvonultatásában: nem is ez a szándékom. De azt igenis érdemes mérlegelni, hogy az az élet, melyet manapság szerteszt a papi rendben látunk, mennyire különbözik attól, mi Krisztus és az egyház igaz szolgálatához illenék.

Az sem a legjelentéktelenebb ága az egyházkormányzatnak, hogy a vezetők köteles rendben választassanak és jelöltsenek ki a hivatalra. Isten igéjében megvan az a szabály, amely szerint minden választásnak végbe kell mennie. Sok régi zsinat határozatai fennmaradtak, melyek pontosan s okosan körülírják, hogy a választás rendes alakjához mi szükséges. Ha ellenem egyetlen kánonszerű választást fel tudnak hozni, elismerem, hogy győztek. Tudjuk, hogy Pál apostol ajkán a Szentlélek minő pásztori vizsgát követel (Tim. és Tit. levelek) s tudjuk, hogy az atyák törvényei minők voltak. Vajon keresnek e valami ilyest a püspök választásoknál? Vajon azok között, akik ily fokozatra eljutottak, hány van legalább közepesen is ellátva azon követelményekkel, melyek nélkül az egyház alkalmas szolgája nem lehet? Tudjuk, hogy az apostolok az egyházi szolgák alkalmazásában milyen rendet tartottak, tudjuk, hogyan járt el a régi egyház, tudjuk, hogy a régi kánonok mit parancsoltak e tekintetben. Ha panaszkodnám, hogy ezt ma megvetik és figyelmen kívül hagyják, nemde jogos volna panasgom? Felemlítsem, hogy minden tisztességet lábbal tapodnak, s az előremenetel a legnagyobb becstelenség és bűn útjain érhető el? Hisz ezt mindenki jól tudja. Mert az egyházi tisztségeket vagy gyalázatos alku után nyerik el, vagy piszkos csúszás mászással kaparintják meg. Néha kerítésnek, vagy hasonló cselekményeknek díjai e hivatalok. Bizony, e téren sokkal erkölcslenebb üzérkedés folyik, mint bármely világi birtokon!

Vajha az egyházkormányzat oly irányban vétkezett volna, hogy akik élén állanak, csak magukra nézve követtek volna el bűnt, s másnak egyébbel ne ártottak volna, csak rossz példájukkal! De az a szerencsétlenség minden egyéb bajt fölülmúlt, hogy igen kegyetlen zsarnokságot gyakorolnak, és pedig a lelkek felett. Mert hát az egyháznak manapság fényelgő hatalma mi más, mint önkényes, törvény és mérséklet nélkül való uralom a lelkek felett, mely leigázza őket a legnyomorultabb szolgálásra. Krisztus az apostoloknak hatalmat adott, minőt azelőtt Isten bízott a prófétákra, határok közé szorított hatalmat, ti. azt kívánta tőlük, hogy az ő követői gyanánt jelenjenek meg az embereknél. A követségnek örök törvénye az, hogy a küldött a rábízott üzenetet a legnagyobb hűséggel és becsülettel adja át.

Ez a kívánság különben szavakkal is ki van fejezve az apostolokhoz intézett eme felhívásban: (Máté 28. 19. Márk 16. 15.) „Elmenvén, tanítsatok minden népeket.” Azaz prédikáljatok nem akármit, hanem az evangéliumot. Hogy utódaik milyen hatalommal voltak felruházva, Péter apostol határozza meg, ki azt tanítja, hogy aki beszél a gyülekezetben, az Istennek beszédét szólja. (1. Péter 4.11.) Most pedig akik azt akarják, hogy a gyülekezet igazgatóinak tartsák őket, kieroszakolják maguknak azt a szabadságot, hogy beszélhessenek mindent, ami nekik tetszik, s egyúttal, hogy amit mondanak, minden bíráltság nélkül meghallgatásra találjon. Majd azt fogják mondani, hogy ez rágalom. Mert hisz ők nem is vesznek maguknak más jogot, mint hogy tekintélyükkel szentesítik, amit a Szentlélek kijelentett. Ki fogják jelenteni, hogy nem hazudozásaik, vagy szenvedélyük járma alá hajtják a hívők lelkiismeretét, hanem a Szentlélek kijelentései alá, melyeket tanúságtételükkel bizonyítva isteni sugallat folytán közölnek másokkal. Bizonyára leleményes ürügy! Senki sem kételkedik abban, hogy annak, amit a Szentlélektől nyerve kézzel adnak át, késedelem nélkül engedelmeskedni kell. De midőn azt állítják, hogy mást nem is nyújthatnak, mint tisztán a Szentlélek kijelentését, mivel annak kormányzata alatt állanak, s amit csak előterjesztenek, mind csak igaz lehet, mivel az igazság székeiben ülnek, vajon így hatalmukat nem önkényszerűleg mérlegelik e? Mert ha kijelentés gyanánt kell vennünk, ami csak megnyeri tetszésüket, akkor hatalmuk végtelen. Vajon mely zsarnok élt vissza valaha alattvalói türelmével annyira, hogy amit parancsolt, azt égi szózat gyanánt fogadtatta volna velük? A zsarnokok, kétségtelenül bármi parancsot adnak ki, engedelmisséget várnak. Ezek azonban sokkal többet kívánnak. Azt, hogy Szentlélek szózatának higgyük, midőn ránk akarják erőszakolni képtelen ábrándjaikat.

Ezért látjuk, hogy ily hatalommal felfegyverkezve, mily durva és méltatlan szolgálásra bilincselték a hívőknek lelkét. Törvényt halmoztak törvényre huroknak a lelkiismeret számára. Mert nemcsak külső rend céljából, hanem a lélek felett való benső s szellemi uralom céljából is készítették azokat. Mindennek nem volt addig vége, míg el nem jutottak a borzasztó törvénytömeghez, mely nem is nagyon különbözik a labirinthusától. Úgy tűnik fel, hogy némelyik egyenesen a lelkiismeretek gyöttrésére s agyonkínzására készült. Aztán megtartásukat nem is kisebb szigorral követelik, mint ha a kegyesség egész lényege ebben rejlenék. Sőt, míg Isten rendelése megszegéséért vagy nem is esik szó, vagy elég egy kevésbé szigorú büntetés is, addig az emberi parancsok megrontása a legnagyobb bűn. Mikor az egyház ilyen zsarnoki iga alatt nyög, ha valaki egy szót mer szólani, eretnokséggel vádolják. Bizony, főbenjáró bűn a nyögést is szabadra bocsátani. S hogy e túrhetetlen uralom birtokában megmaradjanak, vérszomjazó rendeletekkel tartják távol a népet a szent iratok olvasásától és megértésétől, villámokat szórnak azok ellen, kik hatalmukat vita tárgyává tették; folyton nő a mértéktelen szigor, lassanként már a kutatást sem engedik meg a vallás terén.

Mikor az Isten igéje ily sűrű ködbe volt fojtva, mikor a vallást annyi istentelen képmutatás fertőztette meg, mikor Isten tiszteletét borzasztó szentségtörések rontották meg, dicsősége ledöntve hevert, mikor a megváltás jótéteményét esztelen babonák tették tönkre. Mikor az emberek mintegy részegen, halálíg bíztak cselekedeteikben, üdvösséget Krisztuson kívül

kerestek, a sákramentumok kiszolgáltatása részben össze volt szaggatva, tépve, részben sok, költött hazugságtól megromlott, részben a piaci csereberélésben elvilágiasodott, mikor az egyházkormányzat a végső züllésre jutott, mikor éppen azok, kik a lelkipásztorok székében ültek, romlott életmódjukkal rontottak legtöbbit az egyházon, s hozzá kegyetlen, szinte gyilkos zsarnokságot gyakoroltak a lelkekkel szemben, s az emberek állatok módjára a tévely minden nemén keresztül a végveszélybe jutottak: feltűnt Luther, s jöttek a többiek, kik vállvetett tanulmányozással utat és módot kutattak arra, hogy a vallás megtisztuljon a sok szennytől, a kegyesség tana eredeti tisztaságába visszakerüljön, az egyház a roppant veszélyből valami tűrhető helyzetbe jusson. Ezen az úton haladunk máig is.

S mivel megígértem, hogy azokról az orvoszerekről is szólok, melyeket a bajok gyógyítására használtunk, itt az alkalom, hogy ezt a dolgot tárgyaljam, nem az út leírása céljából, melyen haladtunk (mert erről későbbben szólunk), de annak megmutatására, hogy a mi tanulmányaink nem irányulnak másra, csak arra, hogy az egyház nyomorú helyzetéből legalább valami jobb sorba kerüljön. Sok ember sok, kegyetlen rágalommal támadta tanunkat. s támadja most is minden nap. Mások egyházi beszédekben szónokolnak hevesen ellene. Megint mások könyvek kiadásával rohanják meg és gúnyolják. Mindenfelől temérdek dolgot összehordanak, amiről hiszik, hogy a becstelenek előtt meggyalázta tanunkat. De ott van az emberek kezében a mi hitvallásunk, mit Fenségednek felajánlottunk, Győzhetetlen Császár, s ez nyilván bizonyosságot tesz arról, hogy mily érdemtelenül vádolnak minket annyi gyűlöletes váddal. Eddig is mindig készen voltunk arra, hogy tanításunkról számot adjunk, s ma is készen vagyunk. Egyszóval: az egyházunkban nem hirdettünk egyetlen oly tant sem, melyről a nyilvánosság előtt ne tehetnénk vallást. Azon pontok, melyek ellenzést támasztottak, hitvallásunkban becsülettel és világosan meg vannak magyarázva, nincs egy oly pont sem, melyet feleink alaposan ne tárgyaltak, szorgalmasan ki ne fejtettek volna. Igaz bíró előtt ezekből világos, hogy minden istentelenségtől messze állunk. Azt meg igaz s igaztalan egyformán belátja, hogy feleink a tekintetben nem kevéssé használtak az egyháznak, hogy egyrészt a világot a tudatlanság mély sötétségéből az Írás olvasására gerjesztették, másrészt nagy odaadással készítgették elő annak megértését s a keresztyén tan némely ismerésre érdemes helyét először világíták meg nagy szerencséivel. Egyházi beszédben azelőtt alig hallott az ember mást, mint vénasszonyoknak való meséket s egyéb haszontalan hazugságot. Az iskolákban szóharcok folytak. Az Írásról alig történt ott említés. Akik az egyház kormányzatát kezükben tartották, nem volt egyéb gondjuk, csak hogy a kereset ne apadjon. Nem volt nehéz tűrniök tehát, ha valami történt is maguk fajta között. Hogy az ily bajokon a mi feleink nagyban segítettek, még legnagyobb ellenségeink is elismerik, ha aztán tanunkat sok váddal rágalmazzák is.

Azonban azt kívánom, hogy bűneinken az se könnyítsen, hogy munkáinkból sok hasznot húzott az egyház, ha valami más tekintetben ártottunk. Vettessék hát vizsga alá egész tanításunk, sákramentomi szokásunk, egyházkormányzati elvünk. E három dologban nézze meg akárki semmit a régi formán nem változtattunk, csak ott, ahol változtatásunk által az Isten ígéje adta szabályt véltük megközelíthetni. Hogy visszatérjünk előbbi felosztásunkhoz: minden, a tanra vonatkozó nézeteltérésünk vagy Isten törvényes tiszteletével, vagy üdvben vetett szilárd bizakodással van kapcsolatban. Bizonyára hévvel és odaadással buzdítjuk az embereket Isten tiszteletére, és ennek módját meghatározva, sem a céltól el nem tévelyedünk, sem figyelmen kívül nem hagyjuk azt, ami célunkra segít. Hirdetjük Isten dicsőségét nagyszerűbben, mint azelőtt szokták hirdetni; komolyan nekiláttunk, hogy mindazon tökély, miben Isten dicsősége tündöklik: ismertebb legyen. Oly ékesszólással magasztaljuk irántunk való jótéteményeit, aminővel csak tudjuk. Ebből az emberek felbuzdulnak fensége tiszteletére, az Ő nagyságához méltó tisztelet megadására, igaz lelki hála, dicsérete közös vallására. Ebből lelkükben támad Istenbe vetett hit, ami aztán imádságot hoz létre. Ebből

mindenki megtanulja az önmehtagadást, hogy ti. akaratát Isten parancsainak követésére használva saját vágyait odahagyja. Egyszóval, amint Isten azt akarja, hogy lélekben imádjuk, úgy mi teljes buzgalommal rajta vagyunk, hogy az embereket minden lelki áldozatra bírjuk, amit nekünk ajánl.

Elleneink sem tagadhatják el, hogy igaz buzgósággal buzdítjuk az embereket arra, hogy ami jót csak várnak, egyedül Istentől várják, az ő hatalmában bízzanak, az ő jóságában nyugodjanak meg, az ő igazságától függjenek; szívük egész érzésével hozzá vágyódnak, teljes reménnyel őbenne pihenjenek meg, keressék őt a szükségben, azaz minden pillanatban, minden nyert jót neki tulajdonítsanak, s erről tegyenek bizonyosságot dicsérese közös hirdetésével. Hogy pedig a hozzá való nehéz eljutástól el ne ijedjenek, hirdetjük: minden jónak forrása van adva nekünk Krisztusban, kiből mindazt meríthetjük, amire szükségünk van. Tanúk rá könyveink, egyházi beszédeink, hogy mi minden lépten nyomon, igaz buzgalommal ajánljuk a valódi bűnbánatot: hogy ti. az emberek testük tisztátalan vágyainak és egészben véve maguknak mondjanak ellent, s így Isten szolgálatába szegődve ne maguknak, de neki éljenek. Nem hagyjuk figyelmen kívül a külső kötelességeket és a keresztyéni szeretetmunkákat, melyek az ilyszerű újítás nyomában járnak. Mint mondtam, Isten tisztelésének az a legkevésbé csalékony alakja, melyről tudjuk, hogy Ő helyesli, s mintegy igéjével Ő írt elő. S a keresztyén egyháznak egyedül ezek a szentségei, melyek mellett Ő tesz bizonyosságot.

Ha hát gyülekezeteinkben az egy Istent igaz vallásosságból, minden képmutatástól menten imádják, ha hát bölcsességét, hatalmát, jóságát és igazságát s többi tökélyeit hatalmasabban prédikálják, mint máshol bármikor, ha hát Krisztus nevében igaz hittel könyörögnek hozzá, ha mind lélek, mind nyelv jótéteményeit hirdeti, ha szüntelen arra hívják az embereket, hogy egyszerű s tiszta engedelemmel viseltessenek iránta, ha mást ott nem lehet hallani, csak ami neve megszentelésének növekvését célozza: mi az oka annak, hogy irántunk oly ellenszenvvel vannak eltelve, akik magukat keresztyéneknek vallják. Először az, hogy az annyira goromba bálványimádást, mely szerteszét mutatkozik a világban, oly hévvel támadtuk meg, amint kellett, s ezt nem tudják eltűnni, akik jobb szeretik a sötétet, mint a világosságot. Mert nyilván szólottunk arról, hogy Istent képekben imádják, nevében kieszelt istentiszteleti cselekményeket hoznak forgalomba, hogy a szentek képeihez könyörögnék, holtak csontjait istentiszteletben részesítik és egyéb hasonnemű bűneiket valódi színükben lefestették. Ezért mindazok ránk támadnak, kik gyűlölik tanunkat; eretnekeknek tartanak bennünket, kik az egyház által már régtől helyeselt istentiszteletet megrontani elég merészek vagyunk. Hogy az egyház nevét mi módon használják lépten nyomon pajzs gyanánt, arról később lesz szó. Aztán minő elvetemedettség az, hogy ahol csak Isten tiszteletének bűnös megromlása mutatkozik, nemcsak védelmére mennek, hanem mintegy eltitkolására szemérmetlenül azt hozzák fel, hogy mindez Isten igaz tiszteletéhez hozzátartozik.

Mindenki elismeri, hogy a bálványimádás Isten szemében kárhozatos bűn. De amint a képek tiszteletét érintjük, azonnal szembe szállanak velünk elleneink, hogy oltalmukba vehessék a bűnt, melyet velünk együtt szóval megítéltek. Sőt, ami a legnevetesegebb, bár a görög szóban velünk egyetértenek, de amint az latinra van fordítva, ellenmondásuk is azonnal megkezdődik. A képek tisztelését ugyanis erősen védik, ha a bálványimádást elítélik is. De e találékony nemzetség tagadja, hogy a képeit tiszteletben részeltetné. Mintha bizony a régi bálványimádókkal összehasonlítva őket, valami különbséget lehetne felfedezni. Azok is azt az ürügyet hozták fel, hogy az égi isteneket imádják, de oly emberi alakzatokban, melyek az égietek jelentik. S ezek mi más ürügyet hoznak fel? S vajon Isten engedi-e, hogy néki ilyfajta mentségekkel eleget tegyenek? Vajon azért abbahagyták-e a próféták az egyiptomiak esztelenségének a dorgálását, mivel az ő teológiájuk titokzatos homályából jelentőségteljes dolgokat hoztak elő, hogy megmeneküljenek? Gondolhatjuk-e, hogy a zsidók az ércígyót

imádták volna, ha mint Isten jelképét nem részeltették volna tiszteletben: Ambrosius azt mondja, hogy a pogányok fát imádtak, azt véelve, hogy az az Istennek képe. De Isten láthatatlan alakja nem abban van, ami látható, hanem bizonyára abban, ami nem látható. S mi történik ma? Vajon nem a képek előtt borulnak-e le, mintha azokban jelen volna előttük Isten? Ha nem csatolnák Isten hatalmát s kegyét szobrokhoz és képekhez: vajon imádkozás végett hozzájuk menekülnének é?

S még a durvább képmutatást nem is érintettem, bár ezt sem lehet a tudatlanok hibájául felrónunk, ha egyszer a közvélemény is helyesli. Bálványképeiket egyszer virággal, koszorúval, máskor fátyollal, övvel, ruhával, erszénnyel és mindenfajta haszontalansággal díszítik. Előttük meggyújtják a viaszgyertyákat, tömjént égetnek, vállaikon díszben hordják őket. Messze vidékről összejönnek egy szobához, bár otthon éppen olyan van nekik. Aztán, ha a templomban több kép van is, vagy Máriaét, vagy másét tisztelik jobban, mintha égibb volna. Ha Christophorus vagy Barbara képéhez imádkoznak, az Úr könyörgését zengik nekik, angyali üdvözlettel. Mennél formásabb, vagy mennél füstösebb valamely kép, azt gondolják, annál nagyobb a kiválósága. Mesés csodákból új meg új ajánlás keletkezik. Azt regélik, hogy egyik beszélt, a másik a templomban keletkező tüzet lábbal tapodta el, a harmadik új hajlékába önként átment, a negyedik meg éppen az égből hullott alá. Mikor az egész világ hemzseg az ily balga beszédektől, s ez mindenki előtt nyilvánvaló, mégis minket vádolnak Isten tisztelete megsértésével, minket, akik az egy Isten tiszteletét igéje szerint visszaállítottuk, szorgalmasan végezzük, s akik magunk tiszták vagyunk, s gyülekezeteinket megtisztítottuk minden bálványimádástól, sőt minden képmutatástól. Vádolnak, pedig azért, mivel a képek tiszteletét, azaz ami magyarázataink szerint idololatriát, ellenfeleink magyarázata szerint az idoloduliát megszüntettük.

De a szentírás azon nyilvánvaló tanúságai mellett, melyekkel lépten nyomon találkozunk, a régi egyház tekintélye is mellettünk szól. A szebb kor minden írója éppen olyannak tünteti fel a pogányok bűnös bálványimádását, mint aminőt ma látni szerte a világon, s amit csak mondanak korunkra nézve, éppen úgy áll, mint azokra, kiket a maguk korában dorgáltak. Arra a vádra pedig, hogy mi megsemmisítettük a szentek képeit, csontjait, ereklyéit, könnyű a védekezés. Ezeket sem kellett többre becsülni, mint az ércikgyót s megsemmisítésükre éppen oly jó ok volt, mint arra, hogy Ezékiás az ércikgyót összetörte. S bizonyos, hogy a bálványörületet – már amennyire most bilincsbe van verve az emberek esze – nem lehet másként gyógyítani, mintha az esztelenség tárgyát megsemmisítjük. S nekünk az elégnél több tapasztalatunk van arra, hogy Augustinus eme mondásai igazak: „Senki sem kér, vagy imádkozik képre tekintve azon érzés nélkül, hogy az meghallgatja őt.” A bálványképek többet érnek a boldogtalan lélek meghajlítására, mert szájuk, szemük, fülük, lábuk van, mint a megjavításra, mert nem beszélnek, nem látnak, nem hallanak, és nem járnak. A bálványok azt teszik, s tagjaik bizonyos alakulata azt hozza létre, hogy a testben élő lélek hiszi, mintha a bálványtest is élne, bár hasonló az saját testéhez.

Az ereklyékben pedig szinte kimondhatatlanul szemtelen módon játszották ki a világot. Én Krisztusnak három öltözet ruháját is el tudnék számolni, hasonlóképen tizennégy szöveget, melyről azt állítják, hogy a keresztrefeszítés alkalmával használták; három leplet, melyek azon varratlan ruha gyanánt szerepelnek, mely fölött a katonák sorsot vetettek; két keresztre való föliratot, három lándzsát, melyet Krisztus mellébe döftek, körülbelül öt gyolcsleplet, melybe sírba tételekor göngyölítették. Mutogatják azonkívül a szent vacsora alkalmával használt összes házi eszközeiket, s számtalan, hasonló nemű esztelenséget. Nincsen jóra való szent, kinek két három tetemet ne tulajdonítanak. Megnevezhetem azt a helyet, ahol egy tajtkövet Péter agya gyanánt nagy tiszteletben részesítettek. A szégyenérzet tart vissza, hogy más, rútabb dolgokat el ne mondjak. Ez okoknál fogva igaztalanul vádolnak bennünket, mert mi Isten gyülekezését ily gyalázzattól akartuk megtisztítani.

A mi ellenfeleink aztán az istenitisztelet tekintetében azt is vád gyanánt hozzák fel ellenünk, hogy elvetve minden haszontalanságot, esztelenséget, ami csak képmutatásra volt alkotva, Istent egyszerűbben tiszteljük. Isten lelki tiszteletéből semmit el nem vettünk: tanúink a tények. Sőt midőn az istenitisztelet részben elavult, mintegy alapjából újraalkottuk. Mert ami a tant illeti, elmondhatom, hogy e tekintetben a prófétákkal egy dolgunk van; mert ők a bálványimádáson kívül semmit sem üldöztek erősebb szigorral népükben, minthogy az az Isten tiszteletét külső dolgokba és hamis balhiedelmekbe helyezte. Hiszen végeredményében mit prédikáltak? Azt, hogy az Isten a hitet és a szív igazságát nézi, s a ceremóniákat nem parancsolta más célból, nem is helyesli másképpen, ha nem a hitből s tiszta imádságból származnak, s Isten dicsérésének gyakorlásai. E mellett való érvekkkel minden próféta írása tele van. Nincs más dologi, mint mondtam is, melyben nagyobb buzgóágot fejtenének ki. Nem lehet szemérmertlenség nélkül tagadni, hogy a lelki vakságban a világ soha jobban el nem sülyedt, mint éppen a mi korunkban. Tehát szükségszerűleg prófétai feddással kellett távol tartani s mintegy erőszakosan elszakítani az embereket ettől az örülettől, hogy tovább ne legyenek abban a hiedelemben, mintha pusztá ceremóniákkal, e gyermeki játékszerekkel eleget tehetnének Istennek. Föl kellett újítani Isten lelki tiszteletéről ama tant, mely az ember emlékezetéből kiveszett. S hogy kötelességünket eddig híven teljesítettük s teljesítjük a jelenben is, arról úgy könyveink, mint egyházi beszédeink világos tanúságot tesznek.

S hogy éppen a ceremóniákat helytelenítettük s azok nagy része ellen tiltakoztunk, e tekintetben megvallom, hogy nem vagyunk a prófétákkal egy nézetben. Mert azok népük ellen azért támadtak fel, mivel az Isten tiszteletét külső ceremóniákba zárta, melyeket azért mégis Isten rendelt: mi azt rójuk fel hibául, hogy ember kitalálta esztelenségeket részesítenek tiszteletben. Azok a képmutatást elítélvén, érintetlenül hagytak egy egész sereg ceremóniát, mely Istentől származott, s mely az idő szerint alkalmas és célszerű volt a nép nevelésére: mi sok vallásos szertartás megjavítását tartottuk szükségesnek, mivel vagy vakmerőn becsúsztak, vagy visszaélésre adtak okot, vagy végül a kor szellemének nem feleltek meg.

Ha nem akarunk mindent összezavarni, fenn kell mindig tartanunk az ó és újszövetség között fennálló ama különbséget, hogy azok a ceremóniák, melyeknek megtartása a törvény alatt hasznos volt, most nemcsak fölöslegesek, hanem végrehajtásuk képtelen s bűnös dolog is. Krisztus még távol volt, köztünk meg nem jelent, haloványan jelképezve alakját, az eljövetele felől való reménységet táplálták a hívők lelkében, de most csak arra szolgálhatnak, hogy jelenlevő és nyilvánvaló dicsőségét elhomályosítsák. Tudjuk, hogy mit tett Isten. Mindazon ceremóniákat, melyeket egy időre parancsolt, örökre megszüntette. Hallgassuk meg erre Pál véleményét! Mikor Krisztusban a test valósággá lett, távoznia kellett minden árnyak; aztán a gyülekezetet újabban Isten másként akarja tanítani. (Gal. 4. 3. stb. Kol. 2. 4., 14., 17.) Mikor Isten a gyülekezetet abból a szolgaságból, melybe vetette, megszabadította, van-e valami esztelenebb dolog, mint az embereknek ama régi helyére új szolgaságot teremteni. Mikor Isten biztos rendtartást írt elő, minő gög kell ahhoz, hogy valaki előáll, s az ellenkező, Isten által nyilván elvetett rendtartást akarja erőre emelni. De a legrosszabb még az, hogy bár Isten annyiszor megtiltotta szigorú rendelkezésekkel hazug, emberi tisztelését, azért csak emberi találmányokkal tisztelték. Tehát mi jupon kiáltoznak ellenségeink, hogy a vallást e tekintetben megrontottuk? Mert mi az ujjunk hegyével sem érintettünk semmit, amit Krisztus haszontalannak nem mondott akkor, mikor azt hirdette, hogy Istent emberi hagyományokkal hiába tisztelik. Még talán valamennyire tűrhető lett volna a dolog, ha az emberek Isten ilyennemű haszontalan tisztelésével csak a ráfordított munkát veszítették volna el, de mikor, amint jeleztem, Isten sok helyen megtiltja, hogy igéjén kívül új tisztelését hozzák létre, hangsúlyozza, hogy e merészség őt mélyen sérti, s nem éppen könnyű büntetéssel fenyeget: bizonyos, hogy az a javítás, melyet végeztünk, nagy szükségérvet következménye. Az sem kerüli ki figyelmemet, hogy mily nehéz a világnak megmagyarázni, hogy Isten elveti és

utálja, bármit eszel ki emberi ész az ő tisztelésére. E tévelynek több oka van. A régi példaszó azt tartja: kinek-kinek szép a magáé. Ebből az lesz, hogy ami fejünkben támad, az tetszik jobban, s amint Pál apostol is elismeri: Isten tiszteletének hazug alakjai gyakran mutatják a bölcsesség látszatát. Aztán, mivel sok bennük a külső csillogás, ami foglyul ejti a szemet, jobban tetszenek nekünk, mint az, amit Isten rendelt, s amiben kevesebb a látványosság. Mert semmi az emberek értelmét jobban el nem homályosíthatja, hogy így ítéljenek a dolog felől, mint a képmutatás. Mert míg Isten igaz tisztelői gyanánt szívet és lelket kellene felajánlani, addig az emberek szeretnék feltalálni az Ő homlokegyenest ellenkező tisztelési módját: hogy tudniillik testi cselekményekkel leróva iránta való kötelességüket, lelküket maguknak tartják meg. Továbbá, míg külső pompát erőszakolnak rá, addig azt gondolják, hogy ezzel a mesterséggel megmenekültek azon kényszer alól, hogy magukat felajánlják Istennek. Az emberek ezért kezdenek számtalan istenitiszteleti cselekménybe szívesebben, bár vég és mód nélkül való fáradalomban van részük, s ezért kívánnak örökké inkább labirintusban tévelyegni, mint Istent egyszerűen lélekben és igazságban tisztelni.

Becstelen rágalom hát, hogy ellenségeink vádja szerint könnyelműséggel s nemtörődöm-séggel szedjük rá az embereket. Mert ha választás volna, a testi ember bármit inkább választana, mint hogy Istennek a mi tanunk által előirt tiszteletét fogadná el. Könnyű emlegetni hitet és bűnbánatot, de érezni és végrehajtani őket a legnehezebb dolog. Az hát, ki Isten tiszteletét ezekbe helyezi, legyen bárki, nem lazít a kötelékeken, de oly útra tereli az embereket, amelyen való járástól leginkább visszaborzadnak. Bőséges bizonyosságot találunk erre magában a tényben. Az emberek hajlandók eltérni, hogy sok kegyetlen törvényt szabjanak reájuk, sok nehéz szabályzatot szívesen elhordoznak, elviselik a rideg s nehéz igát is, s végül bármi terhet magukra engednek rakni: csak a szívről ne essék említés. Ebből kiderül, hogy az ember szelleme semmitől sem borzad annyira, mint ama lelki igazságtól, melyről mi szüntelen szónoklunk, s melynek nincs nagyobb ellensége ama csillogó felszerelésnél, melyet ellenfeleink oly diadalmasan birtokolnak. Isten fensége oly mértékben kívánja tőlünk tisztelését, hogy képtelenek vagyunk tisztelésétől visszavonulni. Ha már most nem tudjuk elkerülni a szükségérzetet az ő tisztelésére vonatkozólag, görbe utakon keresünk menedéket, hogy szeme elé kerüljünk ne kelljen: vagy még inkább szeretjük külső ceremóniákba, mint mutatós álarcokba elrejtetni szívünk bensejének vonzóságát, s testi cselekményekből szeretnénk válaszfalat húzni, hogy szívünkkel ne kelljen hozzá járulnunk. Nehezen tűri a világ, ha ilyenfajta odúiból kiriasztják, s azért van a jajveszékélés, mert rejtekhelyeikből, melyekben Istennel bizonyosságban játszadoztak, nyílt napfényre kényszerítettük jönni őket.

Az imádkozásban három dolgot javítottunk. Mert a szentek közbenjárását megcáfolva az embereket Krisztushoz visszavezettük, hogy egyrészt az ő nevében tanuljanak imádkozni az Atyához, másrészt tanulják meg, hogy mint közbenjáróra, rá kell támaszkodniok, s megtanítottuk őket egyrészt tiszta s erős hittel, másrészt értelemmel is imádkozni. Azelőtt bizony zavaros kéréseket mormogtak ismeretlen nyelven. Itt mindjárt keserű szemrehányásokkal rohannak reánk elsősorban azért, mert becstelenül viselkedtünk a szentekkel szemben, aztán mert a hívőket igen nagy jótéteménytől fosztottuk meg. Tehát semmi tiszteletet nem rablunk el tőlük azon kívül, amit emberek tévedéséből, oktalanul s hibásan tulajdonítottak nekik. Nem mondok egy szót sem, amire ujjal ne lehetne mutatni. Először az emberek, mikor imádkozni akarnak, azt gondolják, hogy Isten messze van s másként hozzá nem juthatnak, ha valami vezetőjük, patrónusuk nem akad. Ez a hamis hiedelem nemcsak az alsóbb, tudatlan nép között van elterjedve, hanem ily meggyőződést táplálnak azok is, akik a vakok vezetői gyanánt kívánnak feltűnni. Aztán a patrónuskeresésben ki-ki saját izlése szerint jár el. Egyik választja Máriát, másik Mihályt, harmadik Pétert. Krisztusnak többnyire nem juttatnak helyet és számot a csoportban. Száz közül legfeljebb egy nem csudálkozik el, mint

valami rémes csoda fölött, ha azt hallja, hogy valaki Krisztust nevezi védőjének. Krisztus mellőzésével hát mindenki megnyugszik a szentek védelme alatt. Mindjobban elharapózik az a titkos vétek, hogy a szentekhez éppen úgy imádkozik a nép, mint magához Istenhez. Elismerem, hogy, ha pontosabban fejezik ki gondolataikat, a szentekhez azért könyörögnek, hogy kérésüket támogassák Istennél. De gyakrabban e kis megkülönböztetést összezavarva, majd Istenhez, majd azokhoz fordulnak és könyörögnek, már ahogyan értelmük változása hozza magával. Minden szentnek megvan a maga hivatási köre: egyik esőt hoz, másik szárazságot; egyik láztól, másik hajótöréstől oltalmaz. De hogy ne szóljak többet e pogány őrzöngés felől, mely szerteszét a gyülekezetekben el van terjedve, elég felemlítenem azt az istentelenséget, hogy az egész világ megszerzi magának a maga védőjét, és Krisztussal, kit Isten igazában védelmünkre küldött, nem törődik, s jobban bizakodik a szentek oltalmában, mint Isten védelmében.

De a mi elítélőink, még azok is, akikben valamivel több méltányosság van, elítélnék bennünket azért, mivel az elhalt szenteknek említését imádságainkból végképp kihagytuk. De szeretném maguktól megkérdezni, hogy mi vétket foghatnak azokra, akik Krisztus, a legjobb mester, a próféták és az összes apostolok által kiszabott rendet tartják meg hűségesen, és semmit el nem hagynak, amit a Szentlélek az írásokban tanított, vagy Isten igaz szolgálói a világ elejétől fogva az apostolok koráig érvényben tartottak. Alig oktat valamiről körülményesebben a Szentlélek, mint az imádkozás igazi alakja felől. De nincs beszédében egy szótag sem, mely arra tanítana, hogy az elhalt szentekhez kell menekülnünk segítségért. Sok hívő lélek kegyes imádsága fennmaradt. De a szentek segítségül hívására vonatkozólag nincs azokban egyetlen példa sem. Néha kérték ugyan az izraeliták Istentől, hogy emlékezzen meg Ábrahám, Izsák, Sára és Dávid felől. De e szavakkal nem akartak maguknak egyebet kieszközölni, mint, hogy megemlékezve az ősökkel kötött szövetség felől, ígérete szerint azoknak utódaival is jót cselekedjék. Mert azok a régi szent atyák saját nevükben s utódaik nevében a kegyelem szövetségét vették, mely végleg szentesített Krisztusban. Ez oknál fogva az izraelita gyülekezetek hívő lelkei a szentatyák ily felemlítésével nem azt kérik a holtaktól, hogy mellettük szót emeljenek, hanem egyszerűen hivatkoznak az ígéretre, mely náluk volt letéve, míg Krisztus kezében általános érvényre emelkedett. Milyen esztelen újságvágy hát, ha valaki az imádkozás rendes alakját sutba dobja, melyet pedig maga Isten ajánlott nekünk, megelőző tanítás, követendő példa nélkül azt kívánja, hogy a szenteknek közbenjárását mi is szőjük bele imádságainkba? Hogy mondanivalómat itt röviden végezzem, Pál apostolnak azon véleményében vetem meg lábaimat, mely szerint Isten igaz imádása csak hitből származhatik, a hit pedig Isten ígéből. (Róm. 10. 14.) Ha nem csalódom, e szavakban eléggé kifejezte, hogy az imádságnak sehol másutt erős alapja nincs, csak Isten ígében. S bár azt tanítja, hogy életünk minden eseményében a hitnek, azaz a lelkiismeret biztató szavának kell vezetnie, kimutatja, hogy különösen az imádkozásban van szükség a hitre; nagyobb szükség, mint bármi másban. Ez a jelen esetre annál találóbb, mert kiderül belőle, hogy az imádkozás Isten ígétől függ. Ez oknál fogva éppen úgy áll a dolog, mintha a hit az összes embereket megakadályozná szájuk kinyitásban, míg Isten a szívükbe nem adja ígét. Ez a mi ércfalunk, melyen a pokol kapui nem vehetnek diadalmat. Mikor hát az egy Isten imádása felől van már tiszta rendelkezés, mikor adatott nekünk közbenjáró, kinek segítségével biztosan teljesülnek kérelmeink, mikor mindannyian tudjuk, hogy, amit Krisztus nevében kérünk, megnyerjük: megbocsátanak az emberek is biztosan, hogyha inkább Isten biztos igazságát követjük, mint az ő ízetlen hazugságaikat.

Bizonyára azok, akik a holtak közbenjárására hivatkoznak Isten előtt, kéréseikben szükségszerűleg e következő két dolog közül egyiket fogadják el: vagy azt állítják, hogy Isten ígéje így tanította őket, vagy azt vallják, hogy szabad az embernek tetszése szerint imádkozni. Az bizonyos, hogy az első pontban sem a Szentírás bizonyágtételére, sem a szentek példájára

nem hivatkozhatnak, a második pontra vonatkozólag pedig Pál tart ítéletet felettük, aki azt állítja, hogy Istent csak az imádkozhatja, akit az ő igéje tanít az imádkozásra. Ettől függ a kegyesség, mellyel illik, hogy minden kegyes értelem meg legyen áldva és fel legyen ruházva, midőn imádkozásra készül. A világ Istenhez esd, de közben kétkedik az eredmény felől. Mert az ígéletben sem nyughatik; azt sem érti, mit jelent az, hogy van közbenjáró, kinek segélyével kérése tárgyát bizton megnyeri. Aztán Isten azt parancsolja, hogy minden késedelem nélkül jöjjünk. (Máté 21: 22.) Így az igaz hitből származott kérés kedvet talál Isten előtt, de az oly imádság, mely aggódó reszketéssel van egybekötve, elidegenít tőle. Mert ez az a sajátságos jel, mely az egy Isten igaz imádsát megkülönbözteti a pogányok erkölcstelen és téveteg imádkozásától. Ha e jegytől meg van fosztva az imádság, megszűnik az Isten tiszteletére szolgálni is. S ez az, amit Jakab akar, midőn azt mondja, hogy akinek szüksége van a bölcsességre, kérje Istentől, de kérje hittel, semmit nem kételkedvén. Mert aki kételkedik, hasonlatos a tengernek habjához, mely a szelektől megmozdítatik, és ide s tova hányattatik. (Jak. 1:6.) De nem is lehet csodálkozni rajta, ha valaki, elveszítvén Krisztusban a közbenjárót, bizonytalanságban s kételkedésben hányódik, mert ő az egyedüli, Pál szerint, (Róm. 5: 2; Ef. 11:18.) ki által van bátorságunk s hittel való menetelünk az Atyához. Mi tehát azt tanítottuk, hogy a Krisztustól vezérelt emberek többé ne ingadozzanak és tántorogjanak, amint eddig szoktak cselekedni; de szinte rájuk parancsoltunk, hogy nyugodjanak meg az Úr igéjében, s ha ez egyszer a lélekbe behatol, minden oly kétkedést, mely a hittel ellenkezik, messze elűz.

Még hátra van a harmadik hiba, melyről azt állítottam, hogy az imádságban megjobbítottuk. Mert mi azt tanítottuk, hogy értelemmel kell imádkozni, míg velünk egy időben idegen nyelven imádkoztak az emberek. Tehát tanunk mindenkit külön-külön oly imára oktat, melynél Istenhez intézett kérelmét érti is. Gyülekezeteinkben a közös imádságok úgy is vannak alkotva, hogy mindenki érthesse őket. Így parancsolná ezt a józan értelem is, ha Isten semmit nem rendelne e dologra vonatkozólag. Mert az imádságnak az a lényege, hogy az emberek Isten előtt bevallják az ő szükségeiket, s mintegy szívüket öntsék ki előtte. S e felfogástól semmi sem esik messzebb, mint ész és értelem nélkül mozgatni a nyelvet. S az esztelenség oly fokára süllyedtek az emberek, hogy a nép nyelvén való imádkozást majdnem sérelmesnek tekintették a vallás ellen. Meg tudnék nevezni egy érseket, aki valakit börtönnel s még nehezebb büntetésekkel is fenyegetett, hogyha az Úri imát másként is elmeri mondani, mint latinul. Különbén az általános hiedelem ez volt: nem határoz, hogy odahaza az ember milyen nyelven imádkozik, csak alapjában kívánja az értelem az imádkozást, de a templomban – azt gondolta – a legnagyobb mértékben hozzátartozik a méltósághoz, hogy az ünnepélyes imádságok csak latin nyelven tartassanak.

Amint előbb mondtam, az is borzasztó, ha valaki Istennel akar beszélni a nyelv pusztá zengése által. Ha Isten maga nem tenne is tanúságot afelől, hogy ez neki nem tetszik, a természetes értelem egyéb figyelmeztetés nélkül is visszautasítaná. Ezen kívül az egész Szentírás bizonyítja, hogy mennyire elítéli Isten az ily emberi találmányt. A gyülekezet közös könyörgéseire, vonatkozólag pedig tisztán előttünk állanak Pál apostol szavai, melyek szerint a tudatlan ember nem mondhat az imádságra áment, ha rá nézve idegen nyelven hallotta azt. (1. Kor.14. 16.) Mennyivel inkább csudálkozhatunk hát rajta, hogy, kik ezt az esztelen szokást először behozták, a szemérmelenség oly fokára eljutottak, hogy amit Pál a legnagyobb képtelenségnek tart, azt ők úgy tekintik, mint ami az istentisztelet méltóságához tartozik. Hadd ne vessenek hát ellenfeleink, hogy gyülekezeteinkben mindenki a saját anyanyelvén könyörög, hogy a zsoltárokat férfiak és nők egyformán éneklük, csak a Szentlélek tegyen mellettünk az égből tanúságot, a máshonnan felhangzó értelmetlen és zavart hangokat pedig utasítsa vissza.

A tan másik főrészeben, mely arról szól, hogy az emberek hol találhatják meg üdvösségüket s mily úton juthatnak el hozzá, sok kérdés foglaltatik. Mert amint azt tanítjuk, hogy az

embernek magán kívül, azaz egyedül Krisztusban kell igazságot és életet keresnie, mivel magánál senki mást nem találhat, csak vétket és halált, mindjárt harcba szállanak velünk az akarat szabadsága és tehetségei felett. Mert ha az ember Istennél valami érdemre tehet szert, akkor az üdvösséghez nem egészen Krisztus kegyelméből jut, hanem annak elnyerésében magának is része van. Másrészt, ha azt tanítjuk, hogy az üdvösséget kizárólag csak Krisztus kegyelme által lehet megnyerni, akkor az ember számára nem marad semmi oly erény, mellyel önmagának mintegy segítségére lehetne az üdvösség elnyerésében. Ellenfeleink azonban azt tartják, hogy a Szentlélek az embert a jó cselekvésben annyira elősegíti, hogy az illető számára nem is kívánnak szerepet benne. Ez azért van, mivel nem értik meg, hogy első szülőink vétke mily mély sebet ütött természetünkön. Vallják ugyan velünk együtt az eredendő bűnt; de később e tannak erejét elveszik, azt tanítva, hogy az ember lelki erői csak meggyengültek, de teljesen meg nem romlottak. Ennél fogva azt állítják, hogy az ember, kit eredendő vétek fertőztetett meg, nem képes a jó cselekvésre tehetségeinek erőtlensége folytán, azonban, mivel Isten kegyelme segíti, valami támogatást önmagában is lelhet. Mi azonban, ámbár nem kételkedünk abban, hogy az ember saját, szabad akaratából cselekszik, mikor a Szentlélek vezérli, mégis azt mondjuk, hogy az az első bűn az ember egész természetét megfertőztette, úgy, hogy a jó cselekvésre magától egyenesen képtelen. Mi tanbeli ellenfeleinktől tehát csak annyiban különbözünk, hogy míg azok az embert eléggé meg nem alázzák, sem az újjászületés jótéteményét méltóképpen ki nem emelik, addig a mi tanunk az embert lesújtja, úgy, hogy a lelki megigazulásra vonatkozó dolgokban megsemmisülve tanulja meg, hogy azt nem részben, hanem egészében kell kérni Istentől. Talán kevésbé méltányos bírák előtt túlzóknak tűnhetnénk fel. De nincs tanunkban semmi képtelenség, semmi oly dolog, mely a Szentírástól vagy a régi egyház felfogásától elütne. Sőt képesek vagyunk arra is, hogy minden nehézség nélkül kimutassuk tanunknak az Augustinus féle nyilatkozatokkal való megegyezését. Tehát sokan azok közül, akik a mi ügyünk iránt egyébként ellenszenvvel viseltetnek, ha valamivel józanabb értelmük van, e részben nem mernek nekünk ellentmondani.

Amint fentebb megjegyeztem, a másik féltől egyébben nem különbözünk, legfeljebb abban, hogy mi az embert, meggyőzve szegénységéről és tehetetlen voltáról, jobban megtanítjuk a hálára is, hogy mindazt, mi birtokában van, Isten jóságának tulajdonítsa; aminthogy igazában tőle is származik. Amazok pedig önerényük hazug hiedelmétől megrészegetve döntenek a romlásba, Isten ellen való, bűnös kételkedéssel töltik el, hogy önmaguknak se tulajdonítsanak kisebb dicsőséget, mint Isten megigazító kegyelmének. Ezekhez járul még egy harmadik baj is, ti. az, hogy az emberi természet romlottságáról szóló értekezéseikben csaknem végkép megállapodnak a test durvább szenvedélyeinél, a mélyebben gyökerező és sokkal veszélyesebb betegségeket, pedig nem érintik. Ezért van, hogy, aki azok iskolájában alaposan megismerkedik az ocsmány bűnökkel, ha az általa elkövetett bűn egyszer rejtve marad, könnyen megbocsátja magának, mintha nem is vétkezett volna.

Következik aztán a cselekedetek érdeméről és becséről szóló kérdés. Mi a jó cselekedetet igaz dicsérettel halmozzuk el, s nem tagadjuk, hogy rájuk Isten előtt jutalom várakozik. De három kivételt teszünk, melyeken még az emberek üdvösségére vonatkozó hátralevő értekezésünk egész lényege megfordul. Először azt mondjuk, hogy az ember cselekedetei akárminők is, másért Isten előtt igaz mégsem lehet, mint azon ingyen való kegyelemből kifolyólag, hogy Isten, tekintet nélkül cselekedeteire, önként Krisztusban magához ölelt, Krisztus igazságát mintegy neki is tulajdonítva. Ezt mi hitből való megigazulásnak nevezzük. Az ember tudniillik kiküszöbölve önmagából a cselekedetekben való minden bizakodást, meg van győződve arról, hogy Isten előtt való megállhatásának egyedüli alapja azon igazság, mely magának nincs birtokában, hanem kölcsönként nyeri a Krisztustól. Az a téves hiedelem tartja a világot mindig elfoglalva (mert e tévedés minden időben uralkodott), hogy az ember, bár

egy részben bünt követ el, bizonyos tekintetben mégis szerezhethet kegyelmet Istennél cselekedeteivel. De a Szentírás azt tanítja, hogy mindaz átkozott, aki az egész törvényt meg nem tartja. Ezen átok alá oda tartozik mindenki, akármint vélekedjék is a cselekedetek értéke felől: nincs kivéve alóla senki, csak az, aki a cselekedetekben való összes bizakodásról lemondva Krisztust öltözi fel, hogy Isten ingyen való kegyelméből Őbenne nyerjen igazságot. Megigazultak csak azért vagyunk tehát, mert Isten nem a mi cselekedeteinket, hanem Krisztust tekintve, megbékül velünk s a harag fiaiból ingyenes örökbefogadás által saját gyermekeivé tesz. Ha csak a cselekedeteinkre tekintene, nem lelne okot, amiért szeretnie kellene. S ez oknál fogva szükséges, hogy vétkeinket eltemetve, Krisztus engedelmisségét tulajdonítsa nekünk, (mert szigorúsága előtt csak ez az engedelem állhat meg, s az ő érdeméért igazak gyanánt karoljon fel magához. Ez a Szentírásnak tiszta s örök tanítása, melynek, amint Pál nyilatkozik, van bizonyossága a törvényben és a prófétákban is (Róm. 3. 21.), s melyet az evangéliom úgy megmagyaráz, hogy nála tisztább világosságot kívánni sem lehet. A törvényből való megigazulást az evangéliomból való megigazulással összehasonlíttja Pál: azt helyezi a cselekedetekbe, emezt Krisztus kegyelmébe. (Róm. 10. 5.) Nem tesz osztást a cselekedetek és Krisztus között, hanem tisztán Krisztusnak tulajdonítja, hogy Isten előtt igazaknak találhatunk.

Két kérdés merül itt föl. Az első az, hogy üdvözülésünk dicsősége magunk és Isten között megosztandó-e; a második arra vonatkozik, hogy vajon a mi lelkiismereteink bizony nyugodhatnak- Istennek színe előtt a cselekedetek iránt való bizalomban. Az első kérdést illetőleg Pál apostol azt mondja: „Hogy minden száj bedugattassék, és az egész világ méltó legyen Isten előtt a kárhozatra, annak okáért a törvénynek cselekedeteiből egy test is nem igazul meg Isten előtt, mert a bűnnek ismerete a törvény által vagyon.” „Mert mindenek vétkeztek és Isten dicsőségétől elmaradtak. Megigazulnak pedig ingyen Isten kegyelméből a Jézus Krisztusban lett váltság által.” „S ez történik, hogy az Ő igazságát megjelentené e mostani időben, hogy ő igaznak ismertessék, és hogy megigazítsa azt, aki Jézusnak hitéből való.” (Róm. 3. 19., 22. stb.) Ebből azt a következtetést vonja le, hogy ki van zárva a test minden dicsekvése. Mi ezt a meghatározást egyszerűen követjük, ellenségeink mégis fenntartják azt, hogy az ember Isten kegyelméből csak úgy igazul meg, hogy e tény dicsőségének egy része az illető cselekedeteiben székkel.

A másik kérdéstről úgy intézkedik Pál, hogy: „Ha azok az örökösök, akik a törvényből vagynak, hiábavalóvá lett a hit, az ígéret is haszontalanná lett.” Amiből ő azt következteti, hogy „örökösökké hit által leszünk, hogy erős legyen az ígéret.” (Róm. 4. 14.) Ismét: „Megigazulván a hit által, békességünk vagyon Istennel, s többé nem kell félnünk tekintetétől” (Róm. 5. 1.). Ennek értelme szerinte a következő: mindenki tudja magáról, hogy míg cselekedetekből származó védelem után néz, más nem történhetik szívében, mint örök háborgás és égető lángolás, s hogy midőn Krisztushoz, mint a hit egyedüli biztos révéhez fordultak, akkor végre eljutottak a tiszta és békés nyugalom élvezéséhez is. E tanhoz mi semmit nem adunk. De a lelkiismeret azon nyugtalan kérkedését, melyet Pál apostol a legnagyobb képtelenségnek tart, ellenfeleink hitük első alapigazságai közé számlálják.

A második általunk felhozott kivétel a bűnök megbocsátására vonatkozik. Mert ellenfeleink nem tagadhatva azt, hogy az ember egész életében sántán jár s gyakran el is esik, akarva, nem akarva kénytelenek bevallani, hogy mindenkinek szüksége van a bocsánatra, hogy ez töltsen be a megigazulás hiányait. De aztán úgy költik az elégtétel különböző módjait, melyekkel Isten kegyelmét minden vétkes megvásárolhatja. Ide tartozik első sorban a bűnvallás, aztán a cselekedetek, melyek opera supererogationis néven ismeretesek, s végül a büntetések, melyeket Isten kiszab a vétkekre. Továbbá, mivel érzik, hogy ezek a kiegyenlítések az igaz mértéktől még messze állanak, máshonnan új fajtáját hívják segítségül az elégtételnek: tudniillik a kulcsok jótéteményére hivatkoznak. Azt mondják, hogy a kulcsokkal fel lehet

nyitni az egyház kincstárát, s ami hiányunk van, Krisztus s a szentek érdeméből helyreépíthetjük. Mi pedig azt tanítjuk, hogy az emberek ingyért veszik bűneik bocsánatát, s nem ismerünk más elégtételt, mint amelyet Krisztus hozott létre, mikor az ő halálának áldozatával megengesztelte Istent a mi bűneinkért. Azt hirdetjük tehát, hogy Istennel való kibékülésünk egyedül Krisztus jótéteményéből történik, s nem is lehet más kielégítésről szó, mivel az égi Atya megelégedve Krisztus egyetlen kiengesztelésével tőlünk mást nem követel. E mi tanunk mellett a szent iratokban fényes bizonyítékok vannak; bár ezt a tant inkább az egyetemes (katholikus) egyháznak kellene mondanunk, mint a magunkénak. Mert az isteni kegyelem visszanyerésének egyedüli módja az apostol szerint az, hogy „Isten azt, aki bűnt nem teve, tevő érettünk bűnné, hogy mi lennénk Isten igazsága őbenne.” Másutt is, mikor a bűnök megbocsátásáról beszél, azt mondja, hogy ezáltal lesz sajátunk a cselekedetek figyelembe nem vevésével a megigazulás (Róm. 4. 5.). Mi tehát szigorral, de az igazságnak megfelelőleg hirdetjük, hogy az a tan, mely szerint ellenfeleink arról ábrándoznak, hogy elégtételükkel megérdemlik az Istennel való kibékülést, s hogy megvásárolhatják a büntetést, mellyel az ő ítéletének tartoznak: kárhozatos istenkáromlás, annál is inkább, mert lerontja azt a tant, melyet Krisztusra vonatkozólag Ézsaiás hagyott hátra, hogy ti. „a mi békességünknek veresége vagyon őrajta.” (Ézs. 3. 5.)

Van rá elég okunk, hogy az opera supererogatívákról szóló képtelen hazugságot is visszautasítsuk. Csak két fontos okot említünk fel: nem lehet túrnunk azt az állítást, hogy az ember Istennel szemben többre képes, mint amivel tartozik. Másik okunk, hogy azon név alatt többnyire önmaguktól kiesztelt s Istenre csak ráerőszakolt tiszteleti tényeket értenek, melyekkel idejüket és munkájukat pazarolják, s nagyon messze állanak attól, hogy Isten haragja kiengesztelésének eszközei gyanánt szerepeljenek. Nem tűrhetjük, és nem tűrhattuk Krisztus vérenek a mártírok vérevel való oly vegyülését, hogy abból érdemvegyülék vagy elégtétel-tömeg váljék azon büntetések megváltására, melyek a bűnökre várnak. Mert, amint Augustinus mondja, egy vértanú vére sem hullott a bűnök bocsánatjáért. Ez egyedül Krisztus munkája volt, és pedig nem azzal a rendeltetéssel, hogy utánozzuk, hanem, hogy áldásaiban részesüljünk. Az ő nézetével kitünőleg egyezik Leo, mikor így ír: „Bár Isten szeme előtt sok szent halála drága volt, mégis egy ártatlan megölése sem szolgált a világnak engesztelés szerzésére; az igazak vették s nem adták koszorújukat, s a hívek vitézségéből a türelem példái, nem a megigazulás ajándékai származtak. (Epist. 81.,97.)

A mi utolsó kivételünk a cselekedetek megjutalmazására vonatkozik; erre nézve mi azt állítjuk, hogy a megjutalmazás nem függ a cselekedetek értékétől vagy érdemétől, hanem inkább tisztán Isten kegyelmétől. Azt ugyan elismerik ellenfeleink, hogy a cselekvés értéke és jutalma közt nincs egyenlőség. Hanem azt, ami a fő ebben a dologban, nem veszik figyelembe: azt ti., hogy a hívők jó cselekedetei sohasem lehetnek oly tiszták, hogy bocsánat nélkül tetszést nyerhessenek. Nem veszik figyelembe, hogy a legjobb cselekedet is mindig be van mocskolva foltokkal és szeplőkkel, hogy soha nem származik Istennek abból a teljes és tökéletes szeretéséből, melyet a törvény megkíván. Mi hát azt tanítjuk, hogy a hívők jó cselekedeteiből mindig hiányzik az a legfőbb tisztaság, mely Isten tekintetét elhordozhatja: sőt bizonyos mértékben tisztátalanok, ha az igazság teljes szigorával mérjük őket. Hanem, ha egyszer Isten a híveket az örökbefogadás kegyelmébe vette, nemcsak személyüket öleli magához és szereti, de cselekedeteiket is arra méltatja, hogy jutalomban részesíti. Végeredményében, amint az emberről is mondtuk, a cselekedetekről is az a véleményünk, hogy nem saját méltóságuknál fogva, de az egy Krisztus érdeménél fogva igazulnak meg, míg hibás oldaluk, mely egyébként Isten tetszését nem nyerhetné meg, Krisztus áldozatában el van temetve. Ezen intés megismerése felettébb hasznos egyrészt a célból, hogy az embereket Isten félelmében megtartsa, hogy azok cselekedeteikre hivatkozva ne követeljék azt, ami Isten atyai jóindulatából származik; másrészt azért is, hogy az embereket a legédesebb vigasztalással

emelje fel, hogy a kétségbeesés karjaiba ne süllyedjenek, ha elgondolják cselekedeteik tisztátalanságát vagy tökéletlenségét, mert hallhatják, hogy Isten atyai elnézése nem veszi azokat beszámítás alá!

A tan után következnek a sákramentumok, amelyeken mi semmi oly javítást nem végeztünk, mit meg nem védelmezhetnénk Isten erős, bizonyoságtévő tekintélyével. Azt hiszik, hogy hét sákramentum van, de mi ezek közül ötöt elhagytunk és bebizonyítottuk, hogy ezek az emberi agy kieszelte szertartások a házasság kivételével, amiről ugyan elismerjük, hogy Isten rendelte, de nem sákramentum gyanánt. Mert nem semmiről folyik a vita akkor, amikor az emberi értelem által létrehozott cselekményeket, ha egyéb tekintetben nem rosszak és haszontalanok is, elkülönítjük azon szent jelképektől, melyeket Krisztus saját ajakával ajánlott nekünk, s azt akarta, hogy lelki javak tanúbizonyosságai legyenek, oly javaké, melyekről, amint nincsenek emberek hatalmában, ember a legkevésbé tanúskodhatik. Bizonyára nem közönséges dolog, ha szíveinkre Isten titkos jóakarátának pecsétét nyomjuk, szíveink előtt Krisztust ajánljuk, s látható alakot adunk mindazon áldásnak, minek Őbenne örülünk. Ha Krisztus sákramentomainak ily jelentőségük van, akkor különbséget nem tenni köztük s az emberiség által kieszelt cselekmények között annyi, mint az eget a földdel vegyíteni. E téren két hiba volt elterjedve. Nem tartva különbséget emberi és isteni között, felettébb kevésre becsülték Isten szent igéjét, miben pedig a sákramentum egész ereje gyökerezik. Másrészt meg Krisztust helytelenül tartották oly cselekmények szerzőjének, melyek eredetüket emberektől vették.

A keresztségről hasonlóan sok, részben haszontalan, részben a babonaság miatt káros függelékét lévőgtünk. Tudjuk, hogy Krisztustól a tanítványok minő kereszteleési alakot vettek át, tudjuk, hogy minőt alkalmaztak korukban s minőt hagytak utódaikra. Az az egyszerűség, melyet Krisztus tekintélye, az apostoli szokás hitelesített, a későbbi századokat nem elégítette ki. Nem vitatkozom a jelenben afelől sem, hogy mily jogszerű okok vezéreltek némelyeket a kenet, só, nyál és viaszgyertyák használatára. Azt mondom, ami senki előtt sem titok: e hozzáadások által a babonaság, vagy az esztelenség oly magas fokra hágott, hogy előtte az ily járulékok sokkal többet érnek, mint maga a keresztség benső igazsága. Iparkodtunk azt a fonák hitet is megszüntetni, mely a külső cselekményre szögeződve, Krisztusra nézett a legkevesebbet. Mert úgy az iskolákban, mint az egyházi szónoklatokban a jelek hatását annyira kiemelték, hogy az embereket Krisztushoz nem is vezették, hanem arra tanították, hogy látható elemekben higgyenek. Továbbá új életre keltettük egyházainkban azt a régi szokást, hogy a sákramentumokat tanítással szolgáltatták ki. Megmagyarázzuk a sákramentumok kiszolgáltatásakor szorgalmasan és legjobb meggyőződésünk szerint hasznukat, mely belőlük ránk hárul, másrészt törvényszerű kiszolgáltatásuk módját, hogy e tekintetben ne legyen ellenségeinknek mit a szemünkre vetniök. A sákramentumok természetétől semmi oly messze nem áll, mintha valaki üres látványosság gyanánt, titokzatuknak megmagyarázása nélkül osztja ki őket a népnek. Tudjuk, hogy Augustinustól tanulva mit is mond Gratiánus: „Ha hiányzik az ige, a víz csak elem.” Hogy itt mely igéről van szó, a folytatásban kiderül, mikor Gratiánus azt mondja: „Ez a hit igéje, melyet prédikálunk.” Ellenfeleink előtt hát új gyanánt nem tűnhetik fel, ha mi a jelnek a sákramentom mély értelmének megmagyarázása nélkül való kiosztását helytelenítjük. Mert szentségtörő szakítás az, mely a Krisztus által létrehozott rendet megbontja. Ezenkívül egy másik hiba is uralkodik a sákramentumok közönséges, másutt való kiszolgáltatásában, ti. az, hogy a meg nem értést a valláshoz tartozó dolognak tartják, amint a varázsló ráolvasásoknál szokott történni.

Azt már előbb mondtam, hogy az Úr szent vacsorája a keresztyén egyház második sákramentuma nemcsak megvan rontva, hanem majdnem teljesen tönkre van téve. Annál is inkább fáradnunk kellett hát annak helyreállításával. Először is le kellett fejtenünk az emberek lelkéről azt az istentelen hazugságot, hogy az úrvacsora áldozat, ami természetesen sok

képtelenség szülőoka volt. Mert azonkívül, hogy a felajánlás cselekménye Krisztus világos intézményével szemben volt felállítva, még azon káros vélekedés is el volt terjedve, hogy e cselekmény kiengesztelés a bűnökért. Így a papi méltóságot, mely egyedül csak Krisztust illette meg, halandó emberekre, halála érdemét halandó emberek cselekményére vitték át. Mi hát az áldozás hazug képzetét kiirtva, visszaállítottuk a közlést, ami a legnagyobb mértékben feledésbe ment már. Mert egy évben csak egyszer járultak eddig az emberek az Úr asztalához, s azt gondolták, hogy egy év lefolyása elég, ha látják, hogy mit művel a pap az úrvacsorájának ürügye alatt, de úgy, hogy abban az Úr vacsorájának még csak nyoma sincsen. Mert mik Isten szavai? Vegyétek s osszátok szét magatok között. A misében pedig a jegyek vétele helyett megvan a felajánlás színlelése; nincs benne sem kiosztás, sem hívogatás: mert a pap, mint a többi test egyik levágott része, csak magának készíti a szent vacsorát, maga vesz belőle. Mily roppant a különbség e két dolog között. Azonkívül a kehely használatát visszaadtuk a népnek. Az Úr ezt nemcsak megengedte, hanem ajánlotta s bizonyosan nem más, hanem a sátán ragadta ki a nép kezéből. A ceremóniák közül sokat megszüntettünk: részben azért, mert már mérték felett elszaporodtak, részben azért, mert felettébb éreztették a judaizmus lehelletét; másokat meg azért, mert tanulatlan emberek találmányai voltak, a sákramentumok oly magas méltóságához egyáltalán nem illettek.

De vegyük fel, hogy nem volt bennük semmi egyéb rossz, minthogy az egyház köztudatába ok nélkül becsúsztak: már ez is nem elég ok e megszüntetésükre, ha azt látjuk, hogy az emberek rájuk tekintve néma bámulatba estek? Az átlényegülés hazugságának elítélésére, a kenyér őrzése és körülhordozása szokásának megsemmisítésére még nagyobb kényszerűség vezetett bennünket. Ellenkezik ez Krisztus nyílt szavaival; de szemben áll aztán a sákramentumok örök, világos értelmével. Mert nem sákramentum az, ahol látható jegyet nem szemlélünk, mely hasonlóságot mutatna fel az általa jelképezett lelki igazsághoz. Világos dolog, amit Pál az Úr vacsorájáról mond: Egy kenyér és egy test vagyunk sokan; mert mindnyájan egy kenyérből eszünk. (1. Kor. 10:17.) Hol van a látható jegy hasonlósága és megegyezése, s mi felel meg a szent vacsorában az Úr testének és vérének, ha nincs kenyér, melyet eszünk, ha nincs bor, melyet iszunk, hanem csak üres látványosság van, mely szemünkkel játszik? Gondoljuk el, hogy e hazugsághoz az a másik még nyomorúbb babonáság is fűződik, hogy a kenyérhez, mint Istenhez ragaszkodnak az emberek, azt Isten gyanánt tisztelik. Mi látjuk, hogy így történt. Mert, bár a sákramentomnak segítő eszközül kellene szolgálnia és égis emelni a kegyes értelmet, a vacsora szent jegyeivel a világ épen ellenkező irányban élt vissza, úgy ti., hogy azok tisztelésével és látásával megelégedve, értelmét Krisztusig nem emelte fel. Mert a kenyeret fényben körülhordani, kimagasló helyre tenni, hogy imádják: Krisztus intézményétől mindez felettébb idegen megromlás. Mert vacsorájában testét és vérént nyújtja nekünk az Úr, de avégből, hogy együk és igyuk. Ennélfogva az utasítást teszi első helyre, melyben azt parancsolja, hogy vegyünk, együnk és igyunk; aztán ehhez fűzi, csatolja az ígéretet, melyben bizonyosságot tesz arról, hogy amit eszünk: teste, amit iszunk: vére. Akik hát a kenyeret tisztelés végett vagy kimagasló helyre teszik, vagy körülhordozzák, mivel az utasítást elszakítják az ígérettől, más szóval, a feloldhatatlan köteléket eltépik, azok azt hiszik, hogy Krisztus teste van birtokukban, pedig csak bálványkép, melyet úgy eszeltek ki maguknak. Ezért Krisztus amaz ígérete, melyben a kenyér és a bor jegye által a saját testét és vérént ajánlja fel nekünk, nem vonatkozik másokra, csak azokra, kik kezéből elveszik a jegyeket, hogy az általa parancsolt sákramentumot ünnepejék. Azok pedig, akik saját véleményük alapján a kenyeret idegen cselekményekre használják, míg egyrészt elvesztik az ígéretet is, addig másrészt legfeljebb saját álmodozásuknak vannak birtokában. Új életre keltettük a tanítást s a sákramentum megmagyarázását, míg azelőtt a pap nemcsak hogy idegen nyelvet használt, hanem, midőn azon szavakhoz ért, melyek véleménye szerint a kenyeret és a kelyhet megszentelték, még a hangját is leeresztette. Itt a mi gáncsolóink egyebet nem vethetnek szemünkre, ha csak azt nem, hogy Krisztus rendelését egyszerűen

teljesítettük. Mert nem hallgatag, ördögűző szókkal parancsolta meg a kenyérnek, hogy testvé legyen, de tiszta szóval hirdette az apostoloknak, hogy testét adja nekik.

Egyúttal hát, amint a keresztség kiszolgáltatásánál, úgy az úrvacsoránál is megmagyarázzuk hűséggel s a tőlünk telhető legnagyobb szorgalommal annak célját, hatását, hasznosságát s a kiszolgáltatás módját. Először mindenkit intünk, hogy hitet hozzon a szent asztalhoz, s ezzel bensőleg vegye, ami ott szemei előtt jelképezve van, ti. a lelki táplálékot, mely egyedül táplálja a lelkeket az örök életre. Bizonyságot teszünk, hogy az Úr ezen jegyekben semmit sem ígér, semmit sem mutat, amit valósággal ki ne szolgáltatna. Tehát tanítjuk, hogy a szent vacsorában Krisztus testét és vérént nyújtja nekünk, azaz vesszük mi tőle el. Nem tanítjuk a kenyér és bor jelképi voltát anélkül, hogy azonnal súlyt ne helyeznénk a hozzájuk fűzött s általuk jelképezett igazságra is. Nem hallgatjuk el, hogy milyen nagy és dicső gyümölcs tér ebből hozzánk, hogy az üdv és az élet mily kiváló záloga jut ez által lelkiismeretünk birtokába. Akikben valami kis őszinteség van, megvallják, hogy az Úrvacsorának sokkal kiválóbb magyarázatát hallották nálunk, annak méltóságáról sokkal teljesebb ajánló dicséretet, mint bárhol egyebütt szokás.

Az egyház kormányzatára vonatkozólag mástól nem különbözünk semmi oly dologban, mire magunk előtt a legjobb ok meg ne volna. A lelkipásztori hivatalt újjá alakítottuk, hogy megegyezzék egyrészt az apostoli rendtartással, másrészt a régi egyházi szokással: hogy ti. akik az egyház élén állanak, tanítsanak. S a hivatalban csak azokat óhajtottuk megtartani, akik buzgók kötelességük teljesítésében. Egyrészt mindeneket figyelmeztettünk arra, hogy a lelkipásztorok megválasztásában nagyobb gondal és lelkiismeretességgel járjanak el, másrészt magunk is igyekeztünk így cselekedni. Tudja mindenki, hogy a püspökök alantasaik és helyetteseik révén milyen vizsgálatokat szoktak tartani. Ezen eljárás gyümölcseiből szabad következtetést vonnunk értékére is. Szükségtelen felemlítenem, hogy mily hitvány és semmi embereket emeltek szerteszét papi tisztségre. Ha nálunk is találtak nem nagy tudású lelkipásztorok, legalább senkit nem alkalmazunk, ha középszerű képességgel nem bír a tanításra. Hogy mindannyian nem magasabb képzettségűek, azt nem annyira nekünk, mint e szerencsétlen időknél kell felróni hibául. Azzal azonban jogosan dicsekedhetünk most s ezután mindig, hogy a mi egyházaink lelkészeit gondosan választottuk meg egyéb egyházak lelkészeivel szemben. Ha azonban lelkészeink megvizsgálásában s választásában csak valamivel vagyunk is előbbre, abban bizonyára nagyon kiválunk, hogy nálunk lelkipásztori helyet egy olyan férfiú sem tölt be, aki egyúttal az azzal járó tisztséget is ne végezné. Nem láthat nálunk senki egy gyülekezetet sem Isten igéjének rendes prédikálása nélkül.

Míg ezt ellenfeleink szégyenlik eltagadni (mert ha ilyen világos dologról van szó, mi hasznuk volna a tagadásból?), elsősorban a kijelölés jogáról és hatalmáról, aztán annak alakjáról vitáznak velünk. Idéznek a régi kánonokat, melyek e dolog élére a püspököket és a papi rendet állították. Ezzel kapcsolatban emlegetik a folytonos következtetést, melynek révén e hatalom maguktól az apostoloktól eredőleg kézről kézre származott át rájuk. Tagadják, hogy jog szerint másra is átmehetett volna. Pedig vajha érdemükkel tartották volna meg annak birtoklását, amivel olyan nagyra vannak. De ha figyelemmel kísérjük, hogy már néhány évszázad elteltével mily rendben jutnak a püspökök e méltósághoz, aztán közelebbről, hogy mint viselik magukat annak birtokában, milyen egyéneket választanak ki az egyházak kormányzására, beláthatjuk, hogy a folytonos következtetés, melyre büszkék, már régen megsemmisült. A régi kánonok szerint igazságos szigorral meg kell vizsgálni annak, akit a püspökségbe vagy a presbitériumba be akarunk venni, úgy tanát, mint életét. A negyedik afrikai zsinat határozataiban e dologra vonatkozólag fényes bizonyíték maradt fenn. Sőt a népnek és a hatóságnak kezében volt hatalom arra, hogy akit a papi rend kinevezett, azt vagy elfogadja, vagy visszataszítsa, nehogy akaratuk s megegyezésük ellenére valakit úgy erőszakoljanak rájuk. Leó 90. levelében azt mondja, hogy „aki mindenek élén áll, azt

mindenek válasszák.” 87. levelében így szól: „Kell, hogy meglegyen a tisztesebbek tanúságtétele, a papi rendbeliek aláírása, a rend s a nép közös megegyezése. Nincs ok, mely más eljárásra vezessen.” Ugyanezt akarja kifejezni Cyprianus, csak hogy kissé erélyesebb szavakkal, mikor azt állítja, hogy Isten tekintélye szentesítette azt a szabályt, mely szerint a papot a nép jelenlétében mindenek szeme előtt kell választani, hogy mindenek tanúságtétele alkalmas és méltó volta mellett tegyen bizonyosságot. Míg fennállott e tan, addig tűrhetőbb volt az egyház állapota. Hasonlóképpen Gergely levelei is tele vannak bizonyítékokkal, melyek azt mutatják, hogy e szabályt abban a korban lelkiismeretesen megtartották.

Amint az Írásban a Szentlélek minden püspöknek kötelességévé teszi a tanítást, úgy a régi egyházban is csodaszámba ment volna az olyan püspök, aki tanítással ne bizonyította volna az ő pásztor voltát. Más feltétellel nem bocsátották őket azon rendbe. A presbiterekkel szemben is ugyanezen elv érvényesült, aminthogy mindegyiket külön egyházi szolgálathoz be is osztották. Innét vannak azon határozatok, melyek tiltják, hogy világi dolgokba bonyolódjanak, egyházuktól messzebb távozzanak és soká távol legyenek. Zsinati határozatok szentesítették azt az eljárást, hogy a püspök kijelölésére az egész tartományból össze kellett jönniök a püspököknek, s ha valami akadály gördült ezen összejövetel elé, legalább háromnak kellett jelen lennie. S ez a végből történt, hogy senki zavart támasztva hatalmába ne kerítse a hivatalt, titkon bele ne csússzék vagy aljas eszközökkel meg ne kaparintsa. A presbiter kinevezésekor minden püspök meghallgatta presbitereinek tanácsát is. E dolgokat, miket különben értekezésben hosszabban elő lehetne adni s alaposabban megokolni, itt csak futólag említtem fel, mivel már ezekből könnyű lesz megítélni, hogy mily jelentőséget kell tulajdonítanunk a folytonos következés ama füstjének, mellyel a mi püspökeink meg akarnak vakítani bennünket.

Azt mondják, hogy Krisztus apostolai hagyták rájuk örökség gyanánt, hogy az egyházak élére azokat állítsák, akiket akarnak s panaszkodnak, hogy mi, mivel az ő tekintélyüktől függetlenül szolgálunk, szentségtörő vakmerőséggel rontottunk be az ő birtokukba. S hogyan bizonyítják ezt? Azzal, hogy ők megszakítatlan sorrendben következtek az apostolok után. Vajon elég ez, hol minden más különböző? Nevetséges még beszélni is felőle. Mégis ezt mondják. Megválasztásuk alkalmával nem veszik figyelembe sem életüket, sem tudományukat. A néptől elragadták a szavazati jogot. Sőt kizárva a többi egész papi rendet, a kánoni papok magukhoz ragadták az egész hatalmat. A római főpap kiragadva tartományi püspökeinek kezéből a jelölést, egyedül magának követeli e jogot. Aztán, mintha köztük összeesküvés jött volna létre arra nézve, hogy köztük, az apostolok s a szent atyák között semmi hasonló ne legyen, leplezik magukat azzal a színezettel, hogy ők amazoktól megszakítatlan sorban származnak le. Mintha valaha hozott volna oly törvényt Krisztus, hogy bárminők lesznek is az egyháza élén álló pásztorok, apostoloknak kell őket tartanunk s mintha az apostolok foglalkozása valami örök birtok volna, mely átszármazhatik méltóra és méltatlanra egyaránt. Vegyük figyelembe, hogy mint a miletusiakról mondják, vigyáztak maguk között arra, hogy valamiképp jó embert gyülekezetükbe ne bocsássanak, vagy ha tévedésből már beeresztették, maguk közt meg ne tűrjék. A többségről beszélek. Nem tagadom, hogy néhány jó is van köztük. De ezek vagy félelemből hallgatnak, vagy nem hallják őket. Akik Krisztus tudományát tüsszel s vassal üldözik, akik nem engedik, hogy bárki büntetlenül beszéljen igazán Krisztus felől, akik az igazság pályáját minden tőlük telhető eszközzel megakadályozzák, akik az általuk lesújtott egyházat felkelésében vitézkedve gátolják, akik mindenkit, kiről azt gyanítják, hogy kegyes szívvel érdeklődik az egyház üdve iránt, távol tartanak a papi hivataltól s ha egyszer már felvették őket, kivetik maguk közül: ezektől ugyan lehetett várni, hogy saját kezükkel hű szolgálkat helyeznek a papi hivatalokba, akik majd a népet az igaz vallásosságban oktatják.

De ha egyszer közmondás gyanánt szerepel közöttük Gergely azon véleménye, hogy megérdemlik az előjogok elvesztését, kik az előjogokkal visszaélnak, vagy gyökeresen meg kell változniok, az egyház kormányzására más embereket választaniok, más választási módszert behozniok, vagy abba kell hagyniok a panaszt, hogy őket a megillető jogtól ok nélkül s igazságtalanul megfosztották. Ha azt akarják, hogy nyíltan beszéljek: más módon jussanak a püspökségre, mint eddig jutottak, más szokás és erkölcs szerint történjék a jelölés, ha azt akarják, hogy püspöknek elismerjük őket, töltsék be hivatásukat népük legeltetésével. Hogy a kijelölés és kinevezés jogát elismerjük náluk, állítsák helyre a jelöltek életére és tudományára vonatkozó ama komoly vizsgálatot, mely sok évszázadokon keresztül már feledésbe ment közöttük. Az egyházban mindenki elvesztette tekintélyét, aki az igaz tan ellenségének mutatta magát, bármi címmel tetszeleg is: ezen egy mondás maga ezerrel ér fel. Tudjuk, hogy az eretnekekről mint intézkednek a régi zsinatok, hogy ugyan mi hatalmat hagynak meg kezükben. Határozott szavakban meg van tiltva azok közül bárkinek felavatása is. E jogot hát senki nem őrizheti meg, ki nem védi az egyház egységét a tan tisztaságában. S mi azt mondjuk, hogy akik manapság püspök néven az egyház élén állanak, annyira nem hű őrei és szolgálói a kegyes tudománynak, hogy a legkegyetlenebb ellenségei gyanánt tekinthetjük őket. Mi azt mondjuk, hogy egyedüli vágyuk Krisztusnak s az ő evangéliumának igazságát kioltva, a bálványimádást, az istentelenséget, a leggonoszabb s halálos tévelyeket megerősíteni. Mi azt mondjuk, hogy ők nemcsak szóval harcolnak makacsul a kegyesség igaz tudománya ellen, hanem örülten dühöngenek még azok ellen is, akik azt a sötétségből napfényre akarják hozni. Annyi akadály ellen, amennyit ők hengerítettek bizakodva utunkba, keresztülviszük munkánkat az egyház érdekében. Ez oknál fogva kérjük tőlünk számon, hogy tilos úton az ő birtoklásukba rontottunk.

A felavatás alakja és szertartása ismét méltó ok, hogy felettünk ítéletet tartsanak. Mivel a papok kezei nálunk nincsenek megkenve, mivel nem fűvünk orcájukba, mivel nem öltöztetjük őket fehér s egyéb hasonnemű öltözetbe, azt hiszik, hogy a felavatás nálunk nem törvényesen megyen végbe. Nem találunk egy sor írást afelől, hogy hajdan a kézfeltevésen kívül valami ceremónia szokásban lett volna. Új dolgok azok; egyéb körülmény nem is ajánlja őket, hogy manapság oly lelkiismeretességgel megtartják mindenütt. De mi értelme van ennek? Ily nagy dolgokban emberinél nagyobb tekintély szükséges. Ezért az embereknek a vallástól független találmányain, ahányszor a korviszonyok megkövetelik, szabad változtatnunk, azon szokások pedig nem is régen keletkeztek, sokkal kevesebb értékkel bírnak. Azonkívül az alkalmazandó lelkészek kezébe kelyhet és tányért adnak. Miért? Azért, hogy őket az áldozásba ünnepelesen beavassák. De mily parancs alapján? Sem az apostolokra nem bízta Krisztus e cselekményt, sem azok utódaitól nem várta. Tehát képtelenség részükről támadást intézni a felavatás általunk gyakorolt formája ellen, mert e tekintetben Krisztus szabályától, az apostolok szokásától s a régi egyházban gyakorolt eljárástól a legkevésbé sem tértünk el, míg az általuk gyakorolt felavatási alakot, melynek figyelembe nem vételével minket vádolnak, sem Isten Igéjével, sem erős okkal, sem az ódonság ürügyével nem védhetik.

Az egyházkormányzat terén vannak törvények. Ezek közül azokat szívesen elfogadtuk, melyek nem kötelek a lelkiismeretnek, vagy melyek a közrend fenntartására szolgálnak; azon törvényeket azonban, melyeket zsarnokilag hoztak a lelkiismeretek szolgátságba hajtására, vagy inkább babonáságra szolgáltak, mint épülésre, kénytelenek voltunk hatályon kívül helyezni. E helyen fitymálással s oktalan gyűlölködéssel vádolnak bennünket ellenségeink, aztán felhozzák ellenünk, hogy a testi szabadságra törekszünk, hogy lerázva a test jármát zabolátlankodhassunk, kedvünk szerint. De, mint mondtam, nekünk a legkisebb kifogásunk sincs az ellen, hogy az e tekintetben hozott törvények tiszteletben maradjanak, s ezáltal a hívők seregében minden jó rendben mehessen végbe. S ha vannak törvények, melyeket hatályon kívül helyeztünk, bizonyára nem hallgatjuk el az okát sem, amiért így

kellett velük eljárunk. Bizonyára nem nehéz bebizonyítanunk, hogy az egyház felettébb szenvedett az emberi hagyományok terhe alatt, ha segíteni akarunk rajta, szükségszerűleg könnyíteni kellett e terheken. Hallottuk Augustinus panaszát, ki szomorúan siratja kora nyomorúságát, mivel az egyház, melyet Isten irgalomból szabaddá akart tenni, már akkor oly elnyomatás alatt volt, hogy a zsidók állapota is túrhetőbb vala (Ep. 2. ad Januarium). Valószínű, hogy az időtől fogva e szám megtízszereződött. A végrehajtásra irányuló szigor is sokkal nagyobbra nőtt. Hát ugyan ma mit szólana a szent férfiú, ha feltámadna s látná azt a roppant törvénytömeget, mely alá elmerülve nyög a nyomorult lelkiismeret? Mit szólna, ha újra látná, hogy a sok törvény megtartását mily szigorral vizsik keresztül? Ellenfeleink erre talán azt mondják, hogy ha valami nem tetszik, csak sírjunk Augustinusszal; de kezünket mégsem kellett volna javításra felemelni. Könnyű ezt az ellenvetést megcáfolni. Ki kellett javítanunk azt a veszélyes tévedést, mely azt vélte, hogy az emberi törvényt szükséges megtartani. Nem tagadjuk, hogy azon törvényeket, melyeket a külső államszervezet érdekében hoztak, engedelmesen meg kell tartani. A lelkiismeret kormányzásában egyedül Isten a törvényhozó. Tehát egyedül az ő kezében marad meg az a tekintély, melyet számára a Szentírás sok helyen megkövetel. E téren felforgatták elsősorban Isten tisztelését, amit semmi módon sem szabad megkisebbiteni, aztán a lelkiismeret benső szabadságát; Pál a legnagyobb szigorral megtiltja, hogy ez utóbbit bárki emberi ítélet alá vesse. Amint kötelességünk volt a hívők lelkiismeretét a méltatlanul bilincsbe verő szolgaságból kimenteni, úgy tanítottuk is, hogy az az emberi törvényektől minden tekintetben szabad. Ezt a szabadságot, melyhez Krisztus vére által jutottunk, nem szabad pellengérré tennünk. Ha e tekintetben valaki bennünket vádol, szükséges, hogy ugyanazon vád elé hurcolja Krisztust és az apostolokat is. Nem sorolok elő több hibát, mi arra kényszerített minket, hogy az emberi hagyományokat megtámadjuk. Mégis két dolgot felemlíték, s azt hiszem, hogy ezzel azután minden méltányos olvasó meg is elégszik. Bizonyára van nem egy oly hagyomány, melynek végrehajtásához nincs meg a lélekben az erő, s így csak képmutatásra vezet, vagy kétségbeejti az embereket s mindanyiban valósággra vált, mit Krisztus a farizeusokban elítél, ti.: hatástalanokká tették Isten parancsolatait.

Példákat hozok fel, ami által a dolog még áttekinthetőbbé válik. Különösen három dolog van, amiért ránk támadtak: hogy a húsevést bármely napon szabadnak nyilvánítottuk, hogy a papoknak megengedtük a nősülést, s végül, hogy a fülbegyónást megszüntettük. Válaszoljanak jó lélekkel ellenfeleink! Nem szigorúbban büntetik e azt náluk, aki pénteken húst evett, mint aki az év egész folyamán feslett nők között élt? Nem főbenjáróbb bűn e náluk, ha a pap megnősül, mint, ha százszor házasságtörésen fogják? Nem szívesebben elnézik e, ha valaki Isten sok parancsolatát megveti, mintha évente egyszer elmulasztja vétkeit a pap fülébe meggyónni? Kérdem: nem borzasztó dolog e, hogy, ha valaki Isten szent törvényét sérti meg, azt kis bűnnek s bocsánatra méltónak tartják, s ha valaki átlépi az ember alkotta szabályokat, kiengesztelhetetlen véteknek tartják? Az eset nem új: bevallom. Mert mint fentebb mondtam, Krisztus a farizeusokat azzal vádolja, hogy Istennek parancsolatát az ő rendelkezésük által haszontalanná tették (Máté 15. 6.). Továbbá az Antikrisztus gögje, melyről Pál beszél, az, hogy Isten templomában, mint Isten, úgy ül, Isten gyanánt tartván magát” (2. Thess. 2. 4.). Mert hol van Isten összehasonlíthatatlan fensége, hogyha halandó ember oly magasra emelkedett, hogy törvényei fölötté állanak az örök Isten határozatainak? Figyelmen kívül hagyom, hogy az ételek és a házasság megtiltását Pál apostol ördögi tudománynak mondja (1. Tim. 4. 1-3.). Ebben is van ugyan elég rossz, de minden istentelenség betetőzése, ha embert állítanak magasabb fokozatra, mint Istent. Ha tagadják, hogy igazat mondok, magára a tényre hivatkozom.

Végre is a papi nőtlenségről és a fülbegyónásról szóló törvény mi egyéb, mint a lelkek durva meggyilkolása? Fogadjon minden egyházi szolga örök szüzességet. Mikor egyszer a

fogadalmat letették, feleséget nem szabad venniök. Mi lesz azzal, aki az önmegtartóztatás ajándékától megfosztva ég? Itt nincs kivétel, mondják ők. De a tapasztalat megmutatja, hogy mennyivel jobb lett volna, ha a papokra soha nem rakták volna ezt a jármot, minthogy így égetik őket a gyönyörök kemencéjében örök lángokkal. Ellenfeleink felszámolják a szüzesség előnyeit, felszámolják a papi nőtlenség előnyeit is annak bebizonyítására, hogy a papoknak nem valami elhamarkodott végzéssel tiltották meg a házasságot. Ürügyül felhozzák az illendőséget s a köztiszteletet. De igazolhatják-e mind e dolgokkal a lelkiismeret bilincsbeverését, melyet Krisztus nemcsak teljes szabadságban hagyott, de amelyeknek szabadságát saját tekintélyével s vére árán szerezte meg? Ezt nem meri megtenni Pál. (1. Kor. 7. 35.) Honnét van hát ez az új szabadság? De ha az égis magasztaljuk is a szüzességet, mi köze ennek a papi nőtlenséghez, melynek undokságától búzlik az egész világ! Ha a szüzességet, melyről szóval vallást tesznek, valósággal is megtartanak, talán megbocsátanám, ha azt mondanák is, hogy ez a világ szemében illendőség! De most, mikor mindenki jól tudja, hogy a házassági tilalom a papokra nézve szabadság a rossz személyekkel való élésre, kérdelem, hogy mily ábrázattal mernek említést tenni az illendőség felől? Kiknek erkölcs-telensége pedig még nem hírhedt, azokat, mivel nem szükséges velük hosszan vitatnom a dolgot, Isten ítélőszéke elé hívom, hogy ott beszéljenek az ő szüzességükről. Valaki azt vetheti szememre, hogy e törvény senkire sem kötelező, ki magától fogadalmat nem tett. De micsoda nagyobb kényszer képzelhető, mint aminővel hajtják őket a fogadalomra? Mindenkinek elmondják azt a föltételt, hogy a papi rendbe senkit fel nem vesznek, míg magát fogadalommal nem kötelezi az örök nőtlenségre. Aki fogadalmat tett, akarata ellenére is kényszerítik megtartására annak, amit egyszer megfogadott: ellenkező irányban semmi ment-ség nem talál meghallgatásra. Aztán azt mondják, hogy az így keresztül vitt papi nőtlenség önkéntes. Engedjük át szónokaiknak azt a dicsőséget, hogy a házasság hátrányait, a papi nőtlenség előnyeit bírálgatva gyakorolják stílusukat az iskolákban. De bármit mondanak is, nem bizonyíthatják be annak jóságát, hogy a lelkeket halálos láncba kell verni, melyben azok mind a megfulladásig vergődhetnek. Nevetséges, hogy az ily elítélésre méltó hitványságban a képmutatás is helyet lel magának. Mert bárminők is, jobbaknak tartják magukat azon ürügy alatt, hogy nincs feleségük.

A fülbegyónással éppen így áll a dolog. Mert összegyűjtik a hasznokat, melyek abból származnak. Velük szemben nekünk éppoly könnyű felsorolni azon sok veszélyt, melytől igazán félniök kell, elszámolnunk a sok és nehéz csapást, mely innét származott. Ezek azok az érvek, melyekről mindkét irányban lehet vitatkozni. De Krisztus örök szabálya, melyet sem egy, sem más irányban nem szabad megváltoztatni, sőt amelyről még nézeteltérést támasztani is tilos, hogy a lelkiismeretet szolgaságba hajtani nem szabad. Ezen kívül az ellenfeleink által előszabott törvény olyan, hogy a lelkeket csak kínozhatja, s utoljára meggyilkolhatja. Mert azt parancsolja, hogy az ember évenként minden bűnét vallja meg a papnak, s ha nem teszi, a bocsánat elnyerésére nem maradhat reménye. Azok, akik komolyan, azaz Isten igaz félelmében kísérletet tettek, úgy találták, hogy így bűneinknek századrészét sem lehet megvallani. A következmény az volt, hogy semmi módon menekvést találni nem tudván, a kétségbeesés karjaiba dőltek. Viszont, akik könnyen eleget akartak tenni Istennek, azok a képmutatáshoz a legalkalmasabb köpönyegnek találták a fülbegyónást. Mert azt hitték, hogy Isten ítélőszéke előtt is elvégezték dolgukat, ha egyszer a pap fülébe kitalálták bűneiket, s mivel a megkönnyebbedés oly kevés akadállyal van egybekötve, annál bátrabban vétkeztek. Aztán, míg elméjükben ez a vélemény gyökerezett, azt hitték, hogy a törvény parancsolatát teljesítik, ha bárminő előszámlálásban minden bűneiket összefoglalják, pedig tényleg ezeknek ezredrészét sem ölelték fel. Vajon miért hangoztatják ellenfeleink, hogy mi az egyház tanát forgattuk fel? Azért, mert mi a nyomorult lelkiismeret felsegélésére igyekeztünk, hogy a kegyetlen zsarnokság igája alatt el ne vesszenek, vagy azért, mert a képmutatókat nyílt

napfényre hoztuk rejtekeikből, hogy magukat alaposabb vizsgálat alá vegyék, s Isten ítéletéről, mely alól előbb kibújtak, tisztább véleményük legyen.

Mégis azt mondhatná valaki, hogy bár sok volt a javításra szoruló visszaélés, az egyéb tekintetben szent, hasznos és hosszú használat által szentesített törvényeket ily hirtelenül s egészen megsemmisíteni mégsem kellett volna. A húsevésről legfeljebb azt mondhatom, hogy az erre vonatkozó tanunk teljesen megegyezik a régi egyházzal: tudjuk, hogy a régi egyház körében a hús evése, vagy a tőle való tartózkodás szabad volt.

A házassági tilalom a papok között (megvallom) régi: valamint az apácák és barátok között az örök önmegtartóztatási fogadalom is. Azt elismerik, hogy emberi szokásnál nagyobb súllyal bír Isten nyíltan kifejezett akarata. Hát akkor miért perlekednek velünk az intézmény régi voltára hivatkozva, mikor világos előttük, hogy Isten akarata részünkön van, s nyilván a mi ügyünknek fogja pártját. A tan világos: „Tiszteletes mindenek között a házasság.” (Zsid. 13. 4.) A püspökökről Pál nyíltan úgy beszél, mint feleséges emberekről (1. Tim. 3. 2, Tit. 1. 6). Általában házasságra hívja mindazokat, akik élnek (1. Kor. 7. 9.), szerinte ördögi tudomány az, mely a házasságot megtiltja. (1. Tim. 4. 3.). A Szentlélek ily kifejezései ellenében mit használ emberi szokást állítani, hacsak az embert többre nem becsüljük Istennél.

De érdemes azt is figyelembe venni, hogy mily méltánytalan becslők azok, kik nekünk e dologban a régi egyházi szokást vetik szemünkre. Az egyház ókorának mely szakasza előbb, figyelembevehetőbb, mint az apostoli idők? Ellenfeleink nem fogják eltagadni, hogy akkor meg volt engedve s általában szokásban volt az egyházi szolgák házassága. Ha egyszer az apostolok meg voltak győződve afelől, hogy a papi nőtlenség hasznára válik az egyháznak, miért fosztották azt meg ily nagy jótéteménytől? E kortól körülbelül 250 év telt el a niceai zsinatig. Sozomenus feljegyzi, hogy ezen már szóba került az egyházi szolgák nőtlensége, de Paphnutius fellépésére az egész dolog abban maradt. Mert a feljegyzés szerint, mikor ő maga, mint nőtlen, a nőtlenségről nem akart törvényt hozni, kész örömmel csatlakozott hozzá az egész zsinat. Azonban, amint a babonáság növekedni kezdett, ezt az egykor visszautasított törvényt is végre elfogadták. Azon kánonok között, melyeket nem annyira régiségük, mint inkább a szerző bizonytalansága miatt apostoliaknak szokás nevezni, egy oly intézkedés is fennmaradt, melynek értelmében az éneklők és az olvasók kivételével a papoknak a hivatalba való felvétel idejétől kezdődőleg nem szabad megnősülniök. De egy előbbi kánonban meg van tiltva a papoknak és diakónusoknak, hogy a vallás ürügye alatt feleségeiket elküldjék maguktól.

A gangrai zsinat negyedik fejezetében átok van mondva mindazok ellen, kik a nős presbitert a többiektől megkülönböztetik, s ez oknál fogva az ő áldozásától tartózkodnak. Ebből az tűnik ki, hogy azon időben még valamivel több volt a méltányosság, mint a későbbi korban. De nekem nem szándékom, hogy ezt az egész dolgot felöleljem értekezésemben. Csak azt gondoltam, hogy futólag bebizonyítom, hogy az első és tisztább egyház nem olyan nagy ellenségünk, mint aminőnek ellenfeleink szeretik feltüntetni. De ha megengednők is, hogy e tekintetben igazuk van, miért vádolnak oly kegyetlenül bennünket, hogy szent és világi dolgot összekeverünk? Mintha nem volna könnyű a válasz, hogy mi a régi egyházzal sokkal könnyebben összhangba jövünk, mint ők. A papok nősülését, mit nekik megtiltottak a régiek, szabadrá tettük. De mit felelnek a rossz nőekkel való élés felől, mely szerteszét uralkodik közöttük? Azt mondják, hogy ők maguk sem helyeslik azt. Hanem sokkal, nagyobb szigorral kellett volna e bajt kiirtani, ha a régi kánonoknak engedelmeskedni akarnának. Ha a presbiter megnősül, a neo caesareai zsinat azt a büntetést hozta be, hogy rendjéről mondjon le, de ha házasságot tört, vagy paráználkodott, a büntetés sokkal szigorúbban volt megszabva, ti. rendjéről letéve még ki is közösítették. Most, ha valamelyik megnősülne, halálos bűnnek tartanák, de ha százszor paráználkodott is, kis pénzbírságra ítélik. Kétségtelen, hogy, ha a papi

nőtlenség törvényének első megalkotói ma élnének, a jelen tapasztalataiból okulva, bizonyára először tiltakoznának ellene. Bármint legyen is, felettébb igaztalan dolog, hogy bennünket emberi tekintély ítél el, mikor Isten szava nyilván felold.

A fülbegyónás tanával szemben még rövidebb s kényelmesebb a védekezés. Ellenfeleink ugyanis nem tudják bebizonyítani, hogy a gyónás kötelezettsége a hívekkel szemben III. Ince előtt fennállt volna. 1200 éven keresztül hát a keresztyén világ szemében ismeretlen volt e zsarnokság, melynek érdekében velünk szemben oly heves harcra keltek. De van egy határozat a lateráni zsinat végzése között! Ebből a fajtából azonban van nagyon sok egyéb is. Akik a történelemben egy kissé jártasak, ismerik azon idők tudatlanságát, vadságát. Úgyis szokott mindig lenni: a legtudatlanabb feljebbvalók a legparancsolóbbak. Egyébként tanúm lesz nekem minden kegyes lélek, hogy mily labirintusba kell keveredniök mindazoknak, akik e törvény kötelékében érzik magukat. A lelkiismeretlen oly kegyetlen megkínzásához még az az istenkáromló gőg is járult, hogy a bűnök megbocsátását ettől tették függővé. Mert azt a valótlanosságot állítják, hogy bocsánatot Istentől nem nyerhet más, csak aki hajlandó a gyónásra.

Hogyan van, kérdezem, hogy az emberek a maguk fejétől jelölik meg azon utat, melyen a bűnös Istennel megbékülhet? Hogy, mikor Isten bocsánatát egyszerűen kínálja, akkor ők megtagadják mindaddig, míg az általuk kitűzött feltétel teljesítve nincs? Másrészt a nép között az a szerencsétlen babona volt elterjedve, hogy ha egyszer a pap fülébe lerakták vétküket, akkor már megszabadultak minden vádtól. E hiedelem sokakat a bűn szabadabb gyakorlására csábított. Akik pedig nagyobb istenfélelemmel voltak megáldva, nagyobb tisztelettel tekintettek a papra, mint Krisztusra. Egyébként nincs épeszű ember, ki ne dicsérje s fel ne karolja a nyilvános és ünnepélyes beismerést (Cyprianus exomologesisnek hívja), melyet hajdan a bűnbánóknak kellett végezniök az egyház megengesztelése végett; csak a méltányosság nevében akarjuk a hívek nyakát megszabadítani egy nem is olyan régi eredetű igától. Nekünk nincs az ellen semmi kifogásunk, ha az, kinek vigasztalásra vagy tanácsra van szüksége, elmegy a lelkésze magánházához s őszinte szívvel annak keblébe rakja le féltő kétkedése okait. Mindez kegyes és hasznos eljárás: csak a szabadságból kényszer ne legyen. Még egyszer mondom: hagyjuk meg kinek-kinek szabadságát, tegye azt, amit magára nézve legjobbnak tart: senki lelkiismerete ne legyen határozott törvénnyel kötelezve.

Remélem, hogy e védelem, mely méltányossággal van telve, úgy Császári Felségedet, mint a kiváló Fejedelmeket is ki fogja elégíteni. Hanem, bár joggal panaszkodunk, hogy az igazság tudománya megromlott, az egész keresztyénség testét sok folt fertőztette meg, ellenségeink mégis tagadják, hogy lett volna ok az egyház ily mérvű megzavarására s a föld kerekiségének felforgatására. Nem vagyunk oly balgatagok, hogy ne ismernők a nyilvános forrongások veszélyes voltát; sem oly érzéketlenek, hogy meg ne indulnánk, sőt szívünk bensejében meg ne borzadnánk az egyház zavaros állapotának látásán. De minő méltányosság az, mely a mi szemünkre veti a jelen mozgalmak szerzőségének vétkét, mikor mi azokat a legkevésbé sem ébresztettük fel? Sőt minő ábrázattal vetik szemünkre azok, hogy az egyházat felzavartuk, akikről bizonyos, hogy minden zavarnak szerzői. Mert a farkasok panaszkodnak a bárányok miatt. Mikor kezdetben Luther fellépett, néhány igen durva, már tovább nem tűrhető visszaélést bélyegzett meg egy kissé. Tette pedig ezt oly szerénységgel, mely azt látszott mondani, hogy részéről nagyobb lenne öröme, ha e visszaéléseket helyreigazítva látná, mint elhatározása, hogy esetleg maga is vállalkoznék a javításra. Az ellenpárton azonnal felhangzott a „fegyverre” kiáltás s amint a harci kedv mind nagyobb s nagyobb lőn, ellenségeink legjobb módszernek tartották, ha az igazságot erőszakkal és kegyetlenséggel nyomják el. Tehát, bár embereink barátságos megbeszélést akartak végezni s a vitát nyugodt érvekkel eldönteni, ellenfeleink indulatos nyilatkozatokkal kínozták őket mindaddig, míg végre a dolog mai nyomorult állapotába került.

Ez az ellenünk szórt rágalom sem új. Azt, amit most kénytelenek vagyunk hallani, hajdan amaz istentelen Acháb is szemére vetette Illésnek: ti. hogy fel akarja forгатni Izraelt (1. Kir. 18. 17.). De a szent próféta válaszával minket is megvéd: „Nem én háborítottam meg (mondja) Izraelt, hanem te és a te atyádnak háza, mivelhogy elhagytátok az Úrnak parancsolatait és a Baál után jártál.” Irigy gyűlöléssel határos dolog hát a keresztyén népek közt most izzó vallásháború okait ránk háritani, ha valaki egyúttal Illés felett is ítéletet nem mond, kivel közös a védekezésünk is. Ő maga csak azzal az egy okkal védekezik, hogy nem harcol másért, mint Isten dicsőségének megvédelmezéséért, helyes tisztelete helyreállításáért, a zavargás és harc vádját pedig azokra veti vissza, kik az igazsággal szembeszállva lázadoztak. Hát mit tettünk ez ideig s mit teszünk most? Bizony csak az egy Isten tisztelését s egyszerű igazságát akarjuk uralomra juttatni az egyházban. Ha ezt tagadják ellenfeleink, legalább mielőtt vétkül róják fel, hogy a többiektől különbözünk, azt illenék bebizonyítaniok, hogy tanaink istentelenek. Mert mit kellett tennünk? A béke megvásárlásának csak egyetlen módja volt; hogy ti. hallgatagon eláruljuk Isten igazságát. Ámbár nem lett volna elég a hallgatás sem, ha az istentelen tant, Istennek nyílt káromlásait, a vétkes babonákat hallgató beleegyezéssel nem helyeseltük volna. Mit tehattunk hát egyebet, minthogy az istentelenség ez elvközösségétől való különállásunkat érthetően hirdettük? Mi hát egyszerűen azt iparkodtunk megtenni, ami kötelességünk volt. Hogy aztán e dolog harcias ellenkezéssé fajult, e baj szerzőségének a vétke azokra esik, akik inkább akarták az eget a földdel összekeverni, mint a kegyes s igaz tudománynak helyt adni, nehogy a zsarnoki hatalmat, melyet egyszer a kezeik közé kaparintottak, valahogy elveszék.

Védelmünkre elégnék, sőt az elégnél is többnek kell lennie, hogy Isten szent igazsága részünkön áll, melynek védelmében mi annyi harc tüzét kiálljuk, mégis ellenfeleink velünk harcban állva nem annyira ellenünk, mint maga Isten ellen viselnek háborút. Aztán felhozhatjuk, hogy nem önként merültünk így el a harci hévbe, de azok fékezetlen dühe sodort bele akaratumk ellenére. Bármi történjék, nincs ok rá, hogy valaki gyűlölettel vádoljon. Mert, amint nincs ránk bízva a körülmények kormányzása, nincs ránk bízva azok létrehozása sem. Régi, minden időben ismert szokás az evangélium tanításából alkalmat kovácsolni a lázításra, aztán ezt az istentelenséget az evangéliumra háritani, mintha az okot nyújtana harcra is: mit persze ők nem onnét kapnak, hanem gonoszul eszelnek ki. S amint már az első egyházban be kellett teljesedni annak a jóslatnak, hogy honfitársai előtt Krisztus botránkozás köve és sziklája, úgy nem csodálatos, ha e jóslat a mai időkre is áll. Csudaszamba megy ugyan, ha az építők eldobják a követ, melynek az alapvetésben főhely volt szánva, de mivel Krisztussal szemben ez kezdet óta így történik, ne csudálkozzunk, hogy ma is szokás. E helyen, Császár, fenségedhez, s a ti jóindulatotokhoz fellebbezek, Kiváló Fejedelmek, hogy mindig, valahányszor vagy látjátok lelki szemeitekkel, vagy emberek beszédében halljátok az egyház szerencsétlen széthullását s a végtelen bajokat, melyek a széthúzásból származtak, egyúttal jusson eszetekbe az is, hogy az ellenmondás célpontja Krisztus; hogy valahányszor hirdetjük az ő evangéliumát, az istentelenek dühe azonnal fellángol az ellenállásra. Már a vitából összezapásnak kellett keletkeznie. Az evangélium hirdetésének feltétele első keletkezésétől mindvégig az volt, hogy prédikálását a világ nagy rázkódtatásokkal vegye be. De az eszeseknek érdemes figyelembe venniök, hogy e baj oka honnét ered. S aki ezt vizsgálja, könnyen felment bennünket minden hiba vádjá alól. Az igazság mellett bizonyára tanúságot kellett tennünk, aminthogy tettünk is. Jaj a világnak, ha Krisztust inkább akarja harcra bírni, mint az általa nyújtott békét magához ölelni. Mert az, aki nem tűri el, hogy Krisztus megjavítsa, bizonyára meg fog törni.

De itt ismét azt vetik szemünkre, hogy az egyháznak nem minden betegségét kellett volna olyan keserű orvossággal gyógyítanunk, nem kellett volna elevenig vágnunk, sőt minden bajt nem is kellett volna gyógyszerünkkel ellátnunk! – de némelyet gyöngéden kellett volna

gyógyítanunk, a másikkal szemben türelmesen kellett volna eljárunk, ha egyszer a kiirtása nehézséggel jár. Erre válaszom az, hogy mi annyira mégis csak ismerjük az egyházat, hogy mindig volt s mindig leendő hiányai nincsenek rejtve előttünk: e hibákat a kegyeseknek helyteleníteniök kell ugyan, de mégis inkább tűrjük, mint, hogy miattuk harcias küzdelemben bocsátkozzanak. Egyébként igaztalanságot művelnek velünk ellenfeleink, mikor felettébb való zordsággal vádolnak bennünket, mint akik néhány jelentéktelen tévely miatt kellemetlenséget zúdítottunk az egyházra. Mert e vádjukat is szívesen hozzácsolják a többihez, hogy minden tőlük telhető módon nagyobbnak tüntessék fel azon dolgokat, melyekről vitát támasztottunk, hogy mindenki előtt nagyobbnak tűnjék fel a mi harcias szándékunk, mint aminőnek eddig látszott. Mert ezt nem tudatlanságból, hanem ravasz szándékkal teszik, mivel jól tudják, hogy azon durvaságnál, melyet ránk fognak, nincs semmi gyűlöletesebb dolog. Hanem azért istentelenségük derül ki abból is, hogy éppen a legnagyobb dolgok felől oly megvetőleg beszélnek. Hát csakugyan így áll a dolog? Mikor arról panaszkodunk, hogy Isten tisztelete be van mocskolva, imádása egyenest megrontva, az üdvösség tudománya sok veszélyes tévedéssel megfertőzve, Krisztus érdeme eltemetve, minden szentség becstelen kezekkel szétdúlva: akkor azt érdemeljük, hogy tudatlanságunkon ne vessenek, mintha a jelentéktelen kérdésecskék hánytorgatásával fárasztanók magunkat s a világot?

De mivel nem érdemes e dolgokat csak úgy futólag érinteni, szükséges, hogy nagyobb igyekezettel magyarázzam meg előttetek azon dolgok magas és fontos értékét, melyekért most harcban állunk: s ebből majd kitűnik, hogy e dolgokat nemcsak hogy figyelmen kívül hagyunk nem lehetett, de semmi módon ki nem kerülhettük, ha nem akartunk Isten színe előtt a legnagyobb bűnbe s gonosz hűtlenségbe kerülni. S ez azon három fejezet között, melyet legelől említék, a harmadik tárgyát képezi. Először azt szeretném, hogy minő ábrázattal vádolnak bennünket, hogy felettébb csekély okok miatt háborúságba döntöttük az egyházat. Mert ha a mi vallásunkat csak annyira becsülnők is, mint a régi bálvány imádók a magukét, az annak megőrzésére irányuló 65. vágyat, mit azok minden más gondnál s dolognál magasabbra tartottak, nem vetnék meg annyira. Mikor azok azt mondják, hogy oltáraikért, tűzhelyeikért harcolnak, úgy látszik, hogy az összes okok között a legjobbat s a legelfogadhatóbbat hozzák föl. Ezek előtt az Isten dicsőségéért s az ember üdvéért kezdett küzdelem majdnem teljesen haszontalan dolognak tűnik fel. Nem igaz az, amit szemünkre vetnek, hogy valami haszontalan árnyékért harcolnak. A keresztyén vallás egész lényege kérdésben forog. Ha másról nem volna is szó, hát oly csekély becsülésben áll előttünk Isten örök és sérthetetlen igazsága, melyet annyi kiváló bizonyossággal erősített meg, melynek érdekében annyi szent próféta, annyi mártír ment a halálba, melynek maga az Isten fia hirdetője, tanúja volt s mit végre saját vére hullásával pecsételt meg: hát oly jelentéktelen dolog ez, hogy nekünk se meg nem látva, se meg nem hallva lábbal kellett volna tapodnunk?

De áttérek a részletekre.

Tudjuk, hogy Isten előtt mily gyűlöletes dolog volt a bálványimádás. Gyakran beszél róla a történelem, hogy úgy a zsidó nép, mint más nemzetek között mily borzasztó büntetésekkel sújtotta. Szájából halljuk, hogy azt megbosszulja minden időben. Mert mihozzánk szól, mikor szent nevére esküszünk, hogy nem tűri dicsőségének a bálványokra való átvivését; hozzánk szól, midőn kijelenti, hogy ő erős bosszúálló Isten, ki egyéb bűnöket is, de ezt a vétket főleg megbünteti a fiakban harmad és negyediziglen. E véték az, melyért Mózes, ki egyébként oly szelíd indulatú férfiú volt, Isten lelkétől ihletve, megparancsolta a lévítáknak, hogy „menjenek által és jöjjenek vissza a táborba; egyik kaputól fogva a másik kapuig és ki-ki mind ölje meg az ő atyjafiát, barátját és rokonságát! (2. Mózes 32. 27.) Ez volt a véték, melyért Isten népét annyiszor sújtá dögvésszel, éhséggel, fegyverrel, ezért verte meg a nyomorúság minden fajtájával. Ez volt a véték, melyért először Izrael hatalmas királysága, aztán Júda dőlt meg. E miatt pusztult el Jeruzsálem, a szent város, ezért omlott le Isten temploma, mely akkor

magában állt a világon; s a nép, melyet a többi közül Isten különösen kiválasztott, mellyel Isten szövetséget kötött, mely egyedül hordozhatta Isten jóságának jegyeit, egyedül élhetett védelme s vezérlete alatt, s amelyből kellett végtére születni Krisztusnak. E bűnért szenvedte a nyomorúság minden fáját, ezért veszté el méltóságát, ezért ment száműzetésbe, ezért jutott el majdnem az enyészetig. Hosszú volna minden részletet elmondanom. De a próféták írásaiban nincs egyetlen lap, mely ne hirdetné hangosan, hogy nincs semmi, ami Isten haragját jobban fel tudná kelteni. Hogy értsük hát? Hát mikor szerteszét a világon azt láttuk, hogy a bálványimádás uralkodik, szemet kellett volna hunynunk? Pedig ezt tennünk annyit jelentett volna, mint a világot halálos álmába még jobban elringatni, hogy fel ne ébredjen.

Jusson eszetekbe, győzhetetlen császár, tekintélyes fejedelmek: minden, az Isten tiszteletét megfertőztető vétek, melyet már előbb elsoroltam, s bizonyára úgy találjátok, hogy az istentelenség árvize mintegy az egész vallás elnyelésére kiöntött. Szobrokat részesítettek istenitiszteletben; az emberek mindenfelé ezekhez imádkoztak; azt hazudták, hogy Isten lényege és hatalma van bennük. Szent halottakat imádtak, éppen úgy, mint hajdan az izraelitáknál a Baálokat. Sátáni csalással még igen sok módot eszeltek ki Isten dicsőségének megrontására. Az Úr tudunkra adja, hogy erősen bosszút áll azon, ki bálványt állít, s Pál saját példájával mutatja meg, hogy az ő szolgáinak éppoly szigorral kell eljárniok dicsősége megvédelmezésében (Csel. 17. 16). Nem közönséges az az Isten háza után való vágy, melynek minden hívő keblét emésztenie kell. Mikor hát Isten dicsőségét annyiféleképpen megfertőztették, vagy inkább sértették, nemde hűtlen sáfárok lettünk volna, ha szemet hunyunk, hallgatunk? A kutya is azonnal ugat, ha urával valaki erőszakoskodni akar. Mi néznők-e hallgatagon, mikor Isten nevét annyi szentségtöréssel támadják meg? Ez esetben hogyan lehetett volna elmondani, hogy „azoknak gyalázatuk, kik téged gyaláznak, énreám estek” (Zsolt. 59. 10.) Azon gúnyt, hogy Istent legfeljebb külső cselekményekkel, emberek esztelen találmányaival tisztelték, vajon kinek volt szabad figyelmen kívül hagyni? Tudjuk, hogy Isten mennyire gyűlöli a képmutatást. S Isten azon tisztelésében, mely a világon szerteszéjjel divatban volt, e képmutatás uralkodott. Tudjuk, hogy a próféták mily keserű szavakkal támadnak minden emberi vakmerőségből eredő, ember kieszelte istentiszteleti tényre. Azt gondolták, hogy Isten tiszteletének legfőbb szabálya: a jó szándék, más szóval a tetszés szerinti tárgyra irányzott merészség. Mert az egész istentisztelettel szemben alig volt valami jelentősége annak, hogy egy vagy más részről Isten ígéje is tanúságot tett. Nincs ok, hogy ez állásponton akár a magunk, akár a mások véleménye folytán megmaradjunk. De hallanunk kell Isten szavát, mely megmagyarázza nekünk, hogy mit tart Isten tisztelete olyszerű megrontása felől, mikor az emberek az ő ígéje határain túl, saját hazugságaiknak területén kóborolnak. Két okot hoz fel, amiért a zsidó népet vaksággal, a kegyes és szent egyházi úralom áldásaitól való megfosztással bünteti: a képmutatás és az ethelothreskeia (εθελοθηρησκεια) (önkényes, emberileg kieszelt tiszteleti forma szerint való imádás). Mert így szól: Mivelhogy e nép én hozzám közelget szájával és az ő ajkaikkal tiszteltek engemet, emberek parancsolatjából tanulták azt: annak okáért íme én csudadolgokat cselekszem e néppel, csudadolgokat, mondom, és az ő bölcseinek bölcsessége elvész, és az ő értelmeseinek értelme elrejtí magát” (Ézs. 29. 13-14.). Hasonló, vagy talán még nagyobb istentelenség uralkodott akkor az egyházakban, mikor Isten bennünket felrázott. Avagy mikor Isten villámot szórt az égből, nekünk nyugodnunk kellett e?

Valószínűleg jelentéktelen tévedésnek fogják tartani, hogy Isten nyílt tiltakozása ellenére az ünnepélyes imádkozásokat idegen nyelven szokták végezni a templomokban. De mikor nyilvánvaló, hogy így magát Istent vették kevésbe, be kell vallaniok, hogy mégiscsak elég alapos okunk volt a számonkérésre. Hát az, hogy közénekekben istenkáromlások hangzottak, melyeket egy kegyes ember sem hallhat borzadály nélkül! Ismerjük Mária jelzőit: szerintük ő az ég kapuja, remény, élet és üdv. Rajongásuk és esztelenségük oly fokra emelkedett, hogy

Máriának még Krisztus felett is uralkodást biztosítottak. Mert még sok templomukban hangzik ama borzasztó és istentelen ének: Kérd atyádat, parancsold szülöttednek!” Semmivel sem szerényebb énekekben magasztalnak más szenteket is, és pedig az övéiket, már tudniillik azokat, akiket ők saját véleményük alapján felvettek a szentek névsorába. Pl. a legtöbb énekekben, mit Claudiusnak zengenek, „vakok világának, tévelygőjének, holtak életének és feltámadásának” nevezik őt. A köznapi használatban levő imaformák ily káromlásokkal vannak megrakva. Az Úr borzasztó büntetést ígér azoknak, kik az ő nevét a Baálok nevével keverik, akár esküben, akár imádságban. Mily bosszúállás várokozik hát szegény fejünkre, kik nemcsak a szenteket, e kis isteneket kevertük össze vele, hanem nagyon megbántva őt, még Krisztust is megfosztottuk az őt megillető, Istentől nyert kiváló címeiktől, s ezeket földi teremtményekre ruháztuk. Tehát csendben kellett volna maradnunk, hogy hűtlen hallgatásunkkal magunkra is nehéz ítéletet vonjunk?

Nem szólok semmit afelől, hogy Istent senki nem kérte s nem is tudta volna senki kérni igaz hittel, azaz komolyan. Mert Krisztus valóságos eltemetése után szükségszerű következmény volt, hogy mindenki kételkedett Isten atyai gondviselésében s abban, hogy neki segítségére siet, vagy hogy általában üdvözülése Isten gondjának tárgyát képezi. Hogyan? Hát az is jelentéktelen s megbocsátható tévely volt, hogy Krisztus örök papságát, mintha az szabad zsákmányolás tárgyát képezné, tetszés szerinti szentre vitték át. Megemlékeztünk róla, hogy Krisztus halálával szerezte meg magának azt a tisztességet, hogy örökké védőnk és békéltetőnk legyen, ki személyünket s kérelmeinket ajánlja Istennek, ki kegyelmet eszközöl ki nála számunkra, ki bennünk reménységet támaszt, hogy elnyerjük, amit kérünk. Amint egyedül halt meg értünk, halálával egyedül váltott meg minket, úgy e tisztességben senkit sem fogad el társ gyanánt. Mely szentségtörés utálatosabb hát annál, mint amely szüntelen ott van ellenfeleink ajkán? Hogy ti. Krisztus a megváltás egyedüli közvetítője, s az összes szentek a közbelépés közvetítői.

Ily módon nem hagyjuk é el dicstelenül Krisztust, mintha az a pap hivatalát halálában egyszer végrehajtva, azt örökre visszaadta volna a szenteknek? Vagy akkor is hallgatnunk kell, mikor Krisztustól a főméltóságot, mely neki oly nagy árba került, tőle a leggaládabb eljárással elragadják s a szentek között mint valami harci zsákmányt szétosztják? De ha így szólunk, nem tagadják, hogy Krisztus még most is közbenjár érettünk; de könnyen megtudhatjuk azt is, hogy a szentekkel együtt: azaz mint e csapatnak bármely tagja. Ugyan kiváló tisztességet szerzett magának Krisztus vérével, ha társa lehet Hugónak vagy Lubinnak, vagy bármelyik más alantas szentecskének, kiket a római főpap tetszése szerint teremtett. Mert nem az itt a kérdés, hogy azok is imádkoznak e hozzá, (olyan dolog ez, melyről elég, ha semmit nem tudunk is) mert a szentírás említést sem tesz felőle, hanem az a kérdés, hogy akkor, mikor az ember Krisztust mellőzi, semmibe sem veszi, vagy éppen egészen elhagyja, szabad e a szentek oltalmára számítva körültekintenuk? Vagy ha valaki még egyenesebb beszédet óhajt: vajon Krisztus e az egyedüli főpap, ki az Atya Isten szent helyét kinyithatja s oda egyedül vezet e el, Istent imádságával kéréseink meghallgatására bírja, kinek védelmét igénybe kell vennünk, kinek nevére imádságunkban hivatkoznunk kell, vagy ellenkezőleg: e tisztséget a többi szentekkel együtt gyakorolja?

Már fentebb bebizonyítottam, hogy Krisztust nagyrészen megfosztották nemcsak papi tisztességétől, hanem attól a hálától is, mellyel összes jótéteményeiért tartozunk. Mert megváltónak hívják ugyan: de azért az emberek a halál és bűn szolgaságából szabad akaratukkal megszabadíthatják önmagukat. Igazságnak és üdvnek hívják ugyan, de az emberek cselekedeteik érdemével megszerezhetik maguknak az üdvöt. Mert a megváltás felbecsülhetetlen jótéteményét, melynek méltó leírására sem emberi, sem angyali ékesszólás nem elégséges, a skolasztikusok nem szégyenlik bilincsbe verni, mikor azt állítják, hogy Krisztus szerezte nekünk az első érdemet; ahogy ők értelmezik az érdemszerzésre való alkalmat, mi pedig e

segítségétől támogatva megszerezhetjük magunknak az örök életet saját cselekedeteink által. Azt vallják ugyan, hogy Krisztus vérével megmosott bennünket a bűnöktől, de úgy, hogy az ember megtisztulhat egyebünnen szerzett furdóiban is. Krisztus halálának megvan ugyan az áldozat címe, de csak annyira, hogy az emberek vétkeiket kiengesztelhetik mindennapi áldozataikkal is. Azt mondják ugyan, hogy Krisztus megbékített bennünket Istennel, a mi Atyánkkal, de a feltétel az, hogy az emberek saját elégtételükkel vásárolják meg azon büntetés elengedését, mely Isten igazságából kifolyólag megilletné őket. Mikor a gyűrűk jótéteményének kiegészítő segítségére is rá van szorulva az ember, akkor Krisztus számára nincs nagyobb tisztelet fenntartva, mint Cypriánus, vagy Cyricius számára. Mert a mártírok s Krisztus jótéteményeit összevegyítik, hogy az egyház számára kincstárat alkossanak. Nemde, ahány szót itt hallunk, mind megannyi káromlás, mely megnyirbálja és megrontja Krisztus dicsőségét. Ő így majdnem megüresítve nevét megtartaná ugyan, de erővel nem rendelkeznek. Akkor hallgattunk volna hát, mikor Isten fiát, kire az Atya minden hatalmat, dicsőséget, uralkodást ráruházott, kiben egyedül örvendezhetünk csak parancsa szerint, szolgálói között oly helyre láttuk állítva, hogy csak éppen egy kissé emelkedett ki a többi felett? Vajon hallgatagon s nyugodtan tűrhetünk volna e, mikor láttuk, hogy jótéteményeit a feledésnek adják, érdemét az emberek hálátlanságába temetik, vérenek becsét hitvánnyá teszik, halálának gyümölcsét majdnem eltörlik, végül személyét emberi, hazug s istentelen balhiedelmek oly vonásokkal ruházták fel, hogy már szinte üres képhez lőn hasonló? Óh! vétkes türelem! Hát Isten megkisebbitett, hogy ne mondjam ledöntött tisztelete csak annyira érintett volna bennünket, hogy szemet hunyva tovább mentünk volna! Óh, milyen rossz helyre kerültek volna Krisztus jótéteményei, ha a rájuk való emlékezést ki engedték volna oltani istentelen káromlásoknak.

Ismét visszatérek a keresztyén tudomány második részéhez. Ki tagadja, hogy vannak a világon szerteszét örült emberek, kik azt gondolják, hogy az örök életet cselekedeteik érdemével megszerezhetik. Megvallom, hogy cselekedeteikhez hozzáfűzik Isten kegyelmét is, de bizonyos, hogy ha a kegyelemben való részesülésüket csak a rá való méltóságuk feltétele alatt hiszik, akkor bizalmukat s dicsekvésüket cselekedeteikbe helyeztetik. Minden iskolában azt tanították, azt fogadták el, minden szív mélyén az a balhiedelem gyökerezett meg, hogy Isten mindenkit úgy szeret, amint megérdemli. E hit szárnyain ördögi bizakodással nemde azért emelkednek magasba a lelkek, hogy még nehezebb zuhanással aláhulljanak a kétségbeesés örvényébe? Hogy van az, hogy Istennél érdemet szerezni semmis képtelenségekkel akarnak inkább, mint legalább hűséges engedelmisséggel? Az érdemszerző cselekedetek között ezeket tartják legtöbbször: sok imácška elsusogását, oltárok emelését, körülötte szobrok, képek elhelyezését, templomlátogatást, templomból templomba való futást, sok mise hallgatását, azok vásárlását, a testnek a keresztyén böjttel homlokegyenest ellenkező tartózkodásokkal való megkínzását, az emberi hagyományok hűséges, buzgó teljesítését. Az elégtételekben nemde még nagyobb az esztelenség. Hisz pogányok módjára keresik az Isten kiengesztelésére szolgáló békítő szereket. Pedig hát e hosszú kísérletezés és fáradság után mi volt a hasznuk? Mivel mindent kétkedő s reszkető lelkiismerettel végeztek, mindig szívükbe surrant az a borzasztó kétely, vagy helyesebben kín, melyről előbb szóltam: mindig kétkedniök kellett, hogy vajon Isten előtt nem gyűlöletes e személyük, vagy cselekményeik? Ily módon elveszítve a bizakodást, Pál apostol szavai szerint a természetes következmény az volt, hogy elveszett az örökségre vonatkozó ígélet is. Ily körülmény között hová lőn az emberek üdvössége? Mi pedig, ha hallgattunk volna akkor, mikor oly szükséges volt a szó, nem csak Istennel szemben lettünk volna hűtlenek és hálátlanok, de embertelenek is az emberekkel szemben. Hisz láttuk fejük felett csüngeni amaz örök halált, ha helyes ösvényükre vissza nem térnek.

Ha a kutya azt látná, hogy urával oly igazságtalanságot akar valaki elkövetni, mint aminő sérelmet Istennek kell szenvednie a sákramentumokban, azonnal ugatna, s inkább életét tenné ki veszélynek, mint sem hallgatva engedje, hogy urával rosszul bánjanak. Vajon nekünk Istennel szemben nem kell oly hűséget tanúsítanunk, mint aminőt az állat tanúsít urával szemben? Hallgatok a felől, hogy a Krisztus által rendelt s isteni tekintély által ajánlott sákramentumokkal egy fokozatra emeltek emberi akaratból létrejött cselekményeket, mely eljárás mégis a legszigorúbb elítélést hívja ki. Vajon képmutatólag kellett volna e túrnünk, hogy a sákramentumokat oly sok babonaság rontja meg, s mint mondtuk, annyi balhiedelem rútítja el, s hogy minden tisztességtől távol rút és istentelen adás-vevés tárgyát képezik? Krisztus a templomból korbáccsal hajtotta ki a pénzváltókat, asztalukat felforgatta, adásvevésüket megzavarta. Bevallom, hogy a korbácsot nem mindenkinek szabad a kezébe vennie, de illik, hogy mindazok, akik Krisztuséinak vallják magukat, ugyanazon hévtől lelkesedjenek, mely Krisztust Atyja dicsőségének megvédésére buzdította. Tehát ha a templomban lakozó bűnökkel szemben tettel is kifejezte nemtetszését, nekünk legalább az a kötelességünk, hogy szabad s szilárd meggyőződés hangján fejezzük ki ítéletünket felette. Ki tagadja, hogy a templomokban a szentségek éppúgy megvásárolhatók voltak, mint bármely piaci áru. Némelyiknek szabott ára van, a másik felől csak árlejtés útján tudnak megegyezésre jutni.

De mivel az úrvacsorájában sokkal jobban kitűnik a megromlás és sokkal nagyobb a romlás iszonyatossága, jertek s mondjátok meg, minő lelkiismerettel tudtunk volna szemet hunyni az oly sok s oly nagy szentségtörés felett? Hogy azon dolgok megtámadásában, melyeknek kifejezésére most nincsenek szavaim, nagyon hevesek voltunk, mi jogon róják fel azt nekünk hiba gyanánt? Krisztus szent testére, mit értünk áldozatra adott, az ő drága vérére, melyet bűneink elmosására kiontott, kérlek titeket, győzhetetlen Császár, kiváló fejedelmek: gondoljátok el, hogy mily drága az a sákramentum, melyben étel gyanánt testét, ital gyanánt vérért osztogatják s mily lelkiismeretességgel, mily gonddal kell azt mocsoktalanul megőrizni! Mily hálátlan hát az, aki ez égi sákramentumot, melyet Krisztus a legdrágább gyöngy gyanánt adott nekünk, tapodva látja a disznók lába alatt s hallgat? De mi nem csak azt láttuk, hogy tapodják, hanem azt is, hogy mindenféle fertőzéssel undokítják el. Mily gúny volt, hogy Krisztus halálának hatalmát ember színpadias cselekményére vitték át, s hogy a papocska, mint Krisztus utódja, közvetítő gyanánt állott Isten és ember közé, hogy megfélelmezve amaz egyetlen áldozat érdeméről, egy városban ezer áldozatot hoznak naponta a bűnök kiengesztelésére, hogy naponta ezerszer áldozták fel Krisztust, mintha nem volna elég, ha egyszer meghalt érettünk. Mind e sérelmeket Krisztusra halmozva megromlották a szent vacsora jellegét, bár mindez az áldozat elnevezésben bennefoglaltatik. Jól tudom, hogy ekkora képtelenségek eltüntetésére mily magyarázatokat hoznak fel most ellenfeleink. Míg ez ideig minden feljebb említett istentelenséget szemérmetlenül üztek, addig most, mikor rajta kaptuk őket, új tárnákat ásnak maguknak, bár ezen menedékekben undok vétkeiket a legkevésbé sem rejthetik el. Azt állították, hogy a mise áldozat, mely kiengeszteli nemcsak az élők, hanem a holtak vétkeiket is. S mit használ most nekik a köpönyegfordítás? Legfeljebb saját szemérmatlenségüket árulják el! A sákramentum mily megfertőzése, hogy mikor annak törvényes megszentelése az ige világos hirdetésében áll, addig a kenyérré fűvás és suttogás közben ráénekelnek? Hogy a hívek gyülekezetében nem osztják szét, hanem magányosan veszi magához egy, vagy idegen cél szolgálatára teszik el? Hogy, ha egyáltalán van valami kiosztás, akkor Isten nyílt parancsa ellenére a nép az egyik felétől, a kehelytől meg van fosztva? Minő örültség, midőn azt hazudják, hogy az ő ördögűzésük folytán megsemmisül a kenyér lényege s Krisztuséra változik át. Mily gyalázat, hogy a misékkal éppúgy kereskednek, mint pl. a papuccsal. Mert ha elfogadjuk azt, amit mondanak, hogy az a dolog, amit vásárba bocsátanak, csakugyan Krisztus érdeme, nem követnek el Krisztus ellen kisebb vétket, mint, ha arcába köpnének.

Kérlek, győzhetetlen Császár, kiváló fejedelmek, jusson eszetekbe, hogy mi történt Korinthusban hajdan azon egy emberrel, aki az úrvacsora első alakzatával szemben nem is oly komoly sérelmet követett el. Az ő lakomáját ki-ki hazavitte, nemhogy a község előtt kiossza, hanem, hogy a gazdagok derekasan lakmározhassanak, a szegények pedig éhezzenek. Pál apostol azt tanítja, hogy ez oknál fogva sújtotta Isten őket zord és kegyetlen dögvésszel, de egyúttal figyelmeztet, hogy ez csak atyai vessző, mellyel Isten őket az életre hívja (1. Kor. 9. 30.). Ebből következtethettek, hogy mit várhatunk mi manapság; kik ugyan egy hajszálnyira nem hajlottunk el Krisztus helyes utasításától, de tőle roppant távolságra szakadtunk, kik nem rontottuk meg egy mód szerint annak tisztaságát, hanem több mód szerint és borzasztólag elundokítottuk azt, kik nem egy visszaéléssel zavartuk meg az egyházi szokást, hanem annak egész kormányzatát felforgattuk. Kétségtelen, hogy egykor ezen istentelenséget meg fogja büntetni Isten. Sok egymásra következő éven keresztül szenved az egyház különféle zavarok s csapások súlya alatt; most meg eljutott a nyomorúságok tetőpontjára. Mi ugyan elnémultunk saját kínoztatásunkkor, vagy más okokat képzelünk, amikért Isten ennyire sújtott bennünket. Hanem ha elgondoljuk azt is, hogy manapság hány ferdítéssel van megfertőzve és elundokítva az úri szent vacsora, csodálkoznám, ha át nem látnók, hogy Isten, ki amazokat oly szigorral bünteté, méltán haragszik ránk is.

Ha az egyházkormányzat vétkes megromlásait akarnám felsorolni, akkor roppant rengetegbe lépnék. A papok életéről sok körülmény miatt nem szólok semmit. E három vétke türhetlenségét mindenki belátja: az igaz elhívás szavának mellőzésével szerteszt erőszakkal, pénzzel, csellel vagy más becstelen s bűnös eszközökkel foglalják el a papságokat; akik aztán így a papságba jutnak, hivatali kötelességeik teljesítésében inkább csak hiú árnyak, vagy éppen holt bálványok s nem igaz szolgák; végül, mikor Isten igéjével kellene kormányozniok a lelkiismeretet, igaztalan zsarnokságba döntenek és istentelen törvények kegyetlen bilincskébe verik. Bizony megvetik az isteni és az emberi törvényeket, sőt félredobják a tisztességet is, s így a püspökök s presbiterek kinevezésében rút zavar uralkodik, szenvedély érvényesül jog gyanánt, a vesztegetés ritkán van távol: hát mindez „jelentéktelen” hiba, javítását mégis a jövő századra halaszthatják? Mert ahol feledésbe megy a tanítás kötelessége, ugyan mi lesz a lelkipásztorság igazi jellege? Tudjuk, hogy Pál apostol a lelkiismereti szabadságért mennyi harcba bocsátkozott, mily hévvel védelmezte annak ügyét, de aki ítéletében a méltányosságot szemé előtt tartja, beláthatja, hogy nekünk sokkal méltóbb okunk van e küzdelemre. Mikor tehát az egész kegyes tudomány ennyire megromlott, a sákramentumok oly istentelen módon meg voltak fertőzve, mikor az egyház oly siralmas nyomorba került, akkor azok izlésének, kik a mi felháborodásunk és síkra szállásunk jogosultságát tagadják, csak úgy felelhettünk volna meg, ha Isten tiszteletét, Krisztus dicsőségét, az emberek üdvét, az egyháznak s a szent dolgoknak egész kormányzatát hűtlen hallgatással elárultuk volna. Fényes név a mérséklet neve, szép, dicséretre méltó erény a türelem, de meg kell tartani ebben is a határt. Türelmesen mégsem szabad néznünk, hogy Isten nevét vétkes káromlásokkal tépjék meg, az ő örök igazságát ördögi hazugságokkal fojtsák el, Krisztust bántsák, sákramentumait megromtsák, a szegény lelkeket kegyetlenül gyilkolják, a halálosan megsebesített egyházat végveszedelembe döntsék. Ez nem szelídség lett volna, hanem oly dolgok elhanyagolása, melyeknél mindent kevesebbre kell tartani.

Bízom, hogy eddig céлом szerint sikerült bebizonyítanom, hogy mi az egyház hibáinak megjavításában semmivel sem voltunk hevesebbek, mint maga a dolog követelte. Ez vádlóink figyelmét sem kerüli ki, s ez okból más vádhoz fordulnak. Azt állítják, hogy háborgásunknak egyéb haszna nem volt, mint hogy a keresztyén világ, mely eddig nyugodt volt, most belviszályok tüzeiben ég. Szerintük a tisztítás munkája oly hatástalannak bizonyult, hogy minden még nyomorúbb helyzetbe került; azok közül, kik tanukat ölelték föl, kevesen javultak meg, sőt némelyeknek alkalmat nyújtottunk, ha nem is nagyobb, de mindenesetre

gondatlanabb nemtörődömségre. Ezenkívül szemünkre vetik, hogy egyházunkban nincs tan, nincs önmegtartóztatási törvény, nincs alázkodási gyakorlat, hogy a nép, melynek nyakán nincs semmi iga, szabadosan, büntetlenül tévelyeghet. Aztán gyűlölséget támasztanak ellenünk, mintha elragadoztuk volna az egyházi javakat. Azt állítják, hogy fejedelmeink éppúgy rárohantak, mint valami harci zsákmányra, hogy méltatlan erőszakkal fosztották ki az egyházat, s ma a zavaros korviszonyok között az egyház örökét azok tartják kezükben, kik fegyveres zaj közt, jog és tisztességes cím nélkül vették birtokukba.

Én hát nem is tagadom, hogy mikor az istentelenség minden zavartól menten uralkodott, akkor birtoklását mi megzavartuk. De ha a kegyes tudománynak azonnal, amint fénye a világ felett kigyulladott, mindenki a méltányosság követelése szerint önként s kész lélekkel segédkezet nyújtott volna, ma Krisztus uralma alatt nem volna kevésbé békés csend és nyugalom az összes egyházak között, mint a közelmúltban, mikor a zsarnoki pálcát az Antikrisztus tartotta a kezében. Szűnjenek meg hát azok, kik nyilvánvalóan megakadályozzák az igazság útját, Krisztussal háborút viselni s rögtön a legjobb békesség lesz, vagy szűnjenek meg legalább az általuk felkeltett ellenségeskedés vétkét is ránk hárítani. Mert az bizonyára mégis méltánytalan dolog, hogy egyéb békefeltételt nem szabnak ki, minthogy lesújtva a kegyesség tudományát, Krisztust mintegy koporsóba rejtve, az Antikrisztus ismét hatalmába kerítse az egyházat. S bizonyára méltánytalan eljárás az is, hogy amazok ártatlanságukkal dicsekesznek, s minket azon felül sértegetnek, mikor minden vétket és gyűlölséget ránk hárítanak, kik nem kívánunk egyebet, mint ama drága egyességet, melynek köteléke Isten öröksége; hogy úgy bánnak velünk, mintha minden háborúságnak mi volnánk a szerzői. Szemünkre hányják, hogy tanításunknak semmi haszna, sőt tudom, hogy vallástalan emberek előtt nevetség tárgyai vagyunk azért is, mert gyógyíthatatlan betegségeket bolygatva, a fekélyt csak nagyobbá tettük. Mert úgy vélekednek, hogy az egyház nyomorú helyzetében, mikor gyógyulásra nincs semmi remény, hiábavaló gyógyszerekkel kísérletezni is. Ebből aztán arra a következtetésre jutnak el, hogy amíg jól van dolguk, fölösleges is bolygatnunk a bajt. Akik így beszélnek, azok az egyház belső lényegét nem tekintik Isten kezéből származónak, s nem tudják, hogy ez emberi reménytől s vélekedéstől éppoly kevésbé függ, mint a holtak feltámadása, vagy egyéb hasonlónemű csoda. Ily körülmények között a gyors cselekvés lehetőségét sem az emberek akaratóból, sem a korszellemtől nem várhatjuk, de a kétségbeesés közepéből kell annak kisarjadzania. Isten akarata, hogy az evangéliumot prédikáljuk. Hadd engedelmeskedjünk e parancsnak, kövessük azt, ha jövő dolga hívogat. Nem a mi dolgunk azt kérdezni, hogy mi lesz az eredmény. A mi kötelességünk csak az, hogy ami legjobb, azt óhajtsuk s Istentől imádságban esdjünk érte, hogy az óhajtott eredményért minden buzgal-munkkal, gondunkkal s szorgalmunkkal küzdjünk, s aztán bárminő lesz is az, nyugodt lélekkel tűrjük.

Méltatlanul róják fel hát hibánk gyanánt, hogy nem nyújthattuk mindazt a jót, amit magunk is óhajtottunk, ami kívánatos is volt. Isten azt parancsolja, hogy ültessünk és öntözzünk. Ezt megtettük. Csak ő az, aki adja a növekedést. A mi hibánk az, ha nem akarja megadni óhajtasunk szerint? Ha áll az, hogy azt, ami kötelességünk volt, hűségesen teljesítettük, ne kérjenek többé semmit számon ellenfeleink. A kevésbé kedvező eredményért Istennel szálljanak pörbe. Ámbár igen hazug állítás azon ürügyük is, hogy tanításunknak nincsen semmi eredménye sem. Figyelmen kívül hagyom azt a javulást, mely a bálványimádás, babonáság s a tömérdek tévely terén mutatkozik, pedig hát ezt sem kell semmire becsülni. Vagy nem gyümölcs az, hogy sok igaz, kegyes szív hálaára kötelezettnek érzi magát velünk szemben, mert megtanulta tőlünk végre Istent tiszta szívvel imádni, tiszta lelkiismerettel fohászolni hozzá, hogy örök kínjaiktól megszabadulva vehették Krisztus tetszését, melyben nyugton vannak. De ha oly bizonyítékokat kérnek is tőlünk, melyeket minden szem lát, nem áll dolgunk oly rosszul, hogy sok örvendetes dologra rá ne mutathassunk. Mily sok, azelőtt

gonoszéletű ember tért magába annyira, hogy most szinte új embernek látszik? Mily sokan, kiknek előbbi élete ment volt minden gáncstól, sőt a legnagyobb becsülésben állott, bizonyították be bőségesen életükkel, ahelyett, hogy visszaestek volna, azt is, hogy nem meddő és gyümölcstelen a mi szolgálatunk. Ellenfeleinknek, semmi kétség, hatalmukban áll, hogy rágalmazzanak s gáncsaikkal sértegensenek bennünket, kivált a tudatlanok előtt, de azt semmi esetre sem fogják elvitatni, hogy azok között, kik a mi tanunkat fogadták el, több az ártatlanság, tisztaság és az igaz szentség, mint együttvéve mindazok között, akiket maguk között legkiválóbbaknak tartanak. De ha vannak olyanok is (mi megvalljuk, hogy számuk igen nagy), kik az evangéliumot arra magyarázzák, hogy szenvedélyeik zablóját szabadra bocsáthatják, ez sem új dolog, de miért kell nekünk az ő vétük súlyát hordoznunk? Tudjuk, hogy az evangélium a szent és kegyes élet egyedüli szabálya. Ha most már nem mindenki adja magát annak kormányzata alá, sőt némelyek az igától szabadnak érezvén magukat, még szabadabban vétkeznek, ebben a dologban elismerjük, hogy igaz Simeon ama mondása, mely szerint Krisztus eljövetele következtében Izraelben támadt villongások arra szolgálnak, „hogy jelentessenek sok szíveknek gondolatai.” (Luk. 2. 35.) Ha Istennek tetszett, hogy az evangélium felgyújtása által az istentelenek vétkeit napfényre hozza, igen nagy szemérmelenség és rosszakarat kell hozzá, hogy az evangélium szolgálói, ezek prédikálása ellen éppen ezért vádat szórjanak. De én nem követek el semmi igazságtalanságot, hogyha egyenest őrájuk fordítom azt a dolgot, melyből kifolyólag gyűlölséget akarnak támasztani ellenünk. Mert honnét veszik azok, akik Istent megvetik, a szabadságra való merészséget, ha nem gondolják a különböző nézetek harci zajának közepette, hogy nincs oly dolog, mely nekik szabad ne volna? Tehát ismerjék el, hogy az ő vétük, ha az igazság pályafutását késleltetve az elvetemült embereket táplálják a büntelenség reményével.

Azt mondják, hogy a nép rendben tartására nincs tanunk s törvényeink. E vádra azonnal két feleletet is adhatunk. Ha azt állítom, hogy a rend nálunk lelkiismeretesen meg van állapítva, megcáfolhatja engem az a körülmény, hogy a mi embereink naponta gyűlést tartanak, melyeken afelől panaszkodnak, hogy a rendtartás ez ideig figyelmen kívül maradt. De én nem tagadom, hogy mi ennek áldását eddig élveztük, de azt mondom, hogy vessünk egy tekintetet arra, hogy eddig kiken állott s most is kiken áll ránk nézve annak élvezése, hogy a hibát legalább az igazi szerzőjének tulajdonítsák. Tagadják, ha tudják ellenfeleink, hogy nemcsak megakadályoznak bennünket egyházaink alakításában s berendezésében, hanem azt is szét szeretnék rombolni és felforgatni, amit eddig létrehoztunk.

Mi az egyház felépítésén szorgalmasan fáradozunk. S míg munkánkkal el vagyunk foglalva, harcias vággyal rontanak a mi műveink szétrombolására, nem engednek nekünk egy percnyi pihenést, hogy azalatt egyházunkat belsőleg is rendbe hozzuk. Aztán szemünkre vetik a romlást, aminek pedig ők az okai. Mily nagylelkűség hát az, ha ellenünk szüntelen akadályokat gördítenek, s eztán vád gyanánt hozzák fel, hogy emiatt nem lehetett alkalmunk s időnk az egyház minden részének elrendezésére. Isten a tanúja bánatunknak, emberek könnyeinknek, melyeket azért hullatunk, mert a tökélytől még oly távol vagyunk. De az egyházi rendre vonatkozó dolgok közül néhányat mégis kimozdítottunk a helyéből. Bizonyára nekünk is úgy kellett cselekednünk, mint azoknak, akik az összeomlott épület javításába kezdenek: a halomba omlott romkeveréket először széthordják, szétválogatják, hogy aztán minden a helyére kerüljön. Mert ha valami a régi egyházi rendből fennmaradt is az egyház akkora romlásában, a romok oly idomtalan tömegében úgy elvesztette régi ábrázatát, hogy semmi hasznát nem vehettük, míg abból a kevert roncsból ki nem vittük.

Vajha példájukkal hívnának ki ellenfeleink bennünket harcra. De minő egyházi rend van hát náluk, melynek hiányaért oly hangosan vádolnak minket. Nem jobb volna-e, ha elismernék Isten és a mi színünk előtt az ő hibájukat, minthogy a mi szemünkre vetik azt, ami oly hamar fordul az ő fejük ellen, mert az egyházi fegyelemnek két ága van. Egyik vonatkozik a

klérusra, másik a népre. Most már csak azt szeretném tudni, hogy klérusukat mily szigorral tartják meg tiszta és jó erkölcsben. Nem kívánom tőlük azt a nemesebb s tisztább szentséget, melyet a régi kánonok szabnak ki a klerikusokra. Tudom, hogy markukba nevetnek, ha valaki azon régi s több század óta elpusztult törvényeket a feledésből új életre kelti. Csak a közönséges papi tisztességet kérem tőlük számon, hogy ha életük ártatlansága nem emeli is őket a többiek fölé, legalább aljasságuk miatt se legyenek megvetés tárgyai. A régi kánonok simoniának minősítik s szigorú büntetést szabnak ki, ha valaki ajándékozás, kegy, piszkos csúszás mászás, vagy alattomos ajánlgatás útján 80. jut a lelkeszi hivatalhoz. Hány van olyan ma, aki más úton jutott oda. De ne kívánjuk (mint mondám,) ama nagyfokú szigort. De ha egyetlen szó nem volna erről írva a törvényben, mekkora szégyen mégis, hogy a püspökök házai a simoniának nyílt és hírhedt műhelyei. S mit szóljak a római kúriáról, ahol csekélységnek látszik már az is, hogy a papságok nyilvános árverésre kerülnek, s ahol azok kerítésnek, mérgezéseknek s egyéb utálatosabb vétkeknek a díjai. Ha köztünk van szava a közönséges emberi értelemnek is, minő képtelenség az, hogy tizenkét éves gyermekre érsekséget bíznak, vagy mikor Krisztus az ökölcsapások alatt összeesett, méltatlanabb sérelem érte? Vagy lehet e Istent és embert nyíltabban kigúnyolni, mint mikor a keresztyén nép kormányzatának élére állítanak egy gyermeket, beleültetik az atya és a pásztor székébe. A presbiterokról és a püspökökről úgy határoznak a kánonok, hogy állásaikon őrt álljanak és egyik se legyen hosszabb időre távol egyházától. De tegyük föl, hogy semmi ily intézkedés nincs, mégis ki nem látja, hogy a keresztyén név még a török előtt is neveltség tárgya, mert hisz náluk olyan embereket neveznek az egyház pásztorainak, kik ugyan életükben egyszer sem néznek a nyáj után. Mert az olyan pásztor, ki állandóan ott lakik, ahová ki van nevezve, régtől fogva fehér holló. A püspöknek és az apátoknak vagy saját udvaruk van, vagy rendbeli emberek a fejedelmek udvaraiban. Mások, pedig a saját ízlésük szerint választják ki a helyet, ahol fényűzésben élnek. Azok pedig, kiknek saját fészük jobban tetszik, csakugyan egyházaikban székelnék, mert lusta semmittevők, akik mindent jobban tudnak, mint kötelességüket. A régi kánonok azt is tiltják, hogy egy embernek két egyháza legyen. Vegyük, mintha nem is mondtam volna. De milyen ürüggyel lehet védeni azt a képtelenséget, hogy egy emberre 5-6, sőt több papságot is ráruháznak? Hogy egy gyerek három püspökséget tart birtokában, melyek egymástól oly távolságra esnek, hogy elég volna neki egy év alatt mindent meglátogatni, ha egyebet nem tenne is. A papok előmozdítása alkalmával a kánonok teljes és tökéletes vizsgálatot kívánnak a jelöltek erkölcsé s tudása tekintetében. Engedjük meg a mai kornak, hogy e felettébb szigorú szabályzat alá ne vesse magát. De látjuk, hogy válogatás nélkül mint alkalmaznak tudatlan egyéneket, kik nemcsak tudományos készületségnek, de józan okosságának is híján vannak. Ha ösvérhajcsárt fogad valaki, jobban kitudakozza előéletét, mint a paptól kérdik megválasztásakor. Nem hazudok, nem túlzok. Valami szóbeszéd ugyan folyik e tárgyról, hogy a régi gyakorlatnak legalább a színezetét megőrizzék. A püspökök vagy alárendeltjeik kérdést tesznek, hogy jelöltjük méltó e a tisztségre. Van, aki azt mondja, hogy méltók. Tovább nem is kell kérdezni a tanút, sem vallomásáért megvesztegetni, mert igen jól tudja minden komornyik, borbély s ajtónyitogató, hogy e válasz merőben a ceremónia kedvéért történik. A régi kánonok szerint a papi rendbeliekkel szemben a paráznság legkisebb gyanújára vizsgálatot kell indítani, s ha a bűn bebizonyosodott valakire, lemondással s kiközösítéssel kell büntetni. Engedjünk el valamit abból a régi zordonságból. Mégis miként lehet, hogy mindennapos paráznságukat ma úgy eltűrik, mintha jog engedné meg? A kánonok azt mondják, hogy az olyan papot nem kell megtűrni semmiképp, ki a kockaszennvedélynek, dözsölésnek, vagy a táncnak adja át magát. Sőt még azokat is kiküszöbölik a papok közül, akiket valami becstelenség ért. Hasonlóan azt parancsolják, hogy mindazokat, kik világi dolgokba bonyolódnak, kik a polgári ügyekbe annyira elmélyednek, hogy emiatt hivatalukat elhanyagolják, s végre kik hivataluk végzésében nem elég serények, szigorúan meg kell dorgálni, s ha nem javulnak meg, le kell

tenni hivatalukból. Azt hozzák fel mentségül, hogy a mai kor nem tűr oly durva szert, mely minden hibának az elevenjébe vág. Jól van. Nem is kívánok én tőlük ily tisztaságot. De ki nem tudja, hogy a papi rendbeliek közt a bűn szabadossága oly féktelenül uralkodik, hogy az egyébként is romlott világot ők jobban megfertőztetik, mint bármely más rend?

A néppel szemben gyakorlandó egyházi fegyelemről az a véleményük, hogy csak a papok uralma maradjon sértetlenül, az adóból s a ragadományból ne vesszen el semmi: aztán tőlük büntetlenül lehet művelni minden dolgot, vagy legalább nem vesznek észre semmit. Tudjuk, hogy az emberek erkölcsében szerteszét minő fonáság mutatkozik. Ez állításom igazolására nem hívok más tanút, mint téged, győzhetetlen Császár, s titeket, kiváló fejedelmek. Elismerem, hogy a mai viszonyok megmagyarázására sok okot lehet felhozni, de ezek között első helyen fog állani, hogy a papok restségük s nemtörődömségük folytán az istentelenek szenvedélyének fékjét meglazították. S ma hogy áll a dolog? A bűnök kiirtására, vagy legalább megakadályozására mily gondot fordítanak? Hol az intés? Hol a kikérdezés? Hogy egyébről hallgassak, használatban van e valahol a kiközösítés, e leghathatósabb eszköz? A kiközösítés neve alatt van ugyan valami zsarnoki villámlás a kezeik között, melyet – mint mondják, a makacsokra hajítanak. De mikor büntetik a makacsságot? Nemde csak akkor, ha azok, kiket pénzbeli ügyek miatt ítélőszékük elé idéznek, vagy nem állanak az ítélőszék elé, vagy hitelezőiknek nyomorúságuk miatt nem képesek eleget tenni? Így azt, ami a bűnösök megjavítására a legalkalmasabb eszköz volt, csak a szegény ártatlanok kíntására használják. Továbbá nevetséges, hogy titkos bűnöket anathemával sújtanak, mint pl. abban az esetben, ha lopás történik, s a tolvajt nem találják. E gyakorlat ellentétben áll Krisztus intézkedésével. Egyébként a kiközösítés éppen akkor szünetel, mikor az egész világ szeme előtt megy végbe sok utálatos vétek. S még azok merik a rend hiányát szemünkre vetni, kik között minden így szét van dűlve? Kétségtelen, hogy, ha mi vád alatt állunk, nekünk nem használ, ha vádoljuk is őket. De beszédem nem is azt célozta, hogy azon vétket, mellyel bennünket akarnak megbecsteleníteni, rájuk hártva, magunkról lemossam, hanem azt, hogy megmutassam, milyen volt az a kiváló egyházi fegyelem, melynek tönkrevéséért minket vádolnak. Ha szabad összehasonlítást tenni, nem félünk, hogy minden kegyes legalább is rendesebbnek ítéli a nálunk uralkodó zavart annál az egész rendnél, mellyel ők dicsekesznek. Nem hízelgek a mi hiányainknak, mikor ezt mondom. Tudom, hogy tőlünk még mily sokat lehetne kívánni! Bizonyára, ha Isten ma hívna bennünket a számadásra, nehéz volna a mentség; de ha csak embereknek kell megfelelni, ügyünk jobban áll, győzelmünk könnyebb, semmint óhajtanók.

Hasonló szemérmertlenség az is, mikor azt kiáltozzák, hogy mi elraboljuk az egyház javait s azokat világi célokra használjuk. Ha azt állítanám, hogy e tekintetben mi nem vétettünk, hazudnám. S bizonyára ritkán történnek meg ily nagy változások anélkül, hogy magukkal ne hozzanak egy kis kellemetlenséget is. Tehát, ha valami hiba történt, nem mentem. Egyébként mily ábrázattal vetik ezt a bűnt szemünkre ellenfeleink. Azt mondják: szenségtörés, hogyha az egyház jövedelmeit valaki idegen célokra fordítja. Igazuk van. Hozzáteszik, hogy ez nálunk esik így. Kijelentem, hogy mi a legkevésbé sem kerüljük ki, hogy magunkról számot adjunk, csak ők is viszont legyenek készen ügyük megvédelmezésére. Mindjárt szólok magunkról is: de előbb lássuk, hogy mit művelnek ők. A püspökökről csak azt mondom, amit mindenki lát, hogy ők nemcsak vetélytársai a fejedelmeknek ruházkodásuk fényében, asztalaik lakomáiban, palotáik nagyszerűségében, szóval a fényűzés minden fajtájában, de állítom azt is, hogy még ezeknél sokkal szégyenletesebb kiadásokra is szétszórják és pazarolják az egyház jövedelmét. Nem szólok a vadászatról, nem szólok a kockajátékról, nem szólok a többi élvezetről, melyek a bevételnek nem kis részét emésztik föl. De már az mégis sok, hogy az egyháztól veszik azt is, amit paráznaságra s kerítőknak fizetnek ki. Az már mégis képtelenség, hogy megjelenésükre s fényűzésükre nemcsak büszkék, hanem mindenütt, ahol alkalom nyílik rá, a legszélsőbb túlzásba is viszik.

Volt idő, mikor a szegénységet dicsőséges dolognak tartották a papban. E véleményt fejezik ki az aquileiai zsinat határozatai is. Hajdan azt határozták, hogy a püspöknek a templomhoz közel legyen egy kis háza hitvány asztallal, kevés bútorral (Conc. Carth. IV. cap. 14.). De hagyjuk e régi szigort! Mikor egyedül a bőség következtében sok romlás jött létre s növekedett, újra megerősítették azt a régi törvényt, hogy az egyházi jövedelemnek négy része legyen: első rész a püspöké a vendégszeretetért s a szegények felfogadásáért, második rész a klérusé, a harmadik a 84. szegényeké, a negyedik a templomok javítására fordítandó! Gergely bizonyítja, hogy e szokás még az ő korában is életben volt. Azon kívül amint most sincs törvény, úgy hajdan sem volt (mert e törvény, mint mondtam, a többiek módjára az erkölcsi megromlásból jött létre) s amiben mindenki igazat ad Hieronymusnak, az abban áll, hogy a „püspök dicsősége, ha gondoskodik, és szégyen a papra, ha saját meggazdagulására törekszik” (Nepotianushoz). Talán szigorúbbnak látszik az a másik tanácsa, melyet ugyan e helyen olvashatunk, hogy ti. a pap kis asztala mellé mindig szabad legyen letelepedniök a vándoroknak s a szegényeknek. De hasonlóképpen ezt is méltányosnak fogjuk találni.

Az apátok jövedelem dolgában minél jobban megközelítik a püspököket, annál jobban hasonlítanak is hozzájuk. A kanonokok s a papok, mivel egy papság jövedelméből nem futotta lakomákra, gyönyörökre és fényűzésre, kitalálták már a módot, mellyel e bajon könnyen lehet segíteni. Nincs semmi akadály, hogy négy, öt papság jövedelmét egy személy élvezze, ki sokkal többet el tudna egy hónapban költeni, mint amije egész évre van. A hivatal terhéről szó sincs. Meg ott vannak a káplánok, akik szívesen felajánlják munkájukat, csak azért esenkednek, hogy nekik is jusson egy falatka. Sőt keveset lehet olyat találni, aki csak egy egyház jövedelméből élne. Hieronymus szentségtörőknek nevezi az olyan papokat, akik az egyház közköltéséből élnek akkor, mikor atyai örökségükből is megélhetnének. (C. Clericos I. quaestio 2.) Mit gondoljunk azok felől, akik egyszerre három püspökséget, ami fölmegegy 50 -100 tisztességes birtokkal, vesznek el a maguk számára. S hogy ne panaszkodjanak tovább amiatt, hogy kevés ember hibájáért ok nélkül vádolják őket, mit kell gondolnunk azok felől, kik az egyház jövedelmeit nem fényűzésre ugyan, de kerítők s rossz nők díjazára fordítják? Pedig semmit, olyat nem mondok, amit mindenki ne tudna. Gondoljuk el csak: ha megkérdéznők őket, hogy mily jogon élvezik ezt a csinos, szép kis összeget, nem mondom, hogy mindnyájának, de sok olyannak nem lenne semmi mondanivalója, aki papságban ül. Mily szolgálattal érdemlik meg! Amint hajdan a törvény alatt azok, kik az oltárnál szolgáltak, az oltárból éltek, úgy most méltányos, hogy akik az evangéliomot hirdetik, az evangéliomból éljenek: Isten is így parancsolta. Pál szavai ezek (1. Kor. 9. 9.). Mutassák meg, hogy ők az evangéliom szolgálói s szívesen átengedem nekik a jutalmat. A nyomtató ökröknek sem kell bekötni a száját. De nem ellenkezik-e a józan ésszel, hogy a nyomtató ökrök éhezzenek s a lusta szamarak jóllakjanak? Ők azonban azt mondják, hogy az oltárnál szolgálnak. Azt válaszolom, hogy az oltár mellett való szolgálatért a papok ellátást csak a törvény alatt érdemeltek. Pál tanúsága szerint az újtestamentum mást tanít. S mi az, az oltár körüli szolgálat, melyért dicsekvő beszédük szerint az eltartást megérdemlik? Bizonyára az, hogy a miséket végzik, énekelgetnek a templomban, azaz részben gyümölcstelen munkát végeznek, másrészt oly szentségtörést hajtanak végre, mely felingerli Isten haragját. Íme, ezért nyújtsanak nekik táplálást a közvagyonból! Ezek azok, kik megbocsáthatatlan szentségtöréssel vádolják a mi fejedelmeinket azért, mert az egyház Istentől megszentelt örökét erőszakkal, a legnagyobb igazságtalansággal magukhoz ragadták, hogy most világias szokásokra tékozzák szét. Már kijelentettem, hogy minden dolgunkat nem akarom menteni. Sőt inkább megvallom afelett érzett kedvetlenségemet, hogy némely helyen nem fordítanak kellő gondot arra, hogy az egyház bevételei azon célra fordíttassanak, melyre begyűltek. Velem együtt minden jó sajnálja ezt. De most a vitának egyetlen tárgyát az képezi, hogy fejedelmeink szentségtörés árán ragadták-e az egyházi javakat magukhoz, mikor a papok és barátok kezéből kiszakították. Vajon mivel másra is használják azokat, mint a kövér papok

hizlására, egyúttal meg is szentségtelenítik é? Mert ellenfeink nem Krisztus, nem az egyház, hanem a maguk ügyét védelmezik. Bizonyára elismerem, hogy szigorú ítélet van kimondva azok ellen, kik az egyházat kifosztják, hogy annak birtokát a magukévá tegyék. De mindjárt hozzáteszik azt is érv gyanánt, hogy, mivel az igaz szolgákat megfosztják az életfeltételektől s a szegényeket éhínségbe, döntik, tehát gyilkosság vádja alá esnek. De nem vonatkozik ez a mi ellenfeinkre? Mert soraikból ki mondhatja el, amit hajdan Ambrosius elmondott, hogy ami birtokában van, mind a szegények táplálására szolgál, hogy a püspököknek nincs semmije, ami nem a szegényeké (Epist. lib. V. Ep. 31. és 33.). Sőt hányan vannak közöttük, akik a birtokukban levő javakat éppoly szabados célokra ne használnák, mint ha szenvedélyük bárminő tékozló kielégítésére adták volna. Hiába panaszkodnak hát, hogy elrabolták tőlük azt, amit jog nélkül vettek birtokukba s a legbűnösebb módon tékozlottak el!

Nemcsak szabad volt hát fejedelmeinknek az egyházi javakat kezeikbe venni, hanem kötelességük is. Hát nem kellett közbelépniök, mikor látták, hogy az egyház pusztán, az igaz szolgáktól megfosztva áll, a jövedelmet, mely állítólag a szolgák ellátására folyt be, tudatlan, tétlen emberek élvezik; mikor látták, hogy Krisztus s a szegények örökségét részben kevés ember harácsolja el, részben költséges fényűzésre tékozlják? Sőt midőn azt látták, hogy az igazság megrögzött ellenségei vették birtokukba az egyház örökét, s azt a Krisztus ellen való harcra, a kegyesség tudományának elnyomására, szolgálai üldözésére fordították, nem jogos dolog volt e azok kezéből hirtelen kivenni e vagyont, hogy az egyház megrontására legalább ne az egyház javaival készüljenek fel? A Szentlélek tanúsága szerint Joás királynak dicséretére válik, hogy midőn a szent ajándékok közül a papság részéről visszaéléseket látott, egy tisztjét küldte ki, hogy tőlük számonkérje a dolgot. (2. Krón. 24. 11.) S azok mégiscsak papok voltak, kikre Isten rendes szolgálatot bízott. De mit kell tenni azokkal, akik nem szolgálnak törvényre elhívás alapján, s kik nemcsak a templom megjavítását hanyagolják el, mint amazok, hanem erejüket s minden jövedelmüket az egyház megrontására fordítják.

S az egyházi javak kezelése minő nálatok? – kérdezheti valaki. Bizonyára alapján véve nem kerülheti el a gáncsot, de azért határozottan sokkal jobb és szentebb, mint ellenfeinknél. Itt legalább javadalmaznak igaz szolgákat, kik a népet az üdv tudományával táplálják, míg ez előtt pusztán s pásztorok nélkül álló egyházaknak még a táplálék megszerzése is terhére volt. Hol iskolák s kórházak voltak, megmaradtak, jövedelmük néhol megnövekedett, de sehol meg nem fogyott. Sok helyen a zárdák helyet kórházak vannak berendezve, melyek azelőtt nem voltak, másutt új iskolákat is állítottunk fel, ahol nemcsak a tanítók számára van megszabva szép díjazás, hanem a gyermekeket is abban a reményben neveljük, hogy majdan az egyháznak szolgálnak.

Végül általában szép jövedelmet húznak az egyházak azon javakból, melyeket az előtt csak a papok, barátok tékozlottak. Nem kis összeget kell rendkívüli kiadásainkra fordítanunk, de ezeknek számadásba vételénél bizton megvan a megfelelő okunk. Bizonyára sokkal többet kell e célra fordítanunk a zavaros korviszonyok között, mint amennyit békés egyházi fejlődés mellett kellene. De igaztalanabb eljárást el sem lehet képzelni, mintha megtiltanók fejedelmeinknek s hatóságainknak, hogy oly kiadásokat eszközöljenek, melyek nem saját jólétük céljából, hanem az egyház közszükségéből erednek. Ezen kívül ellenségeink nem feledik el azon ragadományokat s jogtalan követeléseket, melyekkel az egyházakat az áldozás címe alatt kifosztották, s melyek most megszűntek. De ezen ügy felett teljesen felesleges a vitatkozás. Mert fejedelmeink már három évvel ezelőtt kinyilatkoztatták, hogy a megtérítéssel semmit nem késledeznek, csak egyezzenek bele magukkal szembe épp ilyen eljárásba azok is, akik sokkal nagyobb összeget kevésbé becsületes ürügy alatt tartanak lefoglalva. A bizonyíték hát a világ előtt áll, úgy, hogy a tanbeli megegyezésnél e dolog nem is szolgálhat akadályul.

Az utolsó és fővád, melyet ellenünk felhoznak, az, hogy nincs semmi ok, melyért az egyház egységét szabad volna megszakítani. Hogy az igaztalanságban velünk szemben mennyire ragadtatják magukat, tanúk rá feleink könyvei. Most elégedjenek meg azzal a rövid válasszal, hogy mi sem az egyháztól el nem szakadunk, sem annak közösségétől nem vagyunk idegenek. De mivel az egyház fényes nevével az egyébként kegyes és értelmes emberek szemébe is port szoktak hinteni, azért kérlek téged, győzhetetlen Császár, s titeket, kiváló fejedelmek, először, hogy félretéve minden előítéletet elfogulatlanul hallgassátok meg védekezésemet. Másodszor, hogy az egyház nevével, ha hirtelen halljátok, meg ne ijedjete, de emlékezzetek rá, hogy a próféták s az apostolok is épp oly harcban állottak a maguk századának álegyházával, mint aminőben most mi állunk a római főpappal s annak egész seregével. Mikor a próféták, az apostolok Isten parancsára szabadabban törtek a bálványimádásra, a templom s a szent dolgok megfertőzésére, a papok hanyagságára s tétlenségére, az általános fősvénységre, kegyetlenségre, szenvedélyre, folyton szemükre vetették azt, ami ma is folyton ott van ellenfeleink szájában: hogy ti. ők a közvéleménytől eltérve, az egyház egységét tépték szét. Akkor az egyház rendes kormányzata a papoknál volt, akik nem ok nélkül követelték azt a maguk számára, hanem Isten ruházta rájuk törvényével. Hosszú volna e dolgot egyes vonásaiban feltüntetni. Elégedjünk meg Jeremiás példájával, (Jer. 18. 18.) neki a papok egész testületével szembe kellett szállnia. A fegyverek, melyekkel megtámadták őt, ezek voltak: „Jertek el és gondoljunk Jeremiás ellen gondolatokat: mert a paptól el nem vész a törvény és a tanács a bölcsőtől, sem az ige a prófétától.” Volt köztük főpap, kinek ítéletét visszautasítani főbenjáró bűn volt. S hozzá hasonlólag érezett az egész rend, melyre Isten a zsidó egyház kormányzatát bízta. Ha az egyház egységét megsérti az, ki egyedül Isten igazságára támaszkodva szembeszáll az egész rend hatalmával, bizonyára szakadó próféta lesz. De nem törték meg az ilyenmű fenyegetések sem, hogy a papok istentelenségével szemben kitartólag viselje e háborút. Készek vagyunk annak bebizonyítására, hogy Istennek a próféták és apostolok által hirdetett igazsága a mi részünkön áll, s ezt mindenki könnyen be is láthatja. De minden védekezésünket egyetlen fegyverrel visszaverik: „Semmi sem mentheti az egyháztól való elszakadást.” Mi tagadjuk, hogy ezt tettük volna. Mi az, amivel bennünket sarokba szoríthatnak? Semmi; legfeljebb az, hogy az egyház rendes kormányzása az ő dolguk. De mennyivel jogosabban emlegették ezt Jeremiás ellenségei! Mert akkor legalább fennállott Istentől rendelt papság törvénye s így elhívásuk biztos volt. Akiket manapság papoknak neveznek, azok sem isteni, sem emberi törvénnyel nem igazolhatják az ő elhívásukat. De hadd legyenek az előbbiekkal azonos helyzetben! Ha nem tudták a szent prófétát az egyházi szakadás vétké felől meggyőzni, velünk szemben sem érnek el semmit az egyház meghamisított nevével. Csak őt magát neveztem meg példaképpen. De bizonyosságot tesznek a többiek is, hogy nekik éppen ezt a harcot kellett megharcolniuk, mikor tönkrevésük végett az istentelen papok az egyház nevével használták gonoszul ellenük. S mit tettek az apostolok? Vajon nekik, mivel Krisztus szolgáinak vallották magukat, nem kellett e hadat üzenniök a zsinagóga ellen? És mégsem veszítették el a papi fokozatot és tisztséget. De azt fogják mondani, hogy ámbár próféták és az apostolok a gonosz papoktól a tanításban elszakadtak, de az imádkozásban és az áldozatban azért fenntartották velük a közösséget. Elismerem, hogy így volt, ha bálványimádásra nem kényszerítették őket. De mely prófétáról olvassuk, hogy valaha Béthelben áldozott? Melyik kegyesről gondoljuk, hogy részt vett a tisztátalan áldozatokban, mikor Antiochus megfertőztette a templomot és szentségtelen ceremóniákat vezettek oda be?

Egészében oda következtethetünk, hogy Isten szolgáit az egyház üres címe soha sem kötötte, ha azt csak ürügyül hozták föl az istentelenség uralmának megerősítésére. Mert nem elég csak az egyház nevével hangoztatni, hanem tudnunk kell azt is, hogy mi az az igazi egyház s mi annak egysége. Mindenek között a legfontosabb dolog e helyen, hogy az egyházat Krisztustól, fejétől el ne válasszuk. Mikor Krisztust említem, akkor Őt egynek gondolom az ő

evangéliumának tanával, melyet vérével pecsételt meg. Tehát ha ellenfeleink azt híresztelik, hogy ők az igazi egyház, elsősorban az szükséges, hogy meglegyen náluk Isten igaz tudománya. Ez az, amit annyiszor emlegetünk, hogy ti. a jól elrendezett egyház örök ismertető jegye: a tudomány helyes prédikálása s a sákramentumokkal való helyes élés. Mert mióta Pál bizonyosságot tesz afelől, hogy az a prófétai és apostoli tanításon épül föl, azóta kell, hogy minden egyház, mely nem e fundamentumon épül, düljön le.

Most visszatérek ellenfeleinkhez.

Kétségtelenül nagy szavakban dicsekesznek azzal, hogy Krisztus az ő részükön áll. De addig nem hiszünk nekik, míg ők igéjében meg nem mutatják. Hasonlóképpen lovagolnak az egyház szón is. De azt kérdezzük, hogy hol van az tan, melyet Pál az egyház egyedüli fundamentumává tesz. Bizonyára látja már Császári Fenséged, mily sokat jelent, hogy vajon az egyház igazságával, vagy csak nevével készülnek ellenfeleink tönkretelésünkre. Ők és mi egyformán valljuk, hogy aki az egyháztól, minden hívek közös anyjától, az igazság oszlopától és erősségétől elszakad, Krisztust is elveszítette: de keressük azt az egyházat, mely megromolhatatlan magból támaszt gyermekeket az örökkévalóságra, mely gyermekeit lelki eledellel táplálja (mind a mag, mind az eledel Isten igéje), mely szolgálatával megőrzi a tiszta és sértetlen, Isten által kebelére helyezett igazságot. Az az ismertető jegy a legkevésbé kétes, a legkevésbé csalékony, melyet Isten maga nyomott egyházára, hogy erről ismerjék meg. Méltánytalan dolgot kívánunk? Ahol nincs ilyen, ott nem tündöklök az egyház arca. Ha csak névleg van meg az egyház, mindjárt eszünkbe jut Jeremiásnak ama szava: „Ne bízzatok hazugságban, mondván: Az Úrnak temploma ez, az Úrnak temploma ez.” (Jer. 7. 4.) „Vajon latroknak barlangjává lett e ház tielőttetek, mely az én nevemről neveztetik?” (Jer. 7. 11.)

Hasonlóképpen kijelentjük, hogy az egyháznak oly egysége, minőt Pál apostol ír le, előttünk szent, s átkot mondunk mindazokra, akik azt megromtják. Azon elv, melyből Pál apostol az egységet levezeti, a következő: „Egy az Úr, egy a Hit, egy a Keresztség. Egy az Isten és mindeneknek atyjok,” ki bennünket egy reményre hívott el. Tehát akkor leszünk egy test s egy lélek (amint ott megparancsolja) ha az egy Istenhez ragaszkodunk, elébb összefűzván magunkat a hit kötelékével. Továbbá emlékezetünkben fel kell újítanunk azt, amit más helyen mond, hogy ti. „a hit Isten igéjéből vagy.” (Róm. 10., 17) Állapítsuk meg tehát, hogy közöttünk szent egység akkor jó létre, mikor azok, kik a tiszta tudományban egyetértének, Krisztusban egygyé nőnek. S bizonyára, ha bárminő tan terén való egyesülés elég volna, akkor mennyivel is inkább lehető volna, hogy Isten egyházát istentelenek szentségtelen pártjai szétszaggassák? Ez oknál fogva az apostol mindjárt utána teszi, hogy a lelkészi hivatal „a szenteknek egy testbe való kötöttségére, a szolgálatnak munkájára, a Krisztus testének építtetésére” van szervezve, „hogy ne legyünk többé gyermekek, kik habozunk és ide s tova hajtassunk a tudománynak bármi szele által”, „hanem az igazságot követvén szeretetben, mindenestől fogva növekedjünk abban, aki a fő.” (Eféz. 9., 14.) Vajon az egyház egész egységét az igaz tudomány szent egyetértésében nyíltabban összefoglalhatta e, mint mikor a Krisztushoz, az ő megismeréséből folyó hitre s az igazságnak való engedelmisségre hív? S ez nem szorul hosszabb bizonyításra azoknál, kik azt gondolják, hogy az az egyház amaz akol, melynek élén csak Krisztus áll, hol csak Krisztus szavát hallják s azt megkülönböztetik az idegenek szavától. Megerősíti ezt máshol is, mikor a rómaiakért Istenhez fohászkodik: „A békeséges türésnek pedig és vigasztalásnak Istene adja néktek, hogy egyenlő akarattal legyetek tiközöttetek egymáshoz a Jézus Krisztus szerint, hogy egyenlőképpen, egy szájjal dicsőítsétek az Istent.” (Róm. 15. 5.)

Először hát Krisztushoz közelítsenek ellenfeleink, s akkor vádoljanak szakadással bennünket, hogy elég merészek voltunk tőlük tanban eltávolodni. De mióta bebizonyítottam, hogy Krisztus az ő társaságukból száműzetett, s az ő evangéliumának tanítása kiküszöböltetett, azt

kifogásolhatják csak bennünk, hogy Krisztushoz inkább ragaszkodunk, mint hozzájuk. Mert ugyan ki hiszi el, hogy azok, kik Krisztustól, az ő igazságától távozni s magukat emberek hatalma alá adni vonakodnak, azok szakadók s az egyház társaságából való szökevények. Bizonyára elismerem, hogy a papok iránt tiszteletet kell mutatni, s hogy a rendszeres hatalom megvetésében nagy veszély rejlik. Mely oknál fogva könnyen aláírjuk azt is, ha azt mondják, hogy a rendszeres hatalomnak nem szabad vakmerően ellene szegülni. Mert nem vagyunk oly tanulatlanok, hogy be ne lássuk, minő zavar támad abból, ha a kormányzóknak nincs tekintélyük. Legyen meg hát a papoknak a maguk tekintélye, de úgy, hogy a Krisztus főuralma csorbát ne szenvedjen, mert úgy ők, mint mindenek, neki vannak alávetve. Mert Isten Malakiás által bizonyosságot tesz, hogy a zsidó egyház kormányzatát hajdan oly feltétel alatt adta a papoknak, hogy a velük kötött szerződést hűséggel teljesítsék, ti. hogy ajkaik őrizzék meg a tudományt, a törvényt a népnek hirdessék. Hirdeti, hogy midőn a papok e szerződést a legkevesebb tiszteletben sem tartották, szerződése azoknak hűtlensége folytán felbomlott, semmis. Tévednek, akik azt gondolják, hogy az egyházkormányzat más törvényért van állítva, mint, hogy Isten igazságának szolgálói s tanúi legyenek. Mindaddig hát míg hivataluk törvénye s szabálya ellenére folytatják Isten igazságával a háborút, ne óhajtsanak maguknak oly hatalmat, minőt Isten hajdan a papokra, éppúgy, mint most a püspökökre, csak az előbb említett feltétel mellett ruházott.

De mivel azt hiszik, hogy az egyházi közösség már benn van azon kormányzati módban, melyet a maguk számára kieszeltek, azt gondolják, hogy egyedül azzal is győzedelmet arattak, ha szemünkre vetik, hogy mi a római széktől elidegenedtünk. De nekünk könnyű választ adnunk a római szék sokat hánytorgatott elsőségére is. De e helyen nem bocsátkozom vitába, mert az előreláthatólag hosszadalmas volna, és feleink már alaposan megtárgyalták e kérdést. Csak azt az egyet kérem tőletek, győzhetetlen Császár, kiváló fejedelmek, hogy Cyprianusra hallgassatok, ki jobb módszert mutat az egyház igaz közösségének kikutatására, mely közösséget a mi ellenfeleink csak a római pápára szeretnek visszavinni. Mert mikor Krisztus püspökségében kijelöli az egyházi egyetértés forrását, midőn azt állítja, hogy az egyesek e püspökségből közösen részt birtokolnak, így folytatja. „Az egyház egy, de a termékenység növekedtével több egyházzá lesz; mint ahogyan a nap sugarai is sokan vannak, de a fény egy, a fa ágai sokan vannak, de egy a törzs, mely szívós gyökéren nyugszik, egy forrásból sok patak folyik le, s bár a kiözönlő tömeg bőségénél fogva szétfolyó sokaságként tűnik fel szemünk előtt, mégis marad az egység az eredetben. Végül el egy sugárt a nap testéből; ez még nem szétosztás. Törj le a fáról egy ágat s a gyümölcs nem tud kihajtani rajta. A forrásból vágj el egy patakot: e levágott ág kiszárad. Így terjeszti ki Isten egyháza fénytől beragyogva sugarait az egész világra. A fény, mely mindenüvé elhat, csak egy s a test egysége nincs szétdarabolva. (Cyprian: De unitate ecclesiae.) Aztán azt mondja, hogy az eretnységek s a szakadások abból származnak, hogy az igazság eredetéhez nem térnek vissza az emberek, nem a főt keresik s az égi Mester tanát nem tartják meg. Ha hát oly hierarchiát mutatnak fel előttünk, melyben a püspökök úgy tűnnek ki, hogy Krisztus alárendeltjeivé lenni nem vonakodnak, hogy tőle, mint főtől szívesen függenek s hozzá visszatérnek; melyben oly testvéri társaságban élnek, melynek egyedüli köteléke Krisztus igazsága: akkor elismerem, hogy semmi átok sem nehéz azokra, kik e hierarchia iránt a legnagyobb tisztelettel s engedelmességgel nem viseltetnek. De a hierarchiának e hazug álarca, melyre oly gögösek, miben hasonlít az előbbihez? Krisztus helyett a római főpap kezében van a vezérség, s ő törvény és mérséklet nélkül, zsarnoki módon, sőt szabadosabb szemérmelenséggel uralkodik, mint bármely zsarnok. A többi testrészt is inkább hozzá, mint Krisztushoz van szabva. Kioltván a fény, melyről Cyprianus szól, a forrás csatornája be van tömve, láthatjuk a fa törzsét, de azt is tövéből kivágva.

Tudom, hogy ellenfeleinknek a római szék érdekében vívott harcai mily jelentőséggel teljesek: észrevették már, hogy úgy ők, mint minden dolgaik csak abban állhatnak meg. De, győzhetetlen Császár és kiváló fejedelmek, nektek kötelességek szétekinteni és vigyázni, hogy amit a járatlanokkal cselekedni szoktak, a ti szemeteket is el ne kápráztassák. Már ők maguk is kényszerülnek bevallani, hogy elsőben ez a sokat hánytorgatott elsőség sem Isten intézkedéséből, hanem pusztán emberi vélemény alapján jött létre. Legalábbis, mikor mi e tényt bebizonyítjuk, ha nyilvánosan nem helyeslik is, de ellene kikelni szégyenlenek. Volt idő, mikor e durva hazugság bizonyítására a szentírásban lelhető nyilatkozatokra hivatkoztak, de közvetlen közelben harcoltunk, könnyű volt kezükből kiütnünk a vesszőt, amit messziről kard gyanánt suhogtattak. Tehát Isten ígétől megfosztva a régiség menedékébe fordulnak. De innen is könnyűszerrel ki lehet őket üznünk. Úgy a szent atyák iratai, mint a zsinatok határozatai s a történelem bizonyítják, hogy a római főpapok a hatalom csúcspontjára, melyet körülbelül a 400-adik évben vettek birtokukba, csak lassanként, részben ravaszság s bűnös műveletek, részben erőszak révén jutottak el. De adjunk nekik e dologban igazat, fogadjuk el, hogy isteni végzés adta a római széknek az elsőséget, a régi egyház folytonos megegyezése erősítette azt meg kezében: de az elsőség helye is csak oly feltétel alatt lehet, ha Rómának mind igaz egyháza, mind igaz püspöke van. Mert a szék tisztessége nem maradhat fenn, ha a szék megszűnt létezni, kérdem: mely ügyben szerepel a római főpap püspök gyanánt, hogy ilyennek kelljen tartanunk. Tudjuk, mit mond Augustinus: „A püspökség kötelesség, nem tisztesség neve.” S a régi zsinatok a püspökök kötelességét abban határozták meg, hogy az ige prédikálásával meg kell elégítenie a népet, ki kell szolgáltatnia a sákramentumokat, a papi rendet s a népet meg kell őriznie a szent tudományban; kötelessége, hogy e feladattól el ne tántorodjék s a század minden szentségtelen dolgába el ne merüljön. A presbitereknek a püspököket mindebben támogatniok kell. Ugyan mit végez ezek közül állítólag a pápa s a bíbornokok? Mondják meg hát, hogy mily címen állítják magukat törvényes pásztoroknak, mikor feladatuk egyetlen részecskéjét sem érintetem színből sem, ujjheggyel sem.

De engedjük meg mind e dolgokat s azt is, hogy püspök az, ki kötelességének teljesítésétől mindenben tartózkodik, egyház az, melyben sem az ígét nem hirdetik, sem a sákramentumokat nem szolgáltadják ki; de minek állanak harcba velünk, ha minden dolog ellenkezőleg van náluk, mint lennie kellene. Mert több század óta ott székeltek az istentelen babonák, a nyílt bálványimádás, az elkorcsosult tudomány, míg a tudománynak ama kútfejei, melyekben a legnagyobb mértékben foglaltatik a keresztyén vallás, szét voltak dűlva. Mivel a sákramentumokat nyereség-hajhászatra s egyéb aljas célokra használták, Krisztus a legnagyobb gúny tárgyául szolgált s mintegy másodszor szenvedett kereszthalált. Hát az minden egyház anyja, mely az igaz egyháznak nem ábrázatát, de egyetlen vonását sem hordja magán, s a köteléknek, melynek a szentek között meg kell lennie, minden idegét szétvágja? Most az evangélium újjászülető tudományával a római főpap éppen úgy száll szembe, mintha a feje forogna szóban. Ezzel nem azt mutatja-e, hogy az ő széke csak Krisztus uralmának ledöntése után maradhat épségben? Láthatja, Császári Fenséged, hogy a vitának mily széles mezeje nyílik meg előttem e helyen. De hogy e tárggyal röviden végezzek: nem ismerem el apostolinak azt a széket, ahol borzasztó hiteláruláson kívül más nem történik; nem ismerem el, hogy Krisztus helyettese az, aki az evangélium dühös üldözésével azt bizonyítja, hogy ő az Antikrisztus; nem ismerem el Péter követője gyanánt azt, aki teljes erővel azon van, hogy amit Péter felépített, azt lerombolja. Tagadom, hogy az egyház feje az, ki az egyházat megfosztva Krisztustól, egyetlen fejtől, zsarnoki önkénnyel szaggatja s tépi szét az egyházat. Minderre feleljenek nekem azok, kik a római székkal annyira összecsatolják a hierarchiát, hogy nem kételkednek az evangélium bizonyos és szilárd tanait a pápa tekintélyének alávetni. Nem bánom, ha nem felelnek is, csak ti döntsétek el, győzhetetlen Császár s kiváló fejedelmek, hogy kívánságunk jogos e vagy jogtalan!?

Ebből kétségen kívül könnyen megállapíthatjátok azt is, mily kevés ügyelemre érdemes ellenfeleink rágalma, mikor istentelen vakmerőséggel s mintegy engesztelhetetlen merészséggel vádolnak, mivel az egyháznak úgy a tan, mint a sákramentumok tekintetében mutatkozó hibáktól való megszabadítására a római főpap támogatását sem várva vállalkoztunk. Tagadják, hogy ez magánembereknek meg lett volna engedve. De hát mit lehetett várni attól, kinek helyéből távoznia kellett volna, hogy az egyházat jobb állapotba hozzassuk? Aztán, aki emlékezetébe felidézi, hogy Luther s a többiek műüket hogyan kezdték, hogy haladtak benne, szükségtelennek fogja tartani, hogy bennünket öngizolásra szólítson. Mikor még minden békében volt, Luther kérve kérte a főpapot, hogy tegyen valamit az egyházban mutatkozó nehéz bajok gyógyítására. Mit használt? Mivel a dolog egyébként is előrehaladt, ha Luther csendben maradt volna is, a kényszerítő szükség elég hangos szavakat használt a pápa felébresztésére, hogy tovább ne halassza a javítást. Nyíltan kérte tőle ezt az egész keresztyén világ. Az ő kezében volt annak lehetősége, hogy minden kegyes óhajtásnak elégtétessék. Tette? Most az akadályokat emlegeti. Pedig ha kedvünk van az igazi okot nyomozni, a cselekvés akadályá gyanánt úgy magára, mint a többiekre nézve csak őt találjuk. De miért helyezek súlyt e jelentéktelenebb érvekre? Mintha az az egy bizonyíték nem lenne elég világos, elég súlyos, hogy kezdettől fogva ez ideig a dolognak vele való lebonyolítására másként reményt sem nyújtott, mint, ha Krisztust újra eltemetve mindazon istentelenséget, mely fellépésünk alkalmával el volt harapózva, az előbb valónál erősebb támaszokkal megerősítheti. Mert ez ám az oka, hogy ellenfeleink még ma is oly szigorral hangoztatják, hogy nekünk nincs jogunk az egyház reformálásához, nem mintha szükséges nem lett volna, (ezt tagadni megrögzött szemérmertlenség volna) hanem mivel azt akarják, hogy az egyháznak úgy üdve, mint veszte egyedül a római főpap véleményén forduljon meg.

Most lássuk a gyógyszer, mit számunkra egyedül hagynak fenn azok, kik azt gondolják, hogy ujjukat sem szabad mozdítani, bárminő bajban szenved is az egyház. Hogyan? Hát hogyha a nagyobb fél lelkének megrögzöttsége folytán saját vesztébe rohan, azért velük együtt nekünk is el kell vesznünk, mikor birtokunkban van a képesség, mellyel magunkon segíthetünk? De azt mondják, hogy nem szabad megrontani az egyháznak egységét, s ez akkor romlik meg, ha egyik párt magában dönt valamely hitcikk felett anélkül, hogy a többieket is hívta volna. Aztán megnövelik azokat a károkat, melyek ebből származnak, s azt állítják, hogy nem lehet várni egyebet, mint borzasztó pusztítást és rendetlenséget, ha minden nép és nemzet maga határozza meg hitének formáját. Ezt joggal s a körülményekre alkalmazva csak akkor lehet elmondani, ha az egyház egy tag tagja az egység semmibe vevésével a többitől félre vonulna. De ez most nem forog szóban. Vajha lehetséges volna, hogy a keresztyén világ összes urai és népei szent ihletéstől vezetve kezdenének bele a jelenkori bajok kiirtásába! De mikor azt látjuk, hogy némelyek a megjobbulástól visszaborzadnak, másokat pedig vagy a háború, vagy egyéb gond tart bilincsen annyira, hogy e dologgal nem is foglalkozhatnak, minek halogassuk munkáinkat tovább mástól várva segítséget? S hogy minden baj forrását még könnyebben fölfedezzem: látjuk, hogy a római pápa, míg képes, megakadályozza, hogy minden egyház egyesüljön (nem mondom, köteles tanácskozásban,) hanem általában még a zsinat összehívásában is. Ahányszor csak kéri, megígéri, csakhogy ő minden utat elzárva, minden kaput eltorlaszolva lát. Van a kezében mindig valami ellenvetés, melyet alkalomadtán felhoz, hogy a köpönyegforgatásnál mindig legyen ürügye. A bíbornokok, püspökök és apátok kevés kivétellel közmegegyezésből támogatják őt e dologban. Mert ezek is csak azt forgatják fejükben, hogy mily módon tarthatják meg a magukhoz ragadott hatalom birtoklását; az egyház boldogulásával vagy halálával ugyan a legkevesebbet sem törődnek. Nem félek, győzhetetlen Császár, kiváló fejedelmek, hogy beszédem hihetetlennek tűnik fel, vagy bebizonyíthatatlannak előttem. Sőt mindnyájatok lelkiismeretéhez fellebbezek, hogy oly dolgot beszélek e, melyről ti a saját tapasztalatotok folytán nem győződhetetek meg? Tehát az egyház a legnagyobb veszélyben forog. A teméntelen lélek nem tudva, hova forduljon,

nyomorban sínylődik; sokat a halál tart bilincseiben, ha csak Isten csodálatos szabadulást nem ad nekik; különböző felekezetek támadnak; sokan, kiknek istentelenségük azelőtt titokban volt, a jelen viszályban szabadságot vesznek maguknak arra, hogy semmit ne higgyenek; sok egyébként nem rossz szellem istentelenné válik. E bajok megfékezésére nincs semmi eszköz; köztünk, kik ugyanazt a keresztséget tartjuk birtokunkban, semmivel sincs nagyobb egyetértés, mintha bensőnkben különböző hitet vallanánk. S mindenek fölött a legszomorúbb az, hogy fenyeget és már itt mutatkozik a közel jövőben az egyház borzasztó szétszaggatása, melyre, ha egyszer megtörténik, hiába keresnénk gyógyszert. Tehát, mikor az egyháznak való segítségvitelben ily bajok, ily veszélyek között semmi gyorsaság sem túlzott, akkor azok, kik bennünket az egyetemes zsinatra utasítanak, melynek megtartásához remény sem mutatkozik, mit művelnek egyebet, mint Istennel s emberrel gúnyt űznek?

Tehát a németeknek vagy el kell fogadniuk azt a döntést, hogy Krisztus egyházát hagyják elpusztulni birodalmukban szemük láttára, egy ujjuk megmozdítása nélkül, – pedig hát segíthetnek annak bajain – vagy szükséges annak gondozására azonnal felkészülniük. Bár ezt az utóbbit sohasem cselekedhetik oly korán, hogy nagy késedelem vádja alá joggal ne esnének! Akik pedig az egyetemes zsinat ürügye alatt késedelemet ajánlanak, azokról bizonyos, hogy egyebet nem akarnak, mint e mesterkedéssel az időt lopni. Éppoly kevésbé kell tehát hallgatni rájuk, mintha szóval is bevallanák, amit cselekedeteikkel mutatnak, hogy magánérdekeiket készek az egyház romlása árán is megoltalmazni. De azt mondják, hogy az egész dolog valami egészen új volna. Mert nem hallott senki afelől, hogy, mikor a vallás tanaiban nézeteltérés támadt, egy tartomány kezdett volna kutatást s döntött volna. Mit hallok? Azt képzelik, hogy pusztá emlegetés útján elhítetik a világgal azt, amit minden idők történelme megcáfol. Ahányszor valami új eretnesség merült fel, vagy valami háborgás zavarta meg az egyházat, nemde azonnal tartományi zsinatot szoktak összehívni, hogy a zavar okát ott szüntessék meg. Mindig az volt a szokás, hogy az egyetemes zsinathoz csak akkor fordultak, mikor már ez eszközt megpróbálták. Mielőtt a püspökök Arius leverése végett az egész keresztyén világból Nicaeába gyűltek, keleten már több zsinatot tartottak. A többi példát rövidség okából mellőzöm. De a régiek írásai rendes dolognak tüntetik fel azt, amit ellenfeleink szokatlan gyanánt kerülnek. El hát azzal a hazug álarccal!

Ha az afrikai püspökök közt el lett volna terjedve e balhiedelem, akkor ugyan későn álltak volna ellen a donatistáknak s a pelagiánusoknak. A donatisták már Afrika nagy részét tanuk hatalmába kerítették, és nem volt olyan hely, mely érintésüktől tiszta lett volna. Az ellentét jelentékeny volt az egyház egysége s a keresztség törvényszerű kiszolgáltatása szempontjából. Ellenfeleink új bölcsessége szerint az orthodox püspököknek e kérdést az egyetemes zsinat elé kellett volna terjeszteniük, hogy az egyház többi tagjaitól el ne vágják magukat. Ezt tették? Sőt mivel a lángoló tűzvész oltásához elsősorban a sietést tartották szükségesnek, szorították, üldözték a donatistákat, majd vitatkozáson hívták őket mintegy birokra. Ítélik el ellenfeleink az egyháztól való istentelen elszakadásért Augustinust is, s korának vele egy nézetet valló szent férfiai, hogy nem haboztak s császári tekintéllyel, egyetemes zsinat összehívása nélkül tartományi zsinaton kényszeríteték a donatistákat, hogy velük vitakozzanak, hogy ugyancsak itt fojtották el a nehéz és veszélyes zavargást. Pelagius is megmutatta szarvait; azonnal zsinatot tartottak merészsége elfojtására. Mikor rövid időre bűnbánatot színelve visszatért előbbi mesterségéhez, azzal a fullánkkal, melyet hitetlenségébe Afrikában ütöttek, Rómába vonult vissza, ahol elég jóindulatúlag fogadták. S mit tettek a kegyes püspökök? Azt emlegetik-e, hogy ők az egyháznak csak tagjai s orvoslást az egyetemes zsinattól kell várniuk? Nem, sőt amint tehetik, ismét és ismét összejönnek, azt az istentelen dogmát, mely már sokakat megfertőzött, átokkal sújtják; szabadon hirdetik és meghatározzák, hogy mit kell hinni az eredeti bűn s az újjászületés kegyelmére vonatkozólag. Aztán Rómát is tudósítják a határozatok felől részben azért, hogy közös tekintéllyel s

megegyezéssel jobban s erősebben megtörjék az eretnekek makacsságát, részben azért, hogy másokat is figyelmeztessenek a veszélyre, melytől mindenkinek óvakodnia kell. Azok, akik a római pápának hízelegnek, elcsavarják a dolgot, s azt állítják, hogy íme az afrikaiak fenntartották nézeteiket addig, míg V. Ince, ki akkor a római egyház élén állott, véleményét ki nem fejezte. De ezt a szemérmertlenséget a szentatyák szava eléggé, sőt fölösen is megcáfolja. Mert nem tanácsot kérnek Incétől arra vonatkozólag, hogy mit tegyenek, nem terjesztenek semmit döntése alá, nem várják az ő tekintélyét és helyeslését, de arról beszélnek, hogy ők már vizsgálat alá vették a dolgot s ítéletet hoztak, mely ítéletben mind a tant, mind hirdetőjét kárhoztatták, s ajánlják, hogy példájukat ő is kövesse, ha kötelességeit teljesíteni akarja. S ez akkor történt, mikor még az egyházak egyetértettek az igaz tudományban. Most tehát, midőn minden romlásra hajol, ha gyors segítség nem érkezik, minek függjünk várakozólag azok tanácsától, akik egy követ sem mozdítanak, hogy Isten igazságát, melyet üldöztek, az elmerülésben megakadályozzák? Ambrosiusnak korábban Auxentiussal vitája volt hitünk főtételéről, ti. Krisztus istenségéről. A császár Auxentiusnak fogta pártját. Mégsem hivatkozik az egyetemes zsinatra úgy, mintha ekkora dolog felől másutt nem lehetne határozni; csak azt követeli, hogy mivel hitbéli kérdéssről van szó, az egyházban a nép jelenlétében folyjék a vita. Mely cél szolgálatában állanak hát a tartományi zsinatok, melyeket évente kétszer szoktak tartani, ha nem az volt a rendeltetésük, hogy a püspökök maguk közt megbeszéljék, ami idő közben felmerült? – amint ezt a chalcedoni zsinat 19-edik kánona magában is foglalja. Már régi intézkedés is maradt fenn oly irányban, hogy minden tartomány püspökei tartoznak évente kétszer összejönni. A chalcedoni zsinat ezt úgy magyarázza, hogy ily alkalommal kell megjavítani, ha valami hiány felmerül. Amazok tagadják, hogy a tan s az erkölcs terén mutatkozó hibákat, melyekről mindenki tud, valahogy érinteni is szabad volna, míg össze nem ül az egyetemes zsinat. Palladius és Secundianus ariánusok azon ürügy alatt tiltakoztak az aquileiai zsinat jogossága ellen, hogy az nem teljes és egyetemes; mivel hiányzik minden keleti püspök, s a nyugatiak közül is csak kevesen vannak jelen. Bizonyára az olaszországiak közül is alig a fele jelent meg. A római püspök sem maga nem jelent meg, sem presbiterei közül nem küldött, hogy személyét képviselhesse. Minderre azt feleli Ambrosius, hogy nem ez az első eset, mikor a nyugati püspökök zsinatot tartanak, mióta a keleti püspökök közt szokás, hogy maguk közt jönnek össze. A kegyes császárok bölcsen jártak el, mikor a zsinatot úgy hívták össze, hogy szabadon jöhet mindenki és senkit nem kényszerítettek. Jött is, aki jónak látta, mert senkit nem akadályoztak. Bár az eretnekek folytatták az ő szörszálhasogató ellenvetéseiket, de azért a szent Atyák nem tántorodtak el feltevésüktől. Bizonyára ily példák után Császári Fenséged sem vonakodik attól, hogy ezen önként kínálkozó módszerrel birodalma testét egységbe gyűjtse.

Bár halasztást tanácsló ellenfeleink, mint megjegyeztem, nem arra törekszenek, hogy némi halogatással végre is az egyház hasznát szolgálják, de a késelemben csak a hasznot keresik. Továbbá azt gondolják, hogy elég hosszú fegyverszünetük lesz, ha minket az egyetemes zsinat elé küldhetnek. De rajta! Tegyük fel, hogy nincs többé akadály az egyetemes zsinat előtt, tegyük fel, hogy komolyan kihirdették, itt a napja s minden készen van. Bizonyára a római pápa fog elnökölni, vagy ha neheze esnék eljönni, választana egyet maga helyett az elnöklésre bíbornokai közül s minden kétség nélkül azt választaná ki, aki felől tudná, hogy hozzá a leghűbb. Ott lesznek a többi bíbornokok, püspökök és apátok, második helyen ott lesznek a rendes tagok, kiket csak a felsőbbek érdekeinek hűséges szolgálatára hoznak el. Megtörténhetik, hogy néhány jó is kerül közéjük: de ezek mivel kevesen vannak, gúny tárgyai lesznek, félelemből elgyengülnek s még reményük sem lévén valami hasznos dolog végrehajtására, hallgatni fognak. S ha valamelyik véletlenül szót mer ejteni, zúgás és láрма támad rá gyorsabban, mint kimondtam. A többség pedig úgy lesz megalkotva, hogy tőle bármi inkább történhetik, mint az egyház jobb sorsba való jutása. A tanról hallgatok. Csak legalább tiszta jellemű s tanulékony emberek jönnének a tárgyalásra! De a biztosnál is

biztosabb, hogy mindenik azzal az elhatározással jön, hogy bárminő érvek kerüljenek is tárgyalásra, ő meg nem hallgatja. De füleiket nemcsak makacs megrögzöttséggel dugják be, hogy az igazságnak ne kelljen engedelmeskedniök, hanem vadsággal is felfegyverzik magukat az ellenállásra. Hogyan? Hihető az, hogy akik az igaz tudománynak egyetlen igéjét meg nem hallgatják, nem távoznak el önként, mikor a most szóban forgó tárgyhoz érnek? Vagy lehet e remélnünk, hogy akik mindent elkövetnek, hogy Krisztus megdöntött uralma a világban új életre ne keljen, azok annak felkeltésénél segédkeznek s ügyét előmozdítják? Vagy remélhetjük e, hogy akik most tűzzel, vassal dühöngenek az igazság ellen, s tőlük telhetőleg mindenkit vadságra tüzelnek s hevítenek, akkor majd emberieknek s mérsékelteknek mutatkoznak? De, hogy egyebet ne mondjak, győzhetetlen Császár és kiváló fejedelmek, bölcs belátásokra bízom annak eldöntését, hogy a római főpaprak, az ő egész pártjának érdekében áll e, hogy az egyház jó rendbe kerüljön, s nagyon romlott helyzetéből az evangélium helyes utasítása szerint tisztuljon meg? S ti tapasztalatból tudjátok, hogy mily könnyen megfeledkeznek ők a maguk hasznáról s önelőnyüket figyelembe sem véve, mint szokták, szívvel, lélekkel előmozdítani a közjót!

Ezeknek adod, ó, Császár, az egyházat, hogy annak megjavításáról véleményük, vagy inkább szenvedélyük szerint határozzanak? Azoknak helyeslő véleményétől fogsz függeni, hogy soha ne határozd el az egyház ügyének felkarolását, míg azok jónak nem látják? Ha ők megtudják, hogy ez a szándékod, könnyűszerrel túlteszik magukat a bajon. Kijelentik, hogy mindennek meg kell jelen helyzetében maradnia. De tegyük fel, hogy vagy a szégyenérzet, vagy a tekintélyed, vagy más fejedelmek tekintélye erőt vesz rajtuk annyira, hogy a mérséklet némi látszatát öltik magukra s hatalmuk valamelyes részéről lemondanak; vajon leereszkednek e valaha annyira mégis, hogy igazi helyük elfoglalása után Krisztus királysága feltámadhat? Tehát miért bíznák rájuk az egyház reformálását? Legfeljebb azért, hogy a bárányt a farkas körmébe adják. Ha itt nincsen egyéb eshetőség, jobb volna mégis, ha az egyház helyzetét reménytelennek tartva magára hagynók, mint, hogy ilyen orvosok kezébe kerülne. Illendő lett volna, hogy azok, akik pásztori nevet s helyet foglalnak el, mindenek között először jelentek volna meg, hogy neki segítséget szolgáltassanak. Bevallom, hogy illendő lett volna magukat vezéreknek vallaniuk; illő lett volna a fejedelmeknek hozzájuk csatlakozniuk a szent munkában segítők gyanánt. De mi történjék, ha nem teszik? Mi történjék, ha másokat is akadályoznak? Mi történjék, ha akadálygördítés céljából minden követ megmozgatnak? Vagy még mindig rájuk kell néznünk és senkinek sem szabad semmit tennie, míg ők ujjukat nem mozdítják? Még mindig hallgatni kell ünnepélyes éneklésüket, hogy semmit nem szabad próbálni, míg a főpap bele nem egyezik? Tehát fenséged érezze, egyúttal Kiváló Fejedelmek, derék férfiak, mindannyian gondoljátok, hogy az egyház, melyet saját pásztorai nemcsak elárultak, elhagytak, hanem kínoztak, a legnagyobb nyomorúsággal sújtottak s végre halálra ítélték, ti hozzátok menekül oltalomért! Sőt gondoljátok el azt is, hogy most Isten alkalmat adott nektek, melyben kiváló s igaz példáját adhatjátok iránta való hűséges engedelmessegeteknek! Nincs oly dolog, melyre Isten nagyobb buzgalmat kívánna tőlünk, mint, hogy az ő nevének dicsősége érintetlen maradjon, királysága virágozzék, s a tiszta tan, mely igaz tiszteletére egyedül képes bennünket elvezérelni, teljes fényében tündököljön. Mennyivel illőbb hát, hogy e dolgokat a fejedelmek gondozzák, megfontolják, végrehajtsák, a fejedelmek, mondom, kiket Isten arra méltatott, hogy nevét velük közölje, hogy nevének őrei legyenek itt e földön!

Kérve kérlek titeket, ne hajtsatok istentelen emberek szavára, kik hazug látszatot keltő tanácsukkal rávesznek, hogy az egyház segítségetek révén semmi könnyebbséget ne érezzen, vagy ezt az ügyet, bár a legnagyobb, csekélynek mutatják fel előttetek, úgy, hogy nem is érdemes beleavatkoznotok, vagy sikerül titeket ez ügy kegyetlen üldözésére hangolniuk. Eddig kárbaveszett azoknak fáradsága, Győzhetetlen Császár, kik téged gyűlöletre akartak

indítani s fegyverbe akartak szólítani. Szelídséged és bölcsességed az utódoknál bizonyára kiváló dicséret tárgyát képezendi, mivel a zavart okozó tanácsok közepette, melyekben bizonyára mindennap részed van, sohasem engedéd magad folytonos önmérsékletedtől eltéríteni. De mindig óvakodjál attól, hogy ezt a dicsőséget ellenfeleink háborús hajlama el ne ragadja tőled. Augustinus elismeri, hogy rossz módszer az eretnekeket csak ijeszteni, de nem tanítani. Ha oly szelídséggel kell bánni azon eretnekekkel, akik az egyházat féktelenségből minden jogos ok nélkül háborgatják, hogy a kiirtást mindig tanításnak kell megelőznie, mennyivel nagyobb emberiességgel kell eljárnotok ez ügyben, melyben Isten s ember a tanúnk, hogy mást nem akartunk elérni, mint, hogy mindkét félen Isten tiszta tudományát valljuk magunkénak? Te vagy a legjobb tanú arra, Császár, hogy a római pápa s párthívei csak vért és gyilkosságot lehelnek. Ha az ő dühüknek engedél volna, Németország már rég saját vérében áznék. Ti is tudjátok ezt, kiváló fejedelmek. Isten lelke lehet az, amitől ezek hanyatthomlok rohannak ily kegyetlenségbe? De így szokott az lenni. A szabadosság, mely hosszú időn keresztül akadály nélkül garázdálkodott, ha egy kis nyűgöt érez magán, annál nagyobb esztelenségbe tör ki. Ha azokon kívül, akik szeretnék látni, ha fegyver, erőszak törne meg bennünket, vannak olyanok is, akik vagy a többiek harci lázát kapták el, vagy önmaguktól gyúltak megokolatlan lángra, azok ismeretlen dolgot gyűlönek. Ami felől Tertullianus panaszkodik, hogy az egyház csecsemőkorában megtörtént, megtörténik gyakran manapság velünk is. Elítélnék minket is nevünkért előítéletből, anélkül, hogy ügyünket megtekintenék. S most mit kívánunk egyebet, mint hogy tegyék már egyszer rendes vizsgálódás tárgyává tanainkat, s ne hamis előítélet vezérelje bíráinkat az ítélet kimondásakor, hanem az igazság és méltányosság? S te, Császár, már eddig is adtad kiváló jelét emberiességednek s magas bölcsességednek, mert ellenfeleink őrzöngő szenvedélyének kitartóan ellenálltál, s nem engedted, hogy téged igaztalan dühre ragadjon.

De hátravan még kérésünk ama másik tárgya, hogy ti. ne hallgass azoknak tanácsára, akik a halasztás ürügye alatt már rég gátolják a szent munkát (az egyház reformációját gondolom) s ami még rosszabb, most meg végképp meg akarják semmisíteni. Talán van egy nehézség, mely e mű megkezdésében téged gátol. Igen sok, egyébként jó érzületű embert csak az az ok fordítja el e szent vállalkozástól, hogy még mielőtt kísérletet tesznek, kétségbeesnek az eredmény felett. De e helyen két dolgot kell figyelembe vennem: először azt, hogy a veszély nem oly nagy, mint aminőnek látszik, másodsor azt, hogy, ha akármekkora is, nem illik, hogy a veszély és félelem elgondolása megtörjön benneteket; hisz látjátok, hogy Isten munkája ez, Isten kormányozza úgy, hogy az eredmény reménységünket felülmúlja, várakozásunkat megdönti. Nem e mű keretébe tartozik, hogy azt az első dolgot kifejtsem. Lesz erre hely és idő, ha egyszer komoly tanácskozássá kerül a dolog. Csak azt mondom, hogy a végrehajtás sokkal egyszerűbb lenne, a nehézség sokkal kevesebb, mint általában gondolják, ha volna elég bátorság a kísérlet megtevésére. Aztán, ha a régi közmondás szerint figyelembe vesszük, hogy nincs kiváló dolog, mely egyúttal fáradságos s nehéz is ne volna, hát szabad e csudálkoznunk, ha minden dolog közt a legnagyobbat s a legkiválóbbat sok nehézség árán lehet diadalra juttatni? Aztán, mint mondtam, ha nem akarunk Isten ellen nagy igazságtalanságot elkövetni, lelkünket itt magasabbra kell emelnünk. Mert bizonyára Isten hatalmát mérjük a magunk hatalmához, ha az egyház helyreállításától semmi többet nem várunk, mint amennyit a jelen viszonyok állapota ígér. Bár kevés remény mutatkozik, Isten mégis azt parancsolja, hogy nyugton legyünk, s minden félelmet félretéve vidámon készüljünk a munkára. Hát legalább a tiszteletet adjuk meg neki. Az ő végtelen hatalmában bízva ne vonakodjunk megpróbálni, hogy minő kimenetelt szánt munkánknak.

A birodalom mostani állapotában szükséges, hogy téged, győzhetetlen Császár s kiváló Fejedelmek, különböző gondok tartanak elfoglalva, s az ügyek nagy száma mindig új és új területekre szólít, s így bizonyos tekintetben ingadoznotok kell. De afelől legyetek

bizonyosak, hogy ezt az egy feladatot minden munkátoknak elé kell tennetek. Tudom, hogy ennek a dolognak elintézése minő erőt, mily lelkesedést, odaadást és buzgóságot igényel. És biztosan tudom, hogy lesznek olyanok is, akik csodálkozni fognak, hogy ily kiváló s fényes tárggyal szemben én oly hideg maradok. De mit tegyék? Erősen érzem a dolog komolyságát és súlyát. Tehát legjobbnak látom, ha a dolgot egyszerűen, csillogó szavak nélkül terjesztem elétek, hogy azt ti is kellő tárgyilagossággal mérleghessétek. Először jusson eszetekbe az egyháznak jelen borzasztó nyomorúsága, mely még a kőszíveket is könyörületre indítani. Aztán jelenjék meg szemetek előtt tisztátalan alakja, a roppant romlás; melyet mindenki lát. Hát meddig tűritek, hogy Krisztus menyasszonya, mindnyájatok anyja ledöntve, lesújtva feküdjék? Hiszen a ti hitetekhez esd, s kezetekben van az eszköz, mellyel felsegélhetitek. Aztán gondoljátok azt is el, hogy mennyivel nagyobb nyomor mutatkozik a jövőben! Mert ama végső elmúlás sincs messze, ha a legnagyobb gyorsasággal útját nem álljátok. Krisztus ugyan olyan úton tartja meg egyházát, aminőn jónak látja, emberi várakozás felett is; azért beszélek hát, mert hogyha még egy kissé késtek, Németországban az egyháznak még formája sem marad meg. Tekintsetek szét! Hány jel mutat arra a romlásra, melyet nektek meg kell akadályoznotok, s hány jel hirdeti annak közellétét! Ezek eléggé beszélnek, ha én hallgatok is.

Kell, hogy az ily jelek ne csak mostani megjelenésük által indítsanak meg bennünket, hanem figyelmeztessenek az Isten bosszúállásának elkövetkezésére is. Mikor Isten tisztelete ellen oly sok balhiedelemmel vétkeztek, azt annyi istentelen s rút babonával rontották meg, akkor Isten fenségét ádáz makacssággal sértik, az ő nevét megszentsegtelenítik, és dicsőségét majd csaknem lábbal tapodják, sőt midőn az egész keresztyén világ nyilván bálványimádással van megfertőzve, akkor az emberek helyette saját teremtményeiket imádják. A babonáságnak ezer fajtája uralkodik, mely mind az ő nyílt kigúnyolása. Krisztus érdemét majdnem kitörölték az emberek lelkéből, s az üdvösségbe vetett hitet róla üres s haszontalan ceremóniákra vitték át, a sákramentomokat nem kevésbé istentelen fertőzés érte. A keresztséget sok toldalék rontja meg, a szent vacsora a gyalázat minden fajtájának eszköze: az egész vallás szinte az ellenkező alakra satnyult át. Ha mi hanyagok leszünk e bajok orvoslásában, Isten bizonyára nem feledi az ő dolgát. Mert aki azt mondja, hogy tiszteletén semmi módon nem enged csorbát ütni, hogyan tarthatná semminek, mikor azt aláássák, és ledöntik? Az, aki minden nemzetet romlással fenyeget, mely között a prófécia elvesz, hogy engedné el büntetlenül, mikor közöttünk némelyek nyíltan s makacsul megvetik a próféciát? Aki az ő szent vacsoráján ejtett kis foltot oly szigorral büntette meg a korinthusiakban, hogyan kegyelmezne nekünk, akik azt oly sok szentségtöréssel mocskoljuk be? Aki minden prófétájának ajkán arról tesz bizonyoságot, s azt fejezi ki nyíltan, hogy felfegyverkezik a bálványimádás ellen, hogyan hagyná büntetlenül a bálványimádás annyi rettenetes fajtát mi közöttünk? S bizonyára nem is hagyja. Hisz látjuk, hogy fegyveres kézzel hajt, üldöz bennünket. A török háború minden figyelmet magára von, miden szívet rettegéssel tölt el. S joggal. Tanácskozások folynak az ellenállás eszközeiről. Ez is bizonyára bölcsen és szükségszerűleg történik. Mindenki azt kiáltja, hogy rendkívüli sietésre van szükség. Megvallom, hogy a sietés nem is lehet túlzott, csak emiatt azt, ami fő, az egyház reformálására vonatkozó tanácskozást ne mulasszák el, vagy ne késleltessék. Mert már eddig is több volt a késlekedés az elégnél. Belül, bensőnkbe van zárva a török háború tárgya. Ha a háborút sikerrel akarjuk végbevinni, előre ezt kell eltávolítanunk.

S ez oknál fogva valahányszor ezután oly beszédet hallotok, hogy az egyház reformálásának jelen ügyét el kell halasztani, elég idő lesz arra minden fontosabb ügy lebonyolítása után is, gondoljátok el, győzhetetlen Császár s kiváló fejedelmek, hogy arról kell ám ily esetben határoznotok, hogy akartok e birodalmat utódaitokra hagyni, vagy nem? De minek beszélek én az utódokról? Hisz szemetek láttára megyen az, ami már félig leomlott, a végveszélybe. Ami minket illet, bármint esik is a dolog, Isten színe előtt az a tudat mindig felelem, hogy az

ő dicsőségét akartuk szolgálni, egyházának akartunk hasznára válni, s hűségesen iparkodtunk azon munka végzésében, melyet annyira el is végeztünk, amennyire tőlünk tellett. Lelkiismeretünk azt mondja, hogy minden törekvésünk, minden szorgalmunk csak ez egy dologra vonatkozott. Iparkodtunk is e vágyunkat világos bizonyítékokkal tanúsítani. És bizonyára, mikor érezzük, hogy e dologban Isten ügyét védtük s istápoltuk, erősen bízunk abban, hogy az ő munkáját támogatni fogja.

Egyébként akármilyen lesz is az eredmény, sohasem bánjuk meg, hogy munkánkba kezdtünk, s folytattuk azt. Tanításunk mellett a Szentlélek hű és biztos tanú. Tudjuk, mondom, hogy amit prédikálunk, Istennek örök igazsága. Kívánjuk, amint kívánnunk is kell, hogy a mi szolgálatunk a világra hasznos legyen, de ezen eredmény Istentől, nem tőlünk függ. Ha azok részéről, kiknek használni akarunk, részben a makacsságnak, részben a hálátlanságnak az lesz a következménye, hogy minden a legrosszabb fordulatot veszi, azt mondom, amit a keresztyén embernek illik mondania, s amit bizonyára magukévá tesznek mindazok, kik meg akarnak a szent hitvallásnak felelni: Meghalunk! De a halálban is győztesek leszünk, nem azért, mert a sírból jobb életre biztos utunk vezet, hanem mivel tudjuk, hogy vérünk mag gyanánt hull el Isten most megvetett igazságának terjesztésére.

A fordító utószava

A jelen mű történelmi háttére a címben megvan. V. Károly császár a reformáció ügyének rendezésére, de még inkább ama másik vágya keresztülvitelére, hogy a Franciaország ellen indítandó háborúra a protestáns fejedelmektől és rendektől is támogatást nyerjen, 1544. február havára birodalmi gyűlést hívott össze Speyerbe. A várt megegyezést és támogatást kezdetben a gyűlés nem hozta meg, s az eredménytelen viták közepette nemcsak a teológusok, hanem némely fejedelmek is arra a gondolatra jutottak, hogy a reformáció ügyére az volna legjobb, ha a császár nyerne helyes tájékozást a reformáció céljairól. Hogy a császár maga hadd olvassa a reformáció védiratát, e gondolat tölté el Bucer lelkét is, aki a munka megírása tárgyában Kálvinnal levélbeli érintkezésbe is lép. Kálvin a kérésnek megfelel, s az év végére készen van a mű, melynél tömörebben s könnyedebben alig tárgyalja értekezés a reformáció igazait. Bár minket nagy időbeli távolság választ el az értekezés megjelenésének korától, mégis úgy érezzük, mintha Kálvin a mi védiratunkat is a speyeri birodalmi gyűlés elé terjesztené. Helyesen mondja e mű angol fordítója: „Olvasás közben gyakran önkéntelen úgy érezzük, hogy nem háromszázados munkával, hanem oly hatalmas tiltakozással van dolgunk, melyet korunk uralkodó tévelyei és fenyegető veszélyei ellen modern kéz írt.”

Ceglédi Sándor